

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ
ТАРАСА ШЕВЧЕНКА

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

Єрмоленко Ірина Володимирівна

УДК 32.65:316.346.32-053.6(477)

ДИСЕРТАЦІЯ
ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Спеціальність 052 – Політологія

Галузь знання 05 – Соціальні та гуманітарні науки

Подається на здобуття наукового ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело.

_____ І. В. Єрмоленко

Науковий керівник: Олещук Петро Миколайович, доктор політичних наук,
доцент кафедри політичних наук Київського національного університету імені
Тараса Шевченка

Київ 2026

АНОТАЦІЯ

Єрмоленко І.В. Особливості молодіжної політики в сучасній Україні. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 052 – Політологія. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка.

Дисертація присвячена комплексному політологічному аналізу особливостей молодіжної політики в сучасній Україні у контексті активних трансформаційних процесів. Актуальність теми дослідження зумовлена тим, що молодіжна політика є важливим напрямом публічної політики для будь-якої демократичної країни, роль якої останнім часом стрімко зростає. Сьогодні особливого значення набуває ефективність механізмів формування та реалізації молодіжної політики, узгодженість дій державних інституцій, органів місцевого самоврядування, громадянського суспільства, а також забезпечення активної участі молоді як суб'єкта політичних процесів. Водночас, повномасштабна війна Російської Федерації проти України суттєво змінила соціальні умови функціонування молодого покоління, загострила проблеми безпеки, доступу до освіти, працевлаштування та спричинила масштабні міграційні процеси. За цих обставин молодь не лише зазнає впливу державної політики як її об'єкт, але й відіграє вагомий роль як безпосередній учасник суспільних змін. Це актуалізує необхідність комплексного осмислення особливостей молодіжної політики в сучасній Україні, оцінки її ефективності та пошуку шляхів удосконалення відповідно до нових суспільно-політичних викликів.

Об'єктом дослідження є молодіжна політика як сфера публічної політики.

Предметом дослідження є особливості молодіжної політики в сучасній Україні.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз особливостей формування та реалізації молодіжної політики в Україні у період з 1991 року до сьогодні на державному та місцевому рівнях в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Дослідження базується на застосуванні загальнонаукових і спеціальних методів, серед яких методи аналізу, синтезу та узагальнення, системний і структурно-функціональний підходи, історичний та порівняльний методи, а також емпіричні методи, зокрема аналіз статистичних даних і вторинних соціологічних матеріалів.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному політологічному аналізі особливостей молодіжної політики в сучасній Україні, що дозволяє виявити її інституційні та змістовні трансформації, ключові проблеми реалізації, а також закономірності функціонування в умовах суспільно-політичних змін.

Теоретичне значення отриманих результатів полягає у політологічному огляді явища молодіжної політики як сфери публічної політики, що поєднує у собі державні та недержавні інститути та суб'єкти. Практичне значення роботи полягає у можливості використання отриманих результатів для науково-теоретичної та інформаційно-аналітичної роботи при розробці та впровадженні національних та місцевих програм з удосконалення молодіжної політики, раціональної взаємодії влади та молоді та при плануванні роботи громадських молодіжних організацій, молодіжної інфраструктури та органів державної влади у розробці заходів для молоді.

Дана робота структурована за тематичними блоками.

У першому розділі дослідження проаналізовано особливості молодіжної політики як виду соціальної політики. Досліджено різні наукові підходи до розуміння поняття «молодь», зокрема визначення її вікових меж та ключових характеристик, а також визначено специфіку молоді як об'єкта і суб'єкта політики. Далі висвітлено сутність, основні елементи та етапи формування молодіжної політики, узагальнено існуючі концептуальні підходи до її трактування в науковій літературі та практиці державного управління. На основі узагальнення підходів запропоновано авторське визначення молодіжної політики, як наряду публічної політики, спрямованого на створення умов для розвитку, самореалізації та участі молоді у суспільно-політичному житті.

У другому розділі дисертації здійснено аналіз сучасного стану молодіжної політики в Україні. Зокрема, досліджено нормативно-правове забезпечення молодіжної політики: проаналізовано основні етапи її становлення та розвитку, а також розглянуто ключові національні нормативно-правові акти. Окрему увагу приділено європейським документам у сфері молодіжної політики, які можуть слугувати орієнтирами для її подальшого розвитку в Україні. Проаналізовано систему органів та інституцій, що беруть участь у формуванні та реалізації молодіжної політики. Визначено основні проблеми їх функціонування, а саме: перерваність політики, втрату інституційної пам'яті, часткову реалізацію програм підтримки молоді, низький рівень залученості молоді до суспільно-політичного життя. Порівняльний аналіз із європейськими підходами дозволив встановити важливість інституційної сталості та ефективного нормативно-правового забезпечення для якісної реалізації молодіжної політики.

Третій розділ роботи присвячений основним напрямам удосконалення молодіжної політики в Україні. На початку обґрунтовано підхід до оцінювання ефективності молодіжної політики: використано як класичні наукові підходи до аналізу політичних систем, так і сучасні європейські підходи, орієнтовані на результативність і залучення молоді. З урахуванням цього у дослідженні виокремлено п'ять ключових критеріїв оцінки ефективності молодіжної політики: інституційна сталість, рівень політичної участі молоді, репрезентативність, відповідність європейським стандартам та результативність програм. Встановлено, що ключовими проблемами є недостатня координація між інституціями, несталість механізмів реалізації політики та відносно низький рівень участі молоді, що знижує її загальну ефективність. Проведене дослідження показало, що, попри наявність позитивних напрацювань, сучасна молодіжна політика характеризується низкою структурних обмежень і потребує формування цілісного підходу до її розвитку. Запропоновано багатовекторний підхід до розвитку молодіжної політики, який поєднує європейський вектор із внутрішніми потребами країни. Доведено, що ефективна молодіжна політика є

складною багаторівневою системою, яка потребує узгодженої взаємодії інституцій, стабільного нормативного середовища та активного залучення молоді.

Ключові слова: молодь, молодіжна політика, державна молодіжна політика, участь молоді, молодіжна робота, молодіжна інфраструктура, публічна політика, стратегічне планування, вплив війни на молодь.

SUMMARY

Yermolenko I. V. Features of Youth Policy in Contemporary Ukraine. – Qualification scientific work presented in manuscript form.

This dissertation is submitted for the degree of Doctor of Philosophy in the field 052 – Political Science. – Taras Shevchenko National University of Kyiv.

The dissertation is devoted to a comprehensive political analysis of the features of youth policy in contemporary Ukraine in the context of ongoing transformative processes. The relevance of the research is conditioned by the fact that youth policy represents an important area of public policy in any democratic state, the role of which has been rapidly increasing in recent years. Today, particular importance is attached to the effectiveness of mechanisms for the formation and implementation of youth policy, the coordination of actions among state institutions, local self-government bodies, civil society organizations, as well as ensuring the active participation of young people as subjects of political processes. At the same time, the full-scale war of the Russian Federation against Ukraine has significantly transformed the social conditions of the younger generation, exacerbating issues of security, access to education and employment, and causing large-scale migration processes. Under these circumstances, young people are not only objects of public policy influence but also active participants in social change. This emphasizes the need for a comprehensive understanding of the features of youth policy in contemporary Ukraine, assessment of its effectiveness, and identification of ways for its improvement in response to new socio-political challenges.

The object of the research is youth policy as a sphere of public policy.

The subject of the research is the features of youth policy in contemporary Ukraine.

The aim of the dissertation is a comprehensive analysis of the formation and implementation of youth policy in Ukraine from 1991 to the present at the national and local levels in the context of contemporary socio-political transformations.

The research is based on a complex application of general scientific and special methods, including analysis, synthesis, and generalization, systemic and structural-functional approaches, historical and comparative methods, as well as empirical methods, in particular the analysis of statistical data and secondary sociological materials.

The scientific novelty of the obtained results lies in a comprehensive political science analysis of the features of youth policy in contemporary Ukraine, which makes it possible to identify its institutional and substantive transformations, key implementation challenges, as well as patterns of functioning under conditions of socio-political change.

The theoretical significance of the obtained results consists in a political science interpretation of youth policy as a sphere of public policy that integrates both state and non-state institutions and actors. The practical significance of the study lies in the possibility of applying its findings in scientific, theoretical, and analytical work, particularly in the development and implementation of national and local programs aimed at improving youth policy, enhancing effective interaction between public authorities and youth, as well as in planning the activities of youth organizations, youth infrastructure, and public institutions in designing initiatives for young people.

The dissertation is structured into thematic sections.

The first chapter of the study examines the features of youth policy as a type of social policy. It explores various academic approaches to understanding the concept of «youth», including the definition of its age boundaries and key characteristics, and identifies the specificity of youth as both an object and a subject of policy. The chapter further outlines the essence, main elements, and stages of youth policy

formation and summarizes existing conceptual approaches to its interpretation in academic literature and public administration practice. Based on this synthesis, the author proposes a definition of youth policy as a direction of public policy aimed at creating conditions for youth development, self-realization, and participation in socio-political life.

The second chapter analyzes the current state of youth policy in Ukraine. In particular, it examines the legal and regulatory framework of youth policy, including the main stages of its formation and development, as well as key national legislative acts. Special attention is given to European documents in the field of youth policy, which may serve as reference points for its further development in Ukraine. The system of institutions involved in the formation and implementation of youth policy is analyzed, and the main challenges of their functioning are identified, including policy discontinuity, loss of institutional memory, partial implementation of youth support programs, and a low level of youth participation in socio-political life. A comparative analysis with European approaches highlights the importance of institutional stability and an effective legal framework for the successful implementation of youth policy.

The third chapter is devoted to the main directions for improving youth policy in Ukraine. It begins by substantiating an approach to evaluating the effectiveness of youth policy, combining classical academic approaches to the analysis of political systems with modern European approaches focused on performance and youth engagement. Based on this, the study identifies five key criteria for assessing the effectiveness of youth policy: institutional stability, the level of youth political participation, representativeness, compliance with European standards, and program effectiveness. It is established that the key challenges include insufficient coordination between institutions, instability of policy implementation mechanisms, and a relatively low level of youth participation, which reduces overall effectiveness. The study demonstrates that, despite existing positive developments, contemporary youth policy is characterized by a number of structural limitations and requires the formation of a comprehensive approach to its development. A multi-vector approach

to youth policy development is proposed, combining the European integration trajectory with the country's internal needs. It is argued that effective youth policy constitutes a complex multi-level system requiring coordinated institutional interaction, a stable regulatory environment, and active youth engagement.

Keywords: youth, youth policy, state youth policy, youth participation, youth work, youth infrastructure, public policy, strategic planning, impact of war on youth.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових наукових виданнях України

1. Єрмоленко І. В. (2022) Молодіжні ради як інструмент формування та реалізації молодіжної політики в Україні. Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії. 2022. Випуск 45, с. 111-116 DOI: <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.45.13>
2. Єрмоленко, І. В. (2023). Роль молоді у формуванні молодіжної політики в Україні: виклики та можливості. Вісник Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут». Політологія. Соціологія. Право, 1 (57), 78-83. DOI: [https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1\(57\).280796](https://doi.org/10.20535/2308-5053.2023.1(57).280796)
3. Єрмоленко І. В. (2023) Молодіжна політика: сутність та основні моделі реалізації. Науково-теоретичний альманах «ГРАНІ». 2023. Том 26, випуск 4, с. 51-56 DOI: <https://doi.org/10.15421/172374>
4. Єрмоленко І. В. (2024) Механізм формування молодіжної політики на рівні територіальних громад як чинник демократичного розвитку. Наукове фахове видання «Актуальні проблеми філософії та соціології». 2024. Вип. 47, с. 111-115 DOI: <https://doi.org/10.32782/apfs.v047.2024.20>
5. Єрмоленко І. В. (2025) Молодіжний працівник у системі молодіжної політики України: процес становлення, функції та виклики. Науковий журнал «Літопис Волині». 2025, Випуск 32, с. 190-194 DOI: <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.32.32>

Тези, опубліковані за матеріалами міжнародних та всеукраїнських наукових конференцій

1. Єрмоленко І. В. (2023) Основні інструменти молодіжної політики в Україні. Наука, освіта, технології і суспільство: світові тенденції та регіональний аспект: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції (Рівне, 11 січня 2023 р.): у 3 ч. Рівне: ЦФЕНД, 2023. Ч. 3.с. 35-36
2. Єрмоленко І. В. (2023) Молодіжна політика як складова публічної політики. Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в ХХІ столітті: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної

конференції (Ізмаїл, 27 січня 2023 р.): у 3 ч. Ізмаїл: ЦФЕНД, 2023. Ч. 2. с. 66-67

3. Єрмоленко І. В. (2023) Молодіжна політика в Україні: перспективи розвитку. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference, February 23-24, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 147-148
4. Єрмоленко І. В. (2023) Особливості залучення молоді до діяльності з розвитку громад. Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts: Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Internet Conference, May 11-12, 2023. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 76-77
5. Єрмоленко І. В. (2024) Участь молоді як показник ефективності молодіжної політики. Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Internet Conference, February 8-9, 2024. FOP Marenichenko V.V., Dnipro, Ukraine, p. 71-72
6. Єрмоленко І. В. (2025) Цифровізація як чинник модернізації молодіжної політики. International Scientific Conference Development of scientific thought: innovations, achievements and prospects: Conference Proceedings, October 3-4, 2025. Riga, Latvia : Baltija Publishing, p. 36-39

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВИДУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ.....	19
1.1. Молодь як об'єкт і суб'єкт політики.....	19
1.2. Сутність, основні елементи та етапи формування молодіжної політики...	45
Висновки до першого розділу.....	68
РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	71
2.1. Нормативно-правове забезпечення молодіжної політики в Україні.....	71
2.2. Інституційне забезпечення молодіжної політики.....	90
Висновки до другого розділу.....	109
РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ.....	111
3.1. Критерії ефективності молодіжної політики.....	111
3.2. Шляхи підвищення ефективності молодіжної політики в Україні.....	135
Висновки до третього розділу.....	154
ВИСНОВКИ.....	155
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	159

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Молодіжна політика є важливим напрямом публічної політики фактично для будь-якої демократичної країни, у тому числі й України у контексті сучасних змін та трансформаційних процесів. Процеси глобалізації, з одного боку, відкривають нові можливості для формування якісної молодіжної політики, а з іншого – додають безліч викликів, як негативні соціальні, економічні, політичні, демографічні та екологічні наслідки, що впливають на молоде покоління – ще не до кінця сформовану й закріплену в суспільстві групу населення. Світова спільнота вирішує дану проблему через формування ефективної стратегії молодіжної політики, спрямованої на подолання негативного впливу цих факторів та створення сприятливих умов для оптимальної соціалізації молоді в суспільстві.

Заходи, вжиті державами у цьому напрямі, покликані впливати на соціально-економічний і культурний розвиток країн, зміцнюючи рівень національної і міжнародної безпеки, підвищуючи добробут населення загалом і молоді зокрема, забезпечуючи стабільність країн та їх динамічний розвиток. Розробка належних основ молодіжної політики – це не лише пріоритетне завдання окремих країн, а також цілі міжнародного співтовариства, у тому числі наддержавних утворень, до прикладу, Європейського Союзу та різноманітних міжнародних організацій, таких як: ООН, ЮНЕСКО, ВООЗ, МОП та багатьох інших.

Актуалізує потребу дослідження особливостей молодіжної політики в сучасній Україні той факт, що вона несе в собі можливість удосконалення вже існуючої стратегії України, враховуючи власний позитивний або негативний досвід та напрацювання європейських країн. Більше того, це є одним із важливих напрямів гуманітарних досліджень як профільного, так і міждисциплінарного характеру. Насамперед, варто звернути увагу на суттєве збільшення кількості подібних робіт, що засвідчує факт зростання інтересу до цієї проблематики. Сьогодні, враховуючи вельми неоднозначні процеси, що відбуваються в усьому світі, саме проблема ефективної молодіжної політики

набуває важливого значення, адже обґрунтована та дієва молодіжна політика є показником успішного державотворення.

Після початку повномасштабної війни Російської Федерації проти України у лютому 2022 року сформувалися нові параметри соціальної реальності, змістилися пріоритети державної політики. Цей процес ще більше посилив оформлення молоді не лише як об'єкта впливу, але й як повноцінного суб'єкта змін – через участь у захисті держави, волонтерських ініціативах, громадській діяльності та процесах відновлення загалом.

Війна та наслідки, що вона спричиняє суттєво впливають на життєву траєкторію молодого покоління: це і посилення міграційних процесів, зміна структури зайнятості, втрата освітніх можливостей, зміна форм соціальної участі. Дослідження молодіжної політики в сучасній Україні, зокрема в умовах повномасштабної війни та повоєнного відновлення, постає як важливий напрям наукового осмислення актуальних суспільних змін.

У публікаціях зарубіжних дослідників напрацьовано ґрунтовний доробок із проблеми формування та реалізації молодіжної політики. Серед науковців, що вивчають актуальні питання молодіжної політики у світовій практиці можна назвати таких як Х.Вільямсон, А.Счізеротто, Г.Гаспероні, К.Екклстоун, Л.Льюїс, Д.Галлі та С.Паугам. Однак викладені ідеї та узагальнення досвіду щодо молодіжної політики далеко не в усьому можуть задовольнити потреби, які має сучасне молоде покоління з притаманними йому особливостями, зокрема в Україні. Цю ланку все наполегливіше намагаються заповнити вітчизняні дослідники. З часу проголошення Незалежності України і до сьогодні з'явилося багато цікавих монографій та статей. Серед авторів, що вивчають роль молодіжної політики у світлі сучасних політичних процесів та її вплив на формування молоді в Україні можна назвати праці О. Каретної, Г. Смокової, В. Головенька, М. Гайвановича, В. Барабаша, М. Перепелиці, Є. Бородіна, О. Кулика. Але механізм формування та реалізації молодіжної політики у сучасних умовах досліджений недостатньо.

Метою дисертаційного дослідження є комплексний аналіз особливостей формування та реалізації молодіжної політики в Україні у період з 1991 року до сьогодення на державному та місцевому рівнях в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій.

Реалізація поставленої мети передбачає вирішення наступних дослідницьких завдань:

- визначити особливості молодіжної політики як виду соціальної політики;
- розкрити роль молоді як об'єкта та суб'єкта політики;
- проаналізувати сутність молодіжної політики, її основні елементи та етапи формування;
- дослідити нормативно-правову складову молодіжної політики в Україні;
- здійснити порівняльний аналіз молодіжної політики України та європейських практик;
- проаналізувати інституційне забезпечення молодіжної політики в Україні;
- визначити основні критерії ефективності молодіжної політики;
- виокремити шляхи підвищення ефективності молодіжної політики;

Гіпотеза дослідження полягає у тому, що ефективність молодіжної політики в Україні обмежується не стільки недосконалістю нормативно-правової бази, скільки інституційною нестабільністю, перервністю механізмів реалізації та недостатнім залученням молоді як суб'єкта формування цієї політики.

Об'єктом дослідження є молодіжна політика як сфера публічної політики.

Предметом дослідження є особливості молодіжної політики в сучасній Україні.

Хронологічні рамки дослідження охоплюють період з 1991 року до сьогодення, що зумовлено тривалими процесами становлення і розвитку молодіжної політики в незалежній Україні. Окрема увага приділяється трансформаційним етапам після 2014 та 2022 років як ключовим періодам змін у підходах до формування та реалізації молодіжної політики.

Емпіричну базу дослідження становлять державні нормативно-правові акти, що регулюють сферу молодіжної політики, національні стратегії, державні та місцеві програми підтримки молодіжної політики, а також міжнародні та європейські документи. Важливу частину емпіричної бази складають статистичні та аналітичні матеріали, зокрема Міністерства молоді та спорту України, а також результати соціологічних досліджень і опитувань, що відображають становище та участь молоді в суспільно-політичних процесах.

Методи дослідження. Основу дослідження становить сукупність загальнонаукових та спеціальних методів для забезпечення комплексного аналізу особливостей молодіжної політики в сучасній Україні. У роботі використано методи аналізу, синтезу та узагальнення, які були застосовані під час аналізу підходів до визначення сутності молодіжної політики, з'ясування ролі молоді як об'єкта та суб'єкта політики, а також при формуванні понятійно-категоріального апарату дослідження.

Системний та структурно-функціональний методи дозволили розглянути молодіжну політику як цілісну систему, визначити її основні елементи, суб'єктів та механізми функціонування, а також прослідкувати їх взаємозв'язок.

Застосування історичного методу у дослідженні дозволило проаналізувати еволюцію становлення молодіжної політики в Україні, зміну підходів до її формування, реалізації та прослідкувати процес розвитку нормативно-правового та інституційного забезпечення.

Порівняльний метод використовувався з метою зіставлення національних підходів до вироблення молодіжної політики з європейськими практиками. Емпіричні методи дослідження, зокрема аналіз статистичних даних та вторинних соціологічних матеріалів, дали змогу узагальнити та інтерпретувати інформацію щодо стану молодіжної політики, виявити ключові проблеми її реалізації та обґрунтувати напрями її удосконалення в умовах сучасних суспільно-політичних трансформацій. Основу становили дані за період

переважно з 2015 по 2025 роки, що відображало ключові трансформаційні етапи розвитку молодіжної політики.

Наукова новизна полягає у наступному:

Вперше:

- обґрунтовано систему критеріїв оцінки ефективності молодіжної політики в Україні, що включає п'ять взаємопов'язаних параметрів (інституційна сталість, політична участь молоді, репрезентативність, відповідність європейським стандартам, результативність програм) із додатковим інтегральним критерієм ресурсного забезпечення, що дозволяє здійснювати комплексну оцінку стану молодіжної політики на національному та локальному рівнях;
- здійснено політологічну періодизацію інституційних трансформацій молодіжної політики в Україні (1991–2025), що дозволило виявити закономірність циклічної реорганізації профільних органів влади як чинника втрати інституційної пам'яті та зниження ефективності молодіжної політики;

Удосконалено:

- розуміння подвійної суб'єктно-об'єктної природи молоді у молодіжній політиці шляхом обґрунтування критеріїв політичної суб'єктності молоді (рівень політичної активності, здатність до самоорганізації, участь у процесах ухвалення рішень), що набуває особливої актуальності в умовах повномасштабної війни, коли молодь демонструє якісно новий рівень громадянської участі;
- порівняльний аналіз механізмів моніторингу та оцінки молодіжної політики в Україні та ЄС, зокрема через зіставлення адміністративно-звітного підходу (Україна) із моделлю evidence-based policy та youth impact assessment (ЄС), що дозволило визначити конкретні напрями гармонізації;

Набуло подальшого розвитку:

- положення щодо переходу від патерналістської до партнерської моделі молодіжної політики в Україні з урахуванням впливу Революції Гідності (2014) та повномасштабної війни (2022) як каталізаторів трансформації ролі молоді від пасивного об'єкта до активного суб'єкта політичних процесів;
- аналіз мережевого характеру взаємодії суб'єктів молодіжної політики (держава, громадянське суспільство, бізнес, молодіжна інфраструктура, міжнародні партнери) як альтернативи вертикальній моделі управління у цій сфері;

Теоретичне та практичне значення отриманих результатів полягає у політологічному огляді явища молодіжної політики як сфери публічної політики, що поєднує у собі державні та недержавні інститути та суб'єкти. Було систематизовано підходи до визначення сутності молодіжної політики, її основних елементів та структури, ролі молоді як об'єкта та суб'єкта політики, а також удосконалено методологію аналізу ефективності молодіжної політики через застосування критеріїв оцінки.

Практичне значення роботи полягає у можливості використання для науково-теоретичної та інформаційно-аналітичної роботи при розробці та впровадженні національних та місцевих програм з удосконалення молодіжної політики, раціональної взаємодії влади та молоді. Матеріали також можуть бути використані при плануванні роботи громадських молодіжних організацій, молодіжної інфраструктури та органів державної влади у розробці заходів для молоді. Основні ідеї та висновки також можуть використовуватися у науково-педагогічній діяльності при розробці та викладанні курсів з політології, державного управління, молодіжної політики тощо.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційне дослідження є самостійною роботою. Усі напрацювання та публікації здійснені за темою дисертації здобувачем самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї, положення та висновки були представлені у виступах на міжнародних наукових та науково-практичних

конференціях, зокрема: «Наука, освіта, технології і суспільство: світові тенденції та регіональний аспект: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції» (м. Рівне, 2023); Проблеми та перспективи розвитку науки, освіти і технологій в XXI столітті: збірник тез доповідей міжнародної науково-практичної конференції» (м. Ізмаїл, 2023); «Integration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter Debates: Proceedings of the 4th International Scientific and Practical Internet Conference» (м. Дніпро, 2023); «2nd International Scientific and Practical Internet Conference "Future of Work: Technological, Generational and Social Shifts" devoted to research and trends in labor development, new professions and technologies» (м. Дніпро, 2023); «5th International Scientific and Practical Internet Conference «Intergration of Education, Science and Business in Modern Environment: Winter De-bates» (м. Дніпро, 2024); «Міжнародна наукова конференція «Розвиток наукової думки: інновації, досягнення та перспективи» (м. Рига, 2025).

Публікації. За матеріалами дослідження було опубліковано 11 робіт, 5 статей у фахових періодичних виданнях України (Категорія Б) та 6 тез, виданих за результатами роботи міжнародних конференцій.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, 3 розділів, 6 підрозділів, висновків та списку використаної літератури, який нараховує 154 позиції, з них 43 джерела іноземними мовами. Загальний обсяг дисертації становить 173 сторінки, з яких – 147 основного тексту.

РОЗДІЛ 1. ОСОБЛИВОСТІ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ ЯК ВИДУ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Молодь як об'єкт та суб'єкт політики

Молодь як об'єкт наукового дослідження завжди привертала до себе велику увагу як зарубіжних так і вітчизняних дослідників. Так чи інакше поняття «молодь» розглядають у межах практично всіх наук про суспільство, у свою чергу, це зумовило нагромадження великої кількості визначень даного поняття. Одна з ключових ролей відводиться молодому поколінню саме у політичній сфері життя суспільства, особливо у питаннях формування та реалізації молодіжної політики, оскільки молоде покоління є основним потенціалом країни, джерелом інновацій та прогресивних рішень.

Загалом, у системі публічної політики традиційно виокремлюють її основні види, зокрема економічну, соціальну та культурну політику, кожна з яких спрямована на регулювання відповідної сфери суспільних відносин. При цьому, саме соціальна політика охоплює широкий спектр напрямів, диференціюються залежно від соціальних груп як об'єктів впливу. До таких ми можемо віднести політику соціального партнерства, етнічну, демографічну, регіональну, пенсійну та молодіжну політику. З цього боку молодіжна політика виступає як складова соціальної, що орієнтована на регулювання суспільних відносин, пов'язаних з становищем молоді як специфічної соціально-демографічної групи.[111, с. 139-140] Водночас, її особливість полягає у тому, що сприймати молодь варто не лише як аудиторію на яку спрямовані зміни, але і як суб'єкт, який є творцем цих змін.

На даний час спостерігається період активної трансформації позиції молоді у суспільно-політичному житті країни і це знаходить своє відображення у законодавчих актах, модифікації освітньої складової та у формуванні нових методик залучення молоді до життя суспільства. Відповідно, дослідження молоді як особливої соціальної групи, яка здатна активно впливати на процеси прийняття та реалізації політичних рішень набуває нового значення.

Те молоде покоління, яке ми бачимо сьогодні кардинально відрізняється і випереджує молодь, що існувала сто, п'ятдесят і навіть двадцять років тому. На це мали вплив як загальні світові перехідні процеси так і державотворчі процеси всередині держави. У сучасної молоді можна виокремити низку характеристик, що відрізняють її від попередніх поколінь: активна життєва позиція, висока мобільність, готовність навчатися та вдосконалюватися протягом всього життя. Традиція вивчення молоді і молодіжної політики має глибокі коріння. Питання про визначення вікових меж молоді підіймалися ще у працях Давньогрецьких вчених, таких як Піфагор чи Гіппократ, до того ж ще у стародавні часи наголошувалося на тому, що треба приділяти велику увагу соціалізації молоді і формуванню її світогляду.

Як частина суспільства, молодь найбільше піддається впливу процесів, що відбуваються у світі, відтак і є частим об'єктом наукового дискурсу. Поняття «молодь» трактують з соціальної точки зору, психологічної, культурної, політичної тощо. Особливу увагу приділяють взаємодії молодого покоління та суспільства загалом, пошуку найбільш вдалих моделей та інструментів її здійснення. До прикладу, у політології молодь розглядають як потужний інноваційний ресурс, який здатний формувати майбутнє, у соціології – це, перш за все, соціокультурна група, яка володіє характерними ознаками, з психологічної точки зору – молодь – це проміжок від дитинства до дорослості - це група, що має свої психофізичні особливості. [14, с.198-202]

Перше слово у словосполученні «молодіжна політика» змушує нас задуматися про саме поняття «молодь» у різних його проявах. Адже саме від розуміння даного терміну у більшій мірі визначається фактичний зміст «молодіжної політики». Молодь є складний, комплексний і багатоаспектний феномен суспільного життя, дослідженням якого займаються в рамках різноманітних наукових підходів: соціологічного, психологічного, культурологічного, політологічного тощо.

Такі поняття як «молодь» та «молодіжна політика» є продуктами історичного розвитку. До прикладу, за первіснообщинного ладу тривалість

життя людини складала приблизно 20 років, відповідно, такого поняття як «молодь» просто не існувало. Навіть у ХІХ столітті, відповідно до історичних джерел, людина у віці тринадцяти років вважалася вже доволі дорослою. Тобто, досить довгий період людського розвитку виокремити таку соціальну групу було просто неможливим, не говорячи вже про соціальне чи політичне наповнення. Молоде покоління як соціальна група, що має певний віковий проміжок, з'явилася, у першу чергу, завдяки суспільному прогресу та збільшенню якості і тривалості життя. [33, с. 236-239]

Саме у 50-60 роках минулого століття молодь почала виокремлюватися як самостійна соціальна група, а появу таких понять як «молодіжна політика» та «державна молодіжна політика» у науковому обігу низка зарубіжних та українських вчених пов'язує із соціально-економічними змінами ХХ століття та, відповідно, посиленням ролі молоді у соціальному прогресі.[90, с. 138-140] Процеси демократизації, які активно відбувалися серед європейських країн після Другої світової війни, стимулювали появу таких особливостей молодіжної групи як «мобільність, динамізм, романтизм, потяг до нового прогресивного життя». [19, с.65] А вже у 70-х роках ХХ століття молодіжна політика стає самостійним напрямом державної політики у більшості розвинутих країн світу. Це знаходило свій вияв у різноманітних законах, програмах, що пов'язані з реалізацією прав молоді, насамперед, у сфері освіти, спорту чи працевлаштування.

Молодість у найбільш широкому своєму значенні є періодом життя між дитинством і дорослістю. Багато науковців описують цей період як час експериментування з ролями та ідентичністю, все ще вільний від тягара соціальних норм і обов'язків. Одночасно з цим відбувається формування молодих людей як повноправних членів суспільства. Проходячи процеси соціальної інтеграції, молодь опиняється всередині суспільної системи, що складається з таких окремих компонентів, як традиція, історія, соціальні вимоги, надії та перспективи — з цього вони мають скласти послідовну картину, щоб побудувати належну основу для свого подальшого життя. [93, с. 108-109]

Сучасна молодь прагне отримати певний статус та зайняти свою соціальну нішу, де буде змога висловлюватися думки, говорити про проблеми та вимагати їх вирішення, приміряти на себе різні соціальні ролі. Всі ці зміни є одним з наслідків загальних демократичних процесів, що відбуваються у світі, проте, навіть у наші часи, залишається частка країн, які налаштовані доволі консервативно щодо питань молоді і молодіжної політики. Ще Ж. Руссо у своїх працях про освіту зазначав, що молодь є певною соціальною групою людей і під час цього періоду відбуваються дуже глибокі та значимі зміни у житті, розвивається інтелект та воля молодої людини. Проте, він також зазначає, що свобода молоді залишається керованою іншими соціальними структурами. У цьому контексті молодість як така опинилася у середині процесу де, з одного боку — консервативність і поміркованість, а з іншого — революційність та радикальність. При цьому сама молодь, її очікування та проєктовані стани майбутнього суспільства дедалі більше визначаються науковими методами. [135, р. 5]

Різноманітність підходів до визначення поняття «молодь» дозволяє побачити, що різні наукові традиції акцентують свою увагу на різних аспектах молоді — психологічних, соціальних, культурних, правових чи політичних. Це зумовлює необхідність їх порівняльного аналізу аби виявити спільні та відмінні речі. Так, психологічний підхід зосереджений на вікових змінах, кризах розвитку та формуванні ідентичності молоді. Один з його представників, Е. Еріксон сформував теорію розвитку особистості, де визначав молодих людей як носіїв характерних психофізіологічних особливостей. На його думку, молодість — це певний вік з біологічними та психологічними відносинами. Саме ідентичність поставала метою розвитку кожної особистості та визначала її спрямованість і продуктивність. А відомий дослідник, якого називають «батьком підліткового віку», Г. Стенлі Холл зазначав, що молодість — це шанс для вдосконалення і необхідно максимально забезпечити всі умови для освіти підростаючого покоління, які будуть пильно охоронятися. Інакше кажучи, він стверджував, що становлення особистості охоплює ті ж етапи, що й

формування суспільства. Отже, ці фази закріплені в генотипі людини, що робить неможливими їх пропустити або закрити раніше, ніж передбачається. [14, с. 199]

У свою чергу, Е. Шпрангер у праці «Психологія юнацького віку» визначав молодість як період від відкриття «Я» до включення у різноманітні види життєдіяльності та усвідомлення власної індивідуальності. На думку дослідника, саме під час цього етапу особистість здатна найповніше поглинути культуру: це є період звільнення від дитячих залежностей та вростання в загальну культуру. [14, с. 200]

Молодь, як конкретну соціальну групу, яка займає проміжне положення у системі суспільства досліджують у межах соціологічного підходу. З цієї точки зору, цікавим здається стратифікаційний підхід, де молодь є соціально-демографічною групою у певних вікових рамках, володіє статусом, ролями та має свою соціальну позицію. Одним з представників цього підходу є К. Мангейм, у своїх працях він намагався встановити соціологічну роль молоді у суспільстві. Про неї він стверджував наступне: «Молодь — це один з прихованих ресурсів, які є в кожному суспільстві і від мобілізації яких залежить його життєздатність». Водночас, зазначаючи, що становище молоді у суспільстві може бути нестабільним, що може залежати від самого характеру і соціальної структури кожного суспільства. Досліджуючи молоде покоління як важливу групу населення, К. Мангейм зауважує на його наступних характеристиках:[140, р. 442-446]

1. Молодь є основним резервом, який висувається на перший план, коли це необхідно аби адаптуватися до швидких змін. У розвинутому демократичному суспільстві молодь має бути активізована та максимально залучена до життя країни, проте у традиційних суспільствах цей процес може пригнічуватися;
2. Сама по собі молодь не є прогресивною чи консервативною, вона є певним оживляючим посередником, який завжди готовий до будь-яких змін.

Цікавим здається підхід іспанського соціолога Х. Ортега-і-Гассета, який розглядав зміну поколінь одним з основних рушіїв історії. «Людина до 25 років тільки навчається та засвоює знання, які їй дає соціальне оточення. Кожна молода людина може впливати лише на якусь одну точку життєвого горизонту, але разом вони можуть повпливати вже на весь горизонт, весь світ: хтось — на культуру, хтось — на політику, інші — на якусь науку». Відповідно до теорії поколінь, молоде покоління може приносити незначні зміни у кожному просторі, але це здатне у перспективі змінювати устрій світу. Через роки прийде інше покоління молоді, яке буде вносити вже свої зміни і тоді світ, як ціле, стає іншим.[55, с. 189-191]

Про роль молоді як частини загальної соціальної системи зазначав і американський соціолог Ш. Ейзенштадт. У цьому плані він зосереджується переважно на прояві окремих груп молоді у процесі соціалізації. Кожна така група поставала як певний набір позицій і ролей, де кожен індивід набуває соціального статусу і виконує визначені соціальні ролі. Процес переходу від дитинства до дорослості, за словами дослідника, передбачає проходження процесу соціалізації. Крім того, перехід до дорослого статусу характеризувався як найбільш критичний, але водночас і важливий момент для соціальної стабільності.[126] Представники класичного соціологічного підходу заклали базове розуміння категорії «молодь» як особливого етапу розвитку особистості, акцентуючи увагу на процесах розвитку та соціалізації. Проте, подібні визначення не завжди враховують всю багатоманітність та складність сучасного соціокультурного середовища, різноманіття форм соціальної активності молоді та вплив процесів глобалізації, що стало підґрунтям для формування сучасних соціологічних трактувань поняття «молодь».

Запропонований підхід розглядає молодь перш за все як динамічну соціальну групу, яка формується через політичні, культурні та структурні фактори. Одним з представників є угорський дослідник Л. Чопей, який стверджував, що на формування світоглядних орієнтацій молоді впливають найрізноманітніші чинники, серед яких ми можемо виокремити наступні:

великі соціальні структури; сила усталених у суспільстві соціальних норм, звичаїв та традицій; наявність «лідерів думок»; використання пропаганди та агітації у засобах масової інформації; демократичність суспільства; власний досвід кожної людини. [45, с.289-291]

Якщо Л. Чопей розглядає дану категорію з точки зору соціалізації та становлення світогляду, то англійський дослідник С. Фрис у праці «Соціологія молоді» запропонував своє бачення. Так, він визначав молодість як процес переходу від дитинства до зрілості, де основними змінними визначав: перехід від залежності до незалежності; від безвідповідальності — до відповідальності. Більше того, науковець запропонував вікові межі молоді, які на його думку мають бути у діапазоні від 11 до 30 років.[133, р.68-72]

А от такий зарубіжний дослідник як Дж. Спенсе зазначав, що «молодь» — це поняття, що має не лише історичний, але і просторовий вимір. Молодь сама по собі є групою на яку впливає різний доступ до багатства та ресурсів, що значною мірою пов'язано з віковими обмеженнями, які визначають доступ до соціальних можливостей, серед яких можна виокремити голосування або можливість працевлаштування. Оскільки суспільство стає більш диференційованим, а навички, необхідні його громадянам, — все більш витонченими і різноманітними, це розширює вік соціальної зрілості вгору. Тобто, період визначений як «молодість» стає все довшим.[144, р.46-56] Розглянутий підхід дає змогу зрозуміти молодь через її соціально-психологічні характеристики та особливості соціалізації. Водночас, для аналізу молоді як суб'єкта політики, важливо звернути увагу також на її здатність впливати на прийняття рішень.

Досліджуючи молодь з точки зору політології ми зможемо розглянути молодь як актора, що діє у політичному просторі. У цьому контексті, зазвичай, поняття «молодь» не визначається так розширено та деталізовано, як це роблять соціологи або психологи. Натомість, тут можна зосередитися на вивченні типів політичної поведінки, політичної участі та політичної свідомості молодих людей. Одним із прикладів є дослідження Кетті Дж. Коена, яка вивчала

політичну поведінку маргіналізованих груп суспільства, у тому числі і молоді. Аналізуючи дану проблематику вона чітко підкреслює важливість визнання всієї різноманітності такої категорії як молодь і розуміння того, що проблеми з якими зіштовхуються ті чи інші групи є унікальними. Це підтверджує той факт, що досвід і проблеми молодих людей не є однорідними, і важливо враховувати весь їх спектр під час вивчення молоді у політичному контексті.[114, р.1-20]

Звертаючись до типів політичної культури, що були запропоновані Г. Алмондом та С. Вербою, ми можемо провести аналогію і з молодим поколінням як досить неоднорідною соціальною групою, яка також характеризується різними ступенями участі [39, с. 43-46]:

1. Пасивна молодь — вона зазвичай характеризується низьким рівнем участі у житті громади чи країни, невпевненістю у своїх діях, загальною невключеністю у суспільне життя;
2. Поміркована молодь — має ознаки більш швидкої адаптації, може представляти деякі форми участі у житті громади;
3. Соціально-активна молодь — їй притаманні сильні особистісні якості, досить високий рівень соціальної адаптації, цілеспрямована та усвідомлена участь у прийнятті політичних рішень з розумінням своїх інтересів.

Деякі ж науковці трактують поняття «молодь» використовуючи проблематичний підхід. Так, Ш. Блекман та Дж. Соломос у своїх працях стверджують, що раніше молоде покоління розглядалося як таке, що потребує постійного втручання з боку держави. Представники цього підходу, зазвичай, зосереджувалися лише на деяких категоріях молоді, яка схильна до протиправної поведінки, неблагополучних сім'ях, молоді з особливими потребами, безробітних тощо. Проте, у наші часи такий підхід є досить застарілим, адже фактично залишає поза увагою саму молодь як соціальну групу і звертає увагу лише на соціально незахищених людей. [143, р. 40-90]

Ми розглянули базові підходи до визначення поняття «молодь» з акцентом на її психологічних, соціальних особливостях та рівні політичної

залученості. Українські дослідники теж приділяли чималу увагу молоді як соціальній групі, адаптуючи концепції до національного контексту з урахуванням соціальних, політичних та культурних особливостей України. Так, Н. Черниш розглядав молодь як суспільно диференційовану соціально-демографічну спільноту, якій притаманні специфічні фізіологічні, психологічні, пізнавальні, культурно-освітні властивості.[56, с. 28-32] Саме у ХХІ столітті з'являється зростання суб'єктності різних спільнот, серед яких і молодь. Вони перетворюються на активних діячів, у них зростають навички до самоорганізації та самоуправління. І якщо ще наприкінці ХХ століття молодь вважалася здебільшого об'єктом виховання і будувала своє життя так як того вимагала держава та старше покоління, то сьогодні ми маємо абсолютно іншу картину.

Розглядаючи молодь як досить різноманітну за своїми характеристиками соціальну групу, М. Канавець стверджував, що, не зважаючи на це, молодь об'єднують не лише вікові межі. Різні групи, сформовані за професійним спрямуванням, національною або територіальною ознакою, можуть мати досить полярні інтереси, проблеми, а також життєві цілі. Соціальний образ сучасної української молоді можна назвати досить суперечливим, оскільки важко виокремити певні загальні інтереси та потреби. [42, с. 312-315] Об'єктивно, це може бути пов'язано з досить широкими віковими рамками визначення молоді, які зараз діють в Україні — від 14 до 35 років.

О. Каретна проаналізувала різні підходи до визначення даного поняття. Так, дослідниця зазначає: «...у соціально-психологічному підході молодь — це певний вік зі своїми біологічними особливостями й психологічними стосунками. Згідно з конфліктологічним підходом молодь — це важкий, повний стресів і надзвичайно важливий період життя. У рольовому підході молодь — це особлива поведінкова фаза в житті, коли вони більше не грають дитячих ролей і водночас не є повноправними носіями ролей дорослого. У рамках субкультурного підходу молодь — це група зі своїм специфічним способом

життя, стилем поведінки...У соціалізаційному підході, молодь — це період соціального зростання, первинної соціалізації...». [45, с. 288-289]

Якщо ж розглядати молодь з соціально-політичної точки зору, то більшість науковців, серед яких І. Зверєва, вважають молодь основою будь-якого суспільства, оскільки вона здатна стати провідником демократичних змін та забезпечити соціальний і економічний розвиток. Проте, через своє незахищене становище, зокрема в Україні, молоде покоління залишається вразливою верствою населення, що може мати руйнівні наслідки. Наголошується, що саме ефективна молодіжна політика як на загальнонаціональному так і на регіональному рівні є підтримкою для молоді та надає можливості для соціалізації та самореалізації молодого покоління як особистостей.[40, с.20-40] Натомість, М. Харламов вказував на те, що молодь, у порівнянні з більш старшим поколінням, відрізняється своєю нетерпимістю, революційністю, більшою мобільністю та здатністю швидко адаптуватися до нових викликів. Але у той же час вона схильна недооцінювати досвід дорослих людей та переоцінювати свої можливості.[106, с.30-50] Узагальнюючи дані підходи, можна сказати, що молодь постає перед нами як соціальна спільнота, що поєднує у собі вразливість перехідного етапу життя та в той же час має можливість ініціювати глибокі суспільні зміни, і саме ця внутрішня напруга може слугувати поштовхом до активної участі.

Український дослідник І. Шевель зазначає, що молодь не представляє собою замкнуту соціальну групу, навпаки, вона є цілісною та відкритою системою, що саморозвивається і задіяна у найрізноманітніших зв'язках і взаємодіях, що існують у суспільстві. При цьому зазначається, що сучасна молодь не є чимось цілісним з точки зору політичних чи ідеологічних установок, адже різні групи молоді можуть бути орієнтовані на різні ідеали та сповідувати різні цінності.[110, с. 194-196]

Цікавою видається думка Д. Єрмоленко, який вказував, що радянський підхід до дослідження молоді як соціальної групи має бути змінений на комплексне міждисциплінарне розуміння, де ми розглядаємо молодь у

соціології, політології, психології, педагогіці та інших науках. Згодом всі ці зв'язки об'єдналися в одне широке поняття «ювенологія» — науку про юність та стиль життя молодого покоління. [31, с.193-197]

За словами дослідника В. Головенько, молодь — це соціальна група, яка володіє великими професійними перспективами. За своєю природою молоде покоління є надзвичайно мобільним, а отже здатне до швидкого навчання та опанування нових навичок.[22, с. 23-27] Ці думки гарно доповнює інший науковець — І. Танчин, який зазначає, що така соціальна група як молодь з'явилась на межі двох зустрічних процесів — прискорення суспільного розвитку з одного боку, та збільшення тривалості навчання і віддаленості самостійного життя з іншого, що і визначило орієнтовні вікові межі молоді.[95, с.150-170]

Серед сучасних українських дослідників також варто відмітити А. Якубову, вона визначає молодь як певну соціальну групу, яка через свої вікові, психологічні особливості та рівень соціального розвитку ще не завершила свій процес соціалізації. Молодь, на думку дослідниці, обов'язково потребує додаткової підтримки з боку держави та суспільства, оскільки держава несе відповідальність, повинна захищати і надавати необхідну допомогу незахищеним категорія населення, куди належить і молодь також. [24, с.133]

Розуміючи всю багатовимірність підходів до визначення поняття «молодь», для формування цілісного та узгодженого бачення важливо звернутися до понять, що були вироблені на міжнародному рівні, є законодавчо закріплені та слугують основою для формування стратегій, міждержавних та національних політик. На міжнародному рівні термін «молодь» отримав сталий статус на генеральній Асамблеї ООН у 1985 році. Тоді ж було визнано надзвичайно важливу роль молодого покоління як у політичних процесах так у інших сферах життєдіяльності загалом. Саме ООН намагалося донести важливість молоді як соціальної групи та максимально забезпечити реалізацію її прав на рівні держави. Наразі не існує чітких вікових меж, необхідних для виокремлення молоді в окрему вікову групу. Відповідно до критеріїв,

прийнятих ООН, молоддю вважаються особи віком 15-24 р., що складає близько 18% світового населення.[59, с.158-162] При цьому у кожній країні діють національні вікові межі для молоді. Так, у Великобританії та Нідерландах молодь не відносять до окремої групи, вона належить разом із дітьми до вікового діапазону від 0 до 24 років. У Люксембурзі встановлено вікові межі для молоді від 15 до 24 років. Натомість, в Іспанії — від 14 до 30 років. Згодом, Всесвітня Організація Охорони здоров'я окреслила вікові межі молоді від 10 до 24 років. Пізніше ця класифікація була переглянута, а вік молоді був піднятий до 44 років. Незважаючи на досить різноманітні тлумачення поняття «молодь», вчені багато дискутують стосовно виокремлення вікових рамок цієї соціальної групи. Так, Ю. Криворучко аналізує, що з 14 років до 18 років триває процес формування і усвідомлення своїх зв'язків, людина шукає своє місце у суспільстві, а вже остаточно цей статус формується ближче до 24 років. В українських реаліях дослідник пов'язує це з отриманням освіти, набуттям певних навичок та фахових знань. Сама ж молодь — є певним культурно-історичним продуктом і водночас слугує джерелом постійних змін у суспільстві.[51, с.12-18]

Але про молодь як окрему соціальну групу стали говорити ще задовго до того, одним із поштовхів стало прийняття «Декларації про поширення серед молоді ідеалів світу, взаємної поваги та порозуміння між народами» (засідання Генасамблеї Організації Об'єднаних Націй від 7 грудня 1965 року). Документом були проголошені наступні базові засади [29]:

- молоді люди високо цінують впевненість у завтрашньому дні;
- саме мир, свобода та справедливість гарантують молодому поколінню здійснення руху до щастя;
- у вік наукових та технічних досягнень творчі сили молодих осіб повинні бути присвячені прогресу у всьому світі;
- молодь повинна розвивати культурну спадщину своєї країни та всього світу.

Відповідна декларація мала важливе значення для подальшого розвитку молодіжної політики, оскільки в ній були визначені основні цінності та прагнення найбільш прогресивної частини населення. З того часу молодь представляє себе як окрему соціальну групу, що має власні інтереси, потреби та особливості, а відповідне нормативне закріплення дало для цього міцну правову основу.

Молодь, як суб'єкт політики, оцінюється через її здатність брати активну участь у житті суспільства та впливати на прийняття рішень. Проаналізовані класичні підходи до визначення поняття «молодь» підкреслюють, що формування ідентичності, соціалізація та усвідомлення власної ролі у суспільстві створюють ту саму основу для політичної активності.[87, с. 281-285] Політологічні дослідження дозволяють конкретизувати ці ознаки у критерії політичної суб'єктності, що визначають реальні механізми участі молоді, до яких можна віднести:

- політичну самосвідомість і готовність впливати на публічну політику;
- здатність до колективної організації, тобто, участі у молодіжних об'єднаннях, громадських проектах та волонтерських ініціативах;
- участь у формальних та неформальних утвореннях: молодіжні ради, робочі групи, консультації, громадські платформи для обговорення публічних рішень.

У вітчизняних дослідженнях зазначені підходи розвиваються з урахуванням особливостей інституційного середовища, де політична суб'єктність молоді розглядається через її реальну включеність у процеси взаємодії з органами влади та участі у формуванні й реалізації публічної політики. Це дає підстави розглядати молодь як повноцінного суб'єкта публічної політики та застосовувати відповідні моделі аналізу її участі.

Сьогодні становлення та активний розвиток молодого покоління знаходиться у центрі уваги багатьох європейських організацій та структур: Європейська комісія, Європейський парламент, Комітет у справах молоді, Європейський молодіжний форум тощо. Стосовно молоді виокремлюють

наступні сфери взаємодії: освіта, зайнятість та професійна підготовка, охорона здоров'я, заохочення громадянської активності, сприяння міжкультурному діалогу. Активне дослідження різноманітних аспектів, свідчить про високий інтерес до молоді як соціальної групи.

Говорячи про сучасні донорські організації, які працюють з молоддю варто зазначити наступне: кожна організація працює з різними віковими діапазонами молоді, так для USAID це 10-29, а для DFID — 10-24. У свою чергу, на відміну від багатьох інших донорських агенцій, DANIDA не працює з визначенням фіксованого вікового діапазону для молоді, а узгоджується з національними або регіональними визначеннями, що застосовуються установами-партнерами в окремих країнах. Сьогодні, віковий діапазон молоді буде відрізнятися від країни до країни. Конкретні цифри можуть залежати від різних соціально-економічних та культурних контекстів, сюди ж можна віднести сільські, міські та навіть гендерні фактори, оскільки кожному віковому проміжку притаманні різні можливості розвитку. Наприклад, можна розглянути вікову модель молодіжної політики Агенції США з міжнародного розвитку [149, р.10-15]:

- ранній підлітковий вік (10-14) років — початок переходу від дитинства до дорослості;
- підлітковий вік (10-19) років — часто є критичним для завершення навчання та виходу на ринок праці;
- зрілий вік (20-24) роки — період, коли молодь зазвичай стає незалежною від батьків, що робить засоби до існування та самозабезпеченість дедалі важливішими.
- період переходу у доросле життя (25-29) років — характеризується створенням сімей і вихованням дітей;
- дорослість (30+) — є фазою, коли також основними параметрами є підвищення рівня громадянської активності, розширення доступу до землі, власності та можливостей отримання доходу.

Попри різноманіття підходів до визначення вікових меж молоді у міжнародній практиці, більшість інституцій та організацій надають перевагу

більш вузьким рамкам, що зумовлено необхідністю чіткого таргетування політик і статистичної порівнюваності.[127, р. 10-20] Якщо говорити про Україну, то відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молоддю вважаються люди у віці від 14 до 35 років. Такий широкий віковий діапазон може дещо розосереджувати ресурси та створювати певні складнощі у вирішенні питань молоді різного віку, оскільки він охоплює різні за статусом і потребами групи – від підлітків до осіб зі сформованими сімейними та професійними ролями. В аналітичних матеріалах Ради Європи також зазначається, що це може створювати перепони для якісної статистики та порівняння з міжнародними практиками. Окрім того, існує ризик, що дуже обмежені кошти будуть спрямовані на занадто широку групу.[48, р. 36-40]

З огляду на українські реалії, вважаємо за доцільне застосовувати диференційований підхід до молоді з виокремленням певних вікових груп, наприклад: 14-18 років, 18-24 роки, 25-35 років. Наразі в нормативно-правових актах формального поділу на вікові підгрупи не встановлено. Водночас, у програмних документах та ініціативах реалізуються заходи, що орієнтовані на різні етапи життєвого циклу молодих людей (підлітки, студенти, молоді фахівці). Це обґрунтовує доцільність запропонованого підходу для підвищення адресності та ефективності молодіжної політики. Запровадження чіткої сегментації дозволить узгодити зміст політичних заходів із ключовими етапами переходу до дорослого життя – здобуттям освіти, входженням на ринок праці, набуттям економічної незалежності та соціальної інтеграції. Широкі рамки 14-35 років ускладнюють таргетування програм і розподіл ресурсів, адже об'єднують категорії молоді з різними соціальними потребами. Виокремлення вікових підгруп дозволяє точніше визначати цільові аудиторії, ефективніше використовувати ресурси та підвищувати результативність заходів молодіжної політики.

Перенесення фокусу уваги в площину розвитку молоді вимагає глибшого дослідження та розуміння цього явища. Оскільки сьогодні молодь є досить неоднорідною групою, яка хоч і характеризується низкою взаємопов'язаних

елементів і залежних від контексту факторів, але у той же час може мати різні потреби та проблеми, які вимагають своєчасного вирішення. Відповідно, при формуванні і впровадженні будь-яких ініціатив стосовно молоді важливо враховувати всю її різноманітність. Кожна країна має свій унікальний досвід та суміш різних факторів, які впливають на те, що сьогодні називають соціальним віком людини.

Проаналізувавши наведені підходи, можемо зробити висновок, що визначення поняття «молодь» та її вікових меж є різноманітними і зазнає певних модифікацій залежно від історичного, культурного, економічного контексту. Наразі все більше дослідників критикують визначення цього поняття з точки зору проблемного підходу, як соціальної групи з акцентом на те, що вона потребує постійного захисту і допомоги. Також поступово відмовляються від уявлення про молоде покоління лише як об'єкт впливу з боку дорослих, які вважають, що знають краще, що потрібно. Суспільство поступово входить в еру сприйняття молоді як повноправних партнерів та активних учасників соціального життя, які самі здатні вирішувати свої проблеми та лобіювати свої інтереси та потреби.

Розглядаючи різноманітні інтерпретації цього явища у науковому дискурсі, чітко прослідковується, що трактування поняття «молодь» може зазнавати певних варіацій в залежності від країни. Перш за все, це має фундаментальне значення для створення сприятливих умов у сфері законодавства, формування відповідних інституцій і установ, а також для визначення відповідного фінансування. Згідно з українським законодавством, термін «молодь» охоплює досить широкий віковий діапазон, що знаходить своє відображення у різноманітних програмах, зокрема щодо надання житла молодим сім'ям, доступу до пільг та інших форм державної підтримки. Водночас, такий підхід може викликати сумніви щодо ефективності молодіжної політики через занадто широкий контекст. Дискусія щодо визначення вікових меж «молоді» відкриває можливості для обговорення ефективності молодіжної політики. Це питання охоплює визначення кола інституцій, відповідальних за

формування та реалізацію молодіжної політики, механізми створення бюджету, розподіл і використання коштів, а також роль інституцій у реалізації молодіжної політики і загальне ставлення до молоді у політичному процесі. [48, с.5-15]

Дослідивши визначення поняття «молодь» у межах різних підходів можна стверджувати, що молоді, як певній групі властива ціла низка ключових характеристик, серед яких можна виокремити наступні:

- наявність чітко визначених вікових меж та соціально-психологічних особливостей;
- певна лінія поведінки та специфічна соціальна роль;
- особливість процесу соціалізації;
- специфіка самоідентифікації та самовизначення молодого покоління.

Одним з основних механізмів побудови демократичного суспільства є сприяння та забезпечення участі молоді у цьому процесі. Останнім часом кількість ініціатив, що сприяють залученню молодого покоління на всіх рівнях – регіональному, національному та міжнародному стрімко зростає. Поняття участі молоді розглядається у різних аспектах місцевими органами влади та державою залежно від цілей та попереднього досвіду. У Переглянутій хартії про участь молодих людей у місцевому та регіональному житті поняття «участь молоді» транслюється наступним чином: «...це щось більше, ніж голосування чи балотування на виборах... Участь та активне громадянство означають мати право, засоби, простір, можливості і підтримку в участі та впливі на прийняття рішень, а також означає участь у різних заходах та процесах з метою побудови кращого суспільства...». Дане визначення дещо виходить за рамки просто політичної діяльності, воно має на меті підкреслити відповідальність за прийняті рішення, які покликані вирішити проблеми та забезпечити потреби молоді.[119, р. 5]

У контексті розбудови ефективної стратегії роботи з молоддю і забезпечення її участі у суспільно-політичному житті варто розглянути «Драбину Харта» – це схема участі дітей та молоді у суспільному житті. Вона

являє собою 8 сходинок, кожна з яких дає об'єктивне уявлення про участь молоді на конкретному етапі прийняття рішень [120, р.247]:

1. Сходинка 1 «Маніпуляція» — найнижчий рівень, який характеризується фактичною відсутністю участі молоді. Їх використовують переважно для досягнення конкретних цілей: перемоги на виборах, залучення додаткових коштів, формування позитивного іміджу тощо;
2. Сходинка 2 «Молодь як декорація» — молодь можуть висунути на перший план аби вони були помітними ззовні, але насправді ж ніякої участі вони не беруть;
3. Сходинка 3 «Формальна участь молоді» — це явище ще називають токенизмом. Молодь формально наділяють повноваженнями в межах конкретного проєкту, проте, реального впливу на рішення вони не мають. Зі сторони складається враження, що відбувається прозорий процес залучення до прийняття рішень та їх втілення, але на дії цього не відбувається.
4. Сходинка 4 «Молодим людям доручають завдання і повідомляють» — управління проєктом переважно доручається дорослим, проте і сама молодь також має певні ролі, при цьому вони усвідомлюють свій реальний вплив;
5. Сходинка 5 «З Молоддю консультуються та інформують» — за процеси керування та управління відповідають дорослі, молодь може висловлювати свою думку та пропозиції де їм пояснюють, які ідеї сприятимуть реалізації і будуть успішними, а від яких варто відмовитися;
6. Сходинка 6 «Спільноприйняте рішення ініційоване дорослими» — навідміну від попередніх форм, ця характеризується партнерською взаємодією молоді та дорослих. Незважаючи на те, що ініціатива висловлюється дорослими, молодь залучається на засадах рівноправності. Прийняте рішення є результатом консенсусу;

7. Сходина 7 «Проектом керує молодь» — управління переходить до рук молоді, у свою чергу, вони можуть залучати дорослих людей для консультації, але в цілому реалізація проєктів можлива і без них;
8. Сходина 8 «Спільне прийняття рішень» — ініціатива йде від молодого покоління, а дорослі запрошують молодь до прийняття рішення на партнерських засадах.

Тобто, ми можемо бачити, що участь сама по собі не повинна зводитися до голосування на виборах чи можливості висунути свою кандидатуру. Участь молоді передбачає насамперед наявність простору і можливостей, де можна впливати на рішення та брати участь у процесах їх реалізації. З іншого боку, участь — це не лише про формальний вплив, але і про усвідомлену відповідальність, саме тому важливо надати молоді право самим вирішувати свої проблеми. Представлена модель участі молоді не є ієрархією, де варто прагнути дотримуватися лише верхній сходинки. Рівень залученості молоді до життя громади потрібно сприймати у залежності від конкретного контексту та обставин, що складаються на той чи інший момент часу. Інколи досить складно визначити рівень участі молоді через розмитість самих проєктів, до того ж це є динамічний процес і протягом часу модель взаємодії може варіюватися і проявлятися у різних формах.

Окрім вже зазначеної моделі Р. Харта існує ще більш рання модель, яка описана Ш. Арнштейном ще у 1969 році. Це була одна з перших спроб розробити систему участі громадян, у тому числі і молоді. Ця модель включає у себе також вісім рівнів участі від маніпуляції та терапії (що не є участю як такою) до партнерства, делегування та механізмів громадського контролю, які забезпечують реальну можливість впливу громадян на прийняття певних рішень.[57, с. 48-50]

Розглядаючи це питання, варто згадати «моделі участі», розроблені Радою Європи. У їхньому «Кодексі найкращих практик щодо участі громадськості» визначено чотири основні моделі участі громадян, включно з молодим поколінням. Як і у попередній моделі, так і в цій, залежно від етапу процесу

прийняття політичних рішень характер взаємодії може змінюватися. Загалом існує чотири рівні участі[117, с. 7-8]:

1. Інформування. Доступ до інформації слугує базою для всіх наступних кроків щодо залучення громадських інституцій до процесу прийняття політичних рішень, що є відносно низьким рівнем політичної участі, бо зазвичай передбачає одностороннє надання інформації від держави, а не конкретну взаємодію. Цей етап надає право громадянам на доступ до всієї інформації протягом циклу прийняття конкретного рішення, а рівень інформування залишається актуальним абсолютно для всіх наступних етапів участі;
2. Консультування. Форма взаємодії, яка передбачає, що держава може запитувати у громадськості їхню думку щодо конкретної теми. Попередній етап інформування залишається обов'язковим, але при цьому теми обговорень та ініціативи походять від органів влади, а не від громадськості. Етап консультації також залишається необхідним для всіх подальших рівнів;
3. Діалог. Цей етап відрізняється від двох попередніх тим, що ініціаторами можуть бути як і органи влади так і громадськість. Діалог може бути необмеженим або конкретним. Необмежений діалог — це двохстороння комунікація стосовно спільних інтересів та потенційних цілей, мета якого — забезпечити регулярний обмін думками. Поле дискусії є доволі широким і зазвичай не пов'язаним з поточним процесом розробки політики або прийняттям конкретного рішення. Конкретний діалог, у свою чергу, будується на взаємних інтересах для вироблення певної політики чи рішення, його результатом є розробка певної стратегії чи законодавства. Він є більш результативним, на відміну від широкого діалогу, оскільки складається зі спільних та доволі частих зустрічей, які можуть призводити до узгоджених результатів. Діалог є одним з ефективних способів і має вирішальне значення для встановлення порядку денного;

4. Партнерство. Тут вже передбачається спільна відповідальність у процесі прийняття рішень: від встановлення порядку денного до впровадження конкретної ініціативи. Партнерство може включати в себе делегування певних функцій громадськості, тому вважається найвищою формою участі.

Проблема участі молоді, зокрема політичної, наразі активно досліджується у контексті механізмів політичної соціалізації та специфіки її формування. В Україні молодіжна участь здійснюється через мережу національних та місцевих інституцій, що охоплюють різні рівні залучення молоді. На національному рівні ключовими структурами виступають: Консультативна рада з молодіжних питань при Президентові України, молодіжні ради при центральних міністерствах, Національна молодіжна рада України (НМРУ) та Всеукраїнський молодіжний центр, які забезпечують консультації, координацію та представництво інтересів молоді у формуванні державної молодіжної політики. На місцевому рівні молодь залучається через молодіжні ради при органах місцевого самоврядування, а також через численні молодіжні центри та простори, які слугують платформами для освіти, громадської активності та волонтерства.

Співставлення національної практики з проаналізованими вище моделями участі молоді дозволяє нам побачити, що на рівні інформування працюють переважно молодіжні центри та простори, молодіжні ради на місцевому рівні відповідають за рівень консультування і діалогу, оскільки вони не лише збирають думки, а й обговорюють напрацьовані пропозиції з органами влади. Діалог на національному рівні реалізується через стратегічні консультації, обласні форуми та сесії національних рад. Найближчим до моделі партнерства є діяльність НМРУ, яка дозволяє молодіжним організаціям брати участь у формуванні молодіжної політики як повноправним партнерам влади, узгоджувати стратегічні документи та долучатися до ухвалення рішень. Водночас на місцевому рівні механізми співуправління є радше поодинокими, і більшість молодіжних рад обмежується консультативною та діалоговою роллю.

Українська молодь сьогодні перебуває на різних рівнях участі, але їх ефективність значною мірою залежить від активності та політичної волі відповідних інституцій.

Варто пам'ятати, що моделі участі є досить гнучкою і динамічною системою. Вони майже завжди між собою переплітаються — одна інституція або механізм може одночасно виконувати функції інформування, консультування та діалогу, залежно від конкретної діяльності та контексту.

Сьогодні молодь виступає одним з найважливіших об'єктів наукового дослідження, у тому числі й політологічного, на неї, як на соціальну групу, яка має відмінні від інших характеристики, все більше звертають увагу дослідники, науковці, сама держава, місцева влада, представники неурядових організацій. Головна задача — це зробити молодь не лише об'єктом змін, але й активним суб'єктом, який здатен стати справжнім рушієм змін у своїй країні чи громаді. Ті складні трансформаційні процеси, через які зараз проходить Україна, включно з наявними внутрішніми суперечностями і проблемами, створюють потенційно новий ґрунт для розуміння того, хто така сучасна молодь і яка її роль у політичному дискурсі, відбуваються фундаментальні зміни насамперед у свідомості молодого покоління. Молодь, якою ми її сьогодні бачимо, на жаль, все ще зазнає впливу попередніх поколінь. Залишки патерналізму та тоталітарної культури зумовлюють необхідність подолання певних психологічних перешкод та стереотипів, адже молодь повинна виступати ініціатором формування нового типу світогляду.

Одним з важливих аспектів забезпечення діяльності молоді як активних політичних суб'єктів є формування якісної молодіжної роботи. Відповідно до Закону України «Про основні засади молодіжної політики» — «це діяльність, спрямована на залучення дітей та молоді до суспільного життя, що здійснюється дітьми та молоддю, разом з дітьми та молоддю або в інтересах дітей та молоді за допомогою інструментів спільного прийняття рішень». [37] Це дасть можливість створити стійкий інтерес молоді до політичних процесів, тим самим забезпечивши формування та закріплення демократичних цінностей

серед молоді з врахуванням міжнародного досвіду та сучасних викликів. Чим більше молоде покоління буде відчувати свою важливість, тим активніше вони будуть ставати учасниками політичного процесу.

Розглядаючи молодіжну політику у контексті сучасного політичного дискурсу багато науковців виокремлюють наступні особливості:

- звернення до досвіду зарубіжних країн, запозичення певних форм політичної активності;
- молодь активно бере на себе ініціативу, вона перетворюється з об'єкта на який впливають на суб'єкт, який здатен впливати та відстоювати свої інтереси;
- незважаючи на те, що кількість молоді у структурах законодавчої, виконавчої та судової влади збільшується — загальний рівень все ще є низьким;
- збільшення політичного інтересу молоді до життя не лише країни в цілому, але й своїх громад.

У процесі визначення термінів «молодь» та «молодіжна політика» важливим є звернення концепцій розвитку молодого покоління, які застосовуються у різних країнах. Зазвичай їх виокремлюють дві: модель патерналіського розвитку та модель відкритого розвитку. Згідно з першою моделлю, молодь виступає досить пасивною частиною суспільства, її розвиток повністю скеровується дорослими, де вони визначають, що молодь повинна робити та яких поглядів повинна дотримуватися. За цієї моделі молодь отримує підтримку і винагороду, якщо відповідає загальноприйнятому шляху розвитку та наслідує зрозумілу модель усталених цінностей. Методи, що використовуються в межах цього підходу, зазвичай мають пасивний характер рекламної діяльності. Існують студентські та молодіжні ради, але здебільшого як декорації і не наділені реальним впливом. У свою чергу, модель відкритого розвитку є абсолютно протилежним процесом і передбачає підтримку молодого покоління з боку дорослих, а не керування ним. Основною відмінністю є безпосереднє залучення молоді до прийняття рішень. Молодіжні

органи мають реальну здатність впливати на процеси, що відбуваються у громаді, області або країні. Нічого для молоді без самої молоді — це є основним принципом моделі відкритого або, як її ще називають, активного розвитку.[47, с. 67-80]

До молоді як соціальної групи звертаються щоразу, коли постають важливі суспільні чи політичні питання. Найчастіше це простежується в темах, пов'язаних із дитинством чи підлітковим віком, однак молодь як соціальна група присутня практично в усіх політичних процесах. Попри те, що в багатьох країнах молоді люди залишаються латентною групою й не завжди має можливість безпосередньо впливати на ухвалення рішень, сучасні демократичні держави все активніше прагнуть залучати молодь як повноправного партнера. Це пояснюється розумінням того, що політичні рішення сьогодні неминуче впливають на їхнє майбутнє, а значить — і молоде покоління має право голосу у питаннях, які його стосуються.

У сучасному світі поступово здійснюється перехід від розуміння молоді як проблеми, що потребує вирішення, де основними методами взаємодії були втручання, контроль та покарання, до розуміння молоді як джерела креативних ідей, як інноваторів, людей, що здатні впливати на рішення та їх втілювати на рівні партнерів. Говорячи про поняття «молодь» та «участь молоді» варто звернути увагу на функції, які молоде покоління виконує у суспільстві. Серед таких можна виокремити:

- відтворююча функція — у питаннях, що стосуються виробництва та споживання як матеріальних так і духовних благ. У межах реалізації молодіжної політики в Україні це може підтримуватися різноманітними інструментами, що сприяють економічній самостійності молоді, зокрема програми зайнятості, професійної підготовки чи механізмами забезпечення житлових умов для молодих сімей. Діяльність Державної служби зайнятості України передбачає реалізацію програм професійного навчання, стажування та підтримки працевлаштування молоді, що сприяє її інтеграції у ринок праці;

- новаторська — молодь є джерелом нових ідей, вона здатна швидко підлаштовуватися під ситуації та мислити нестандартно, завдяки чому може пропонувати незвичайні рішення до стандартних питань. Ця функція підтримується через розвиток молодіжного підприємництва, стартап-ініціатив, грантових програм, а також залучення молоді до міжнародних освітніх і інноваційних програм. Одним із прикладів є участь української молоді у програмі Erasmus+, яка сприяє розвитку інноваційного мислення, підприємницьких навичок та міжкультурного обміну або ж щорічне надання грантів на реалізацію молодіжних проєктів від Українського молодіжного фонду;
- трансляційна — здійснюється через засвоєння, передачу та поширення знань і досвіду більш старшого покоління, одночасно перетворюючи його та вносячи свої корективи. Інструментами підтримки виступають програми наставництва, освітні та культурні ініціативи, а також практики міжпоколіннєвої взаємодії, що передбачають безпосередню передачу знань і досвіду. Зокрема, діяльність Української волонтерської служби забезпечує залучення молоді до спільної діяльності з представниками старших поколінь у межах соціальних і гуманітарних проєктів, що створює умови для практичного засвоєння цінностей і норм;
- соціалізаційна — молодь у своєму розвитку проходить етап включеності у суспільство при цьому роблячи свій внесок у розвиток соціокультурних тенденцій. Головним тут є розвиток мережі молодіжних центрів, створення молодіжних рад, забезпечення участі молоді у прийнятті рішень, а також реалізація державних програм, як от державної цільової програми «Молодь України», яка передбачає розвиток громадянських компетентностей, підтримку неформальної освіти та стимулювання участі молоді у громадському житті.

Щоб змінити ситуацію у довгостроковій перспективі, важливо надати молодому поколінню можливість реально впливати на всі сфери життя суспільства. Інноваційність та ентузіазм молодого покоління є важливим

джерелом змін, за умови існування відповідних методів, які б поєднували креативність молоді з досвідом старшого покоління. Варто зосередитися на створенні саме позитивної участі молоді, вона повинна бути почута і залучена до процесу прийняття рішень на всіх рівнях. При цьому треба враховувати, що молодь не є монолітним цілим і політика, що реалізується повинна бути всеохоплюючою, враховуючи різноманітні групи та їх прояви.

Таким чином, молодь як соціальна група, яка володіє різним доступом до влади та ресурсів, є об'єктом дослідження багатьох наук у тому числі і політології. Це певною мірою пов'язано з віковими обмеженнями, які визначають доступ до соціальних можливостей, таких як голосування, працевлаштування, освіта, соціальні пільги. У підсумку, сформовані у науковому полі уявлення про молодь передбачають схожість між людьми подібного віку і слугують як основа для створення соціальних правил та інститутів, які закріплюють цю подібність. Молодь є уособленням майбутнього не лише у метафоричному, але й у практичному вимірі як безпосередній актор, що сьогодні має можливість впливати на прийняття рішень, вимагаючи задоволення своїх потреб. Сучасний світ — це не лише певний період життя, він має спектр соціальних обставин та проблем і надзвичайно важливо, наскільки законодавство країни, політика та інституційні механізми сприяють їх задоволенню.

Поняття «молодь» посідає важливе місце в сучасному науковому дискурсі, оскільки дає змогу глибше зрозуміти соціальні взаємодії та зосередити увагу на специфічних групах, які мають власну динаміку розвитку й форми участі в суспільному житті. Це особливо актуально в умовах сьогодення, де будучи політичним суб'єктом, молоде покоління несе у собі великий потенціал для впливу на соціально-політичні процеси на всіх рівнях. І ті унікальні виклики, перед якими постає теперішня молодь, можна ефективно вирішувати завдяки їхній включеності у політичний процес, а забезпечення умов для участі є важливим завданням для створення різноманітного, представницького та життєздатного політичного середовища.

1.2. Сутність, основні елементи та етапи формування молодіжної політики

Враховуючи актуальні соціальні трансформації, молодь є достатньо незахищеною частиною населення, що зумовлює необхідність впровадження певних правових, організаційних та економічних умов для її самореалізації. За відповідних умов вона може виступати найбільш активною соціальною групою. Саме тому ми сьогодні доволі часто чуємо такий вираз як «молодіжна політика», яка є невід’ємним елементом сучасного суспільства, що відображає місце молоді у ньому. Цей процес відрізняється у різних країнах, областях і навіть містах. Дослідження динаміки настроїв та потреб молоді виступає підґрунтям для підтримки молодіжної політики, як інструменту стратегічного розвитку держави, що у першу чергу забезпечує її конкурентоспроможність та сприяє перспективному розвитку суспільства, а знання, отримані в результаті наукових досліджень, покликані підтримувати процес розробки обґрунтованої молодіжної політики.

Однією з найбільш складних і вагомих проблем становлення, розвитку демократичних країн та формування дієздатного громадянського суспільства є визначення правових засад відносин держави й молоді. Беззаперечно, цей процес включає в себе не лише роботу державних органів, але й цілу низку суспільних інститутів, які так чи інакше відіграють вагомий роль у соціалізації молоді, забезпеченні її політичних, культурних і соціально-економічних прав. Оскільки саме молодь є одним з основоположних факторів розвитку сучасної держави та основним елементом всіх суспільних змін — це має знаходити своє відображення у формуванні й реалізації якісної молодіжної політики, що актуалізує потребу у ґрунтовному осмисленні сутності цього явища.

В наш час напрацьовано багато літератури з проблем формування та реалізації сучасної молодіжної політики. Однак, дане питання не втрачає своєї актуальності та породжує нові аспекти теоретичного й практичного дослідження. Аналіз цієї проблематики є предметом вивчення багатьох зарубіжних і вітчизняних науковців. Але, незважаючи на наявну у науковому

полі великої кількості праць з цього питання, моменти щодо сутності молодіжної політики, її структури, принципів та етапів здійснення у сучасних умовах залишається відкритим. Детальний аналіз комплексу цих питань може слугувати потужною базою для формування цілісної моделі молодіжної політики у сучасній Україні, здатної адекватно реагувати на виклики сучасності.

Становлення молодіжної політики як специфічного виду діяльності розпочалося у 60-х роках минулого століття. У той час починають активно говорити про молодь як окрему соціальну групу у країнах Європи та Північній Америці. Важливим поштовхом до виокремлення молоді як окремої соціальної групи, яка потребує уваги з боку держави стали масові студентські протестні рухи 1960-1970-х років, що привернули увагу урядів до проблеми залученості молоді, її економічного становища та доступу до освіти. Тривала економічна та соціальна вразливість молоді спонукала багатьох науковців до думки про те, що молодих людей слід відносити до групи соціального ризику і у відповідь на ці проблеми молодіжна політика має зосередитися на вирішенні питань освіти та професійної зайнятості.[129, р.51-90] Дещо згодом почав активно формуватися понятійно-категоріальний апарат молодіжної політики, тож такі організації, як ЮНЕСКО, Рада Європи та Європейський Союз, почали переходити від окремих точкових заходів до комплексних програм спрямованих на підтримку молоді. Розглядаючи це питання на прикладі сучасної України важливою відправною точкою став розпад Радянського Союзу та зміна соціальної структури населення. Наступні за цим економічні кризи 1990-х років мали значний вплив на зайнятість молоді, її міграцію, доступ до освіти, демографічні зміни в країні. Ці чинники створили потребу у загальній модернізації держави та стали поштовхом до закріплення перших нормативно-правових актів, спрямованих на формування молодіжної політики, які розглянемо детальніше у другому розділі.

Важливим у визначенні кола питань, якими має опікуватися молодіжна політика є дослідження англійського дослідника Б. Девіса, який вважав, що

основна її мета полягає у наданні спеціальних послуг і всебічній підтримці молодого покоління, де основна увага має приділятися формуванню активних та інтегрованих у суспільство громадян.[121, р. 6-19] Говорячи про політичний клімат, беззаперечним є факт, що така практика, як робота з молоддю не може бути легкою. Тому варто розуміти, які комплекси заходів ми маємо на увазі використовуючи термін «молодіжна політика» у кожному конкретному випадку.

Зарубіжний науковець Ф. Денстад досліджує питання молодіжної політики виходячи з національного аспекту. Він стверджує, що процес забезпечення гідних умов життя та можливостей для молодого покоління, є зобов'язанням та практикою уряду, адже це має сприяти швидкій інтеграції у суспільство та дозволить бути активними та відповідальними членами соціуму.[122, р. 61-72] З огляду на міжнародний досвід, стає очевидним, що протягом останніх десяти років розвиток національної молодіжної політики у Європейських країнах вийшов на зовсім новий рівень. Від політики «розв'язання проблем» поступово був здійснений перехід до системи, що орієнтована на участь молоді та її соціальну інтеграцію.

А. Счізеротто та Г. Гаспероні зосереджуються на визначенні молоді через політичний контекст. Для Європейських країн з давніми традиціями молодіжна робота та молодіжна політика мають тенденцію до визначення останньої як політики, що спрямована і включає або всю молодь загалом, або її окремі категорії. На думку К. Екклстоун і Л. Льюїс, молодіжна політика є особливою сферою політики, що спрямована на покращення умов життя, розширення можливостей для молоді, а також підтримку рівного доступу до участі в економічному, соціальному та політичному житті. Молодіжна політика є міжсекторальним явищем, а отже має різноманітні завдання, які охоплюють всі сфери: політика, економіка, соціальний та духовний розвиток.[32, с. 52-53]

Одним із способів, через який можна визначити молодіжну політику є дослідження Г. Лассуела. У своїх працях він розробив лінійну модель комунікації, що базується на наступному твердженні: Хто? Що? Коли? Як?.

Спираючись на ці критерії молодіжну політику можна пояснити наступним чином [137]:

- Хто? Молодь — поняття, яке має свої визначення відповідно до культурного, економічного або соціального простору кожної країни;
- Що? Кожна молода людина має отримувати ряд послуг і необхідну підтримку, які здатні забезпечити її розвиток як особистості. Таким чином, молодь повинна виступати не лише як об'єкт перетворень, але і як суб'єкт, який здатний брати на себе відповідальність;
- Як? Молодіжна політика на сьогоднішній день є міжсекторальним напрямом діяльності, а отже вона повинна охоплювати всі сфери життя. Аби якісно сформувати подібну стратегію необхідно мати комплексне уявлення про становище молоді, адже молодь, яка проживає у місті та у селі, до прикладу, матиме зовсім різні потреби;
- Коли? Діяльність повинна здійснюватися систематично аби забезпечити постійний розвиток молодого покоління та дозволити їм демонструвати свій потенціал як громадян;

Загалом, у словнику термінів, який використовує Рада Європи у сфері молодіжної політики, саме поняття трактується як одна із сфер публічної політики, що стосується забезпечення умов і можливостей для молодого населення країни. Загальною метою є створення відповідних умов для навчання, розвитку, можливостей та нового досвіду, які дозволяють молоді здобути необхідні знання, вміння та компетентності, щоб бути активними громадянами, включеними у суспільні процеси. У свою чергу, молодіжна політика повинна спиратися на відповідний стратегічний документ, на основі якого розробляють національні програми у сфері молоді.[89, с. 1-5]

У документах ЮНЕСКО зазначається, що молодіжна політика являє собою певну міжгалузеву, засновану на консенсусі діяльність країни, яка покликана допомогти молодому поколінню зробити правильний вибір, захистити їх від експлуатації та зробити їх активними і повноправними учасниками суспільної діяльності.[147]

Попри велику цінність зарубіжних концепцій, говорячи про національний контекст, ми маємо враховувати специфіку українського суспільного розвитку та особливостей трансформаційних процесів. Логічним виглядає звернення до напрацювань саме вітчизняних науковців, що дозволить нам побачити як універсальні теоретичні положення поєднуються з потребами національного розвитку. Вітчизняний дослідник В. Головенько досліджуючи процеси формування й реалізації молодіжної політики визначає її наступним чином: «Молодіжна політика — це реалізація певного комплексу завдань, які спрямовані безпосередньо на сприяння соціальному становленню молодого покоління».А також відмітив, що в основі молодіжної політики лежать наступні принципи [22, с.10-13]:

- Принцип участі, де суб'єктами розробки й реалізації молодіжної політики є, перш за все, сама молодь, їх об'єднання та організації. Вагома роль відводиться громадським, молодіжним й дитячим організаціям, загалом організовані формам руху молоді;
- Принцип рівності та доступності. У ньому визначаються права та обов'язки молодих людей стосовно необхідності надавати їм рівні можливості та порівну розподіляти послуги й ресурси. Кожен повинен мати доступ до відповідних програм чи послуг, незважаючи на вік, стать, відстань, місце проживання, соціальні, культурні, економічні чинники;
- Принцип гарантій. Держава повинна гарантувати всім молодим громадянам певний мінімум державних соціальних послуг. Перш за все, це стосується освіти, виховання, духовного і фізичного розвитку, професійної підготовки й працевлаштування;
- Принцип соціальної компенсації. Тут йде мова про правову та соціальну захищеність саме тих молодих громадян, які через власний соціальний статус чи стан здоров'я не можуть самотужки подбати про себе (йде мова про дітей з багатодітних чи неповних сімей, сиріт, інвалідів тощо);

- Принцип пріоритету. При здійсненні молодіжної політики, проводиться стимулювання й підтримка тих молодіжних проєктів, програм, ініціатив, які допомагають вирішувати найактуальніші питання молоді;
- Принцип спадкоємності. На реалізацію державної молодіжної політики не можуть впливати організаційні зміни у системі державного управління, зміна політичних діячів, посадових осіб чи владних держструктур. Перегляд прийнятих стратегічних напрямів молодіжної політики не повинен відбуватися частіше, ніж раз на 10-15 років.

Ще один український дослідник М. Гайванович вважає, що молодіжна політика має бути гармонійним поєднанням теоретичного та практичного аспектів, зокрема він зазначає, що «Молодіжна політика — це система ідей, теоретичних положень про роль молоді в державі; а також, це практична діяльність суб'єктів такої політики задля формування і розвитку молоді в інтересах будівництва нового суспільства».[18, с. 116] Погляди М. Головенько та М. Гайвановича перетинаються у тому, що вони не знецінюють вплив інститутів громадянського суспільства на здійснення політики щодо молоді, яка знаходиться поза контролем держави, а навпаки — надають їм вагомий статусу.[32, с. 54-55]

Український вчений М. Перепелиця досліджував молодіжну політику на регіональному рівні, у своїх працях він зазначав наступне: «Молодіжна політика — окремий, системний напрям практичної та теоретичної діяльності її суб'єктів, що здійснюється в усіх сферах життєдіяльності молоді, реалізується з урахуванням умов, специфіки й можливостей регіону та реально утворює і забезпечує декларовані й узаконені найвищими законодавчими органами права й свободи молодої людини, створює необхідні умови для її ефективного соціального становлення, розвитку здібностей, реалізації творчого потенціалу як у власних інтересах, так і конкретного регіону, суспільства в цілому». [69]

У свою чергу Є. Бородін трактує молодіжну політику як певний комплекс завдань суспільства, держави та суспільних інститутів щодо соціалізації, підтримки, сприяння соціальному становленню молоді та практичної діяльності

відповідних суб'єктів, спрямованої на розв'язання проблем молодого покоління.[12, с.33]

О. Кулик звертає увагу на те, що держава є не єдиним суб'єктом молодіжної політики, яку він визначає як діяльність усіх суспільних інституцій стосовно молоді. Державна молодіжна політика, на думку науковця, є її складовою й характеризує взаємовідносини держави й молоді, зокрема діяльність держави, що спрямована на створення правових, економічних та організаційних умов і гарантій для самореалізації особистості молодої людини та розвитку молодіжних об'єднань, рухів та ініціатив.[54, с. 5-15]

В той же час варто враховувати погляди О. Балакера, який виокремлює цілий ряд завдань, на виконання яких має бути спрямована молодіжна політика [6, с. 12-18]

- створення гарантованих соціально-економічних, політичних та інших необхідних стартових умов для соціалізації молоді;
- реалізація проблем, запитів, інтересів молоді, яка не має відбуватися за рахунок інших соціальних груп;
- координація зусиль державних органів, партій, організацій, об'єднань, рухів, соціальних інститутів щодо забезпечення умов для розвитку молоді;
- соціальний захист окремих груп, неспроможних самотійно розв'язувати власні проблеми або хоча б полегшити своє життя;
- вивчення становища молоді, створення необхідних умов для зміцнення правових та матеріальних гарантій щодо реалізації прав і свобод, діяльності молодіжних організацій для повноцінного соціального становлення та розвитку;
- допомога у реалізації творчих можливостей та ініціатив й самореалізації;
- залучення молоді до активної участі в державотворчих процесах;
- надання державою соціальних послуг по навчанню, вихованню, духовному, фізичному розвитку й професійній підготовці;

- координація зусиль усіх організацій та соціальних інститутів, що працюють з молоддю.

Серед науковців, які активно займалися дослідженням цієї проблематики також є М. Головатий. На його думку, молодіжна політика, по-перше, є більш широким поняттям, бо включає в себе політику державних структур, інститутів громадянського суспільства, різноманітних організацій. По-друге, роль молоді не має обмежуватися лише дискусіями з певного публічного питання, але і має знаходити своє відображення у законодавчому закріпленні необхідних нормативно-правових актів, особливо на місцевих рівнях.[19]

Цікавою з даної точки зору є думка А. Алістаєвої, яка розглядала молодіжну політику у контексті діяльності бізнес-структур. Вона бачить молодіжну політику як складову частину кадрової та соціальної політики й одночасно системи заходів, що спрямована на створення сприятливих умов для самореалізації молоді. [2, с. 256-258]

Досліджуючи розвиток молодіжної політики в Україні, С. Гринчишин вказував, що ті реформаційні процеси, які зараз переживає Україна, зумовлюють необхідність удосконалення молодіжної політики. Сама ж молодіжна політика виступає невід'ємною частиною діяльності держави щодо всебічного розвитку молодого покоління і включає не лише діяльність з боку органів державної влади, але й громадських організацій, політичних партій та інших соціальних інститутів. Науковець зазначає, що важливо зосереджувати свою увагу саме на діях уряду по відношенню до молоді загалом. У даному випадку позитивну роль тут відіграє активна участь молоді, що дозволяє шляхом обговорень та консультацій спільними зусиллями формувати ефективну молодіжну політику.[25, с.143-149]

На цьому етапі важливо розрізняти терміни «молодіжна політика» та «державна молодіжна політика». На думку О. Ковриги державна молодіжна політика — це є пріоритетний і специфічний напрям діяльності держави, який перш за все здійснюється в інтересах молодої людини, суспільства та держави, проте з урахуванням економічних можливостей кожної конкретної країни, її

соціального, культурного та історичного розвитку. Для дослідниці врахування світового досвіду при формуванні державної молодіжної політики слугує основним фактором її ефективності.[49, с. 1-4] Аналізуючи ці погляди, варто розуміти, що молодіжна політика є ширшим поняттям і вона включає в себе діяльність не лише держави, але участь інших інститутів громадянського суспільства, що долучені до її формування та реалізації, натомість, коли державна молодіжна політика є діяльністю виключно органів державної влади стосовно молоді.

Якщо ж звернутися до Закону України «Про основні засади молодіжної політики», то можемо побачити наступне трактування: «Молодіжна політика — напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю». [37] Це визначення ми можемо використовувати як певну нормативну рамку, яка узгоджує між собою вищезазначені теоретичні підходи та практичні механізми роботи держави з молоддю. Подібне формулювання молодіжної політики у нормативно-правових актах містить законодавство фактично кожної демократичної країни, адже це задає базову структуру самої політики. Наведене у законі визначення підкреслює загальну орієнтацію держави на створення умов для всебічного розвитку молоді.

Аналізуючи сферу державного управління багато науковців розглядають державну молодіжну політику як системну діяльність держави у відносинах з молоддю та молодіжними рухами, що здійснюється у сфері законодавчої, виконавчої та судової гілок влади й має за мету створення сприятливих організаційних, економічних, політичних, соціальних та культурних умов для інтелектуального, фізичного, морального й творчого розвитку молоді та її самовизначення як у власних інтересах, так і в інтересах держави. Не існує загальноприйнятого визначення того, що таке молодіжна політика або що вона включає. Кожна країна має власну національну політику й вирішує, що вважати

молодіжною політикою і які завдання вона має вирішувати. Проте, центральним питанням залишається пошук балансу між суспільною відповідальністю і прагненням дозволити молодим людям вирішувати власне життя.[20]

Молодіжна політика має справу з різними, проте взаємопов'язаними аспектами життя молоді. Відповідно до визначення Ради Європи, молодіжна політика — це стратегія, що здійснюється державними органами влади з метою надання молодим людям можливостей для практичного досвіду, необхідного для успішної інтеграції у суспільство і для функціонування як активних та відповідальних членів соціуму. Ця політика включає в себе чотири основні виміри, що стосуються всіх аспектів життя молодих людей: а) гарна фізична форма та психічне здоров'я; б) освіта (формальна та неформальна); в) участь молоді; г) включення у суспільне життя. Молодіжна політика може поєднувати у собі різні засоби, але має бути спрямованою на всю молодь.[115]

У підсумку, молодіжна політика як явище має складну структуру та є цілим комплексом, що включає в себе багато структурних елементів, пов'язаних з молоддю: охорона здоров'я, освіта, соціальний захист, працевлаштування, участь молоді у житті суспільства та інше. Вона включає в себе як положення й програми, орієнтовані на молодь загалом, так і певні заходи, що розраховані на конкретні групи молоді, наприклад, соціально-незахищених або тих, що проживають у сільській місцевості. Успішне розв'язання проблем з якими сьогодні зіштовхується молодь по всьому світу можливе лише за умови об'єднання державних структур, які відповідають за формування й реалізацію молодіжної політики, відповідних інститутів громадянського суспільства, науковців і, безумовно, самої молоді.

Здійснення молодіжної політики базується на певних принципах, які можуть відрізнятися у кожній країні залежно від історичних умов та традицій. Але, як правило, основоположні принципи у демократичних країнах залишаються незмінними. Так, більшість європейських країн при здійсненні молодіжної політики керуються наступними вихідними положеннями [43, с.5]:

- паритету — державні інституції, органи місцевого самоврядування та молодіжні організації представлені рівноправно;
- субсидіарності — рішення приймаються на тому рівні, де вони будуть найбільш ефективними;
- міжвідомчої координації — обмін досвідом між органами влади та інституціями всіх рівнів при вирішенні питань молодіжної політики;
- участі та інформування — питання, що стосуються молоді вирішуються за їх безпосередньої участі, у той же час молодь має бути поінформована;
- самостійності та добровільності — молодь сама, за бажанням, обирає важливу для неї сферу, формує цілі та бере активну участь у їх реалізації;
- самоврядування — молодь сама обирає шляхи здійснення цілей та їх форму;
- спілкування та співпраці — молодіжні організації, органи державної й місцевої влади, а також інститути громадянського суспільства взаємодіють між собою.

Молодіжна політика має великий вплив на життя молодого покоління. В її межах може реалізовуватися численна кількість програм у різних областях: захист і безпека, участь у житті громадянського суспільства, мобільність, кар'єрні перспективи, питання екології, гендерної рівності тощо. Аналізуючи молодіжну політику у сучасних умовах необхідно відповісти на питання про те, як вона організована, хто за який напрям відповідає, які кошти на це закладені, але в першу чергу, на питання — наскільки помітним та ефективним є сформований курс молодіжної політики. Для цього необхідно чітко уявляти необхідні складові молодіжної політики, її головні функції та етапи.

З моменту свого створення і до сьогоднішнього часу проблемами молоді світу опікується Організація Об'єднаних Націй, що була створена у 1946 році. У розробці і здійсненні молодіжної політики ООН постійно ставить перед усіма державами завдання [48]:

- популяризації, розробки й втілення у життя новаторських програм для молоді в рамках національних програм, що мають включати сфери освіти, професійної підготовки, охорони здоров'я, соціального обслуговування;
- мобілізації необхідних людських, фінансових та матеріальних ресурсів на здійснення відповідної молодіжної політики;
- сприяння підвищенню активності молоді шляхом удосконалення, поглиблення та широкого використання зв'язків між молодіжними організаціями на всіх рівнях;
- підвищення інтересу серед молоді до культурних заходів у всіх галузях.

Метою молодіжної політики є створення умов для навчання, можливостей та досвіду, які дають змогу розвивати знання, навички та компетенції. Це дозволяє молоді бути акторами демократії, інтегруватися в суспільство й, зокрема, відігравати активну роль як у громадянському суспільстві, так і на ринку праці.[142]

Молодіжна політика є основоположною частиною загальної державної політики у будь-якій розвинутій демократичній країні. У сучасних умовах однією з основних причин зосередження уваги довкола молодіжної політики є проблематика соціалізації молоді та її подальша адаптація до сучасних суспільно-політичних умов, що і так стрімко змінюються.

Основною метою будь-якої молодіжної політики є створення належних умов для діяльності молоді, забезпечення права на освіту чи участь у політичному, культурному та суспільному житті на рівних умовах з іншими соціальними групами. Завдяки ефективній молодіжній політиці, молоді люди мають можливість стати повноправними громадянами, які відіграють активну роль у суспільстві та формуванні ринку праці.

У процесі формування будь-якої молодіжної політики, зокрема національного плану, уряди та інші зацікавлені сторони можуть враховувати наступні рекомендації [113, р.5-9]:

1. Участь в інклюзивному процесі: залучати та розширювати можливості всіх зацікавлених сторін з самого початку — до розробки, впровадження

та оцінки молодіжної політики. Участь молоді, неурядових організацій, усіх пов'язаних урядових відомств, а також установ ООН може сприяти успіху політики. Участь цих суб'єктів сприяє створенню політики, яка найкраще відповідає потребам та можливостям молоді як окремої групи населення, а також сприяє підтримці та розумінню цілей політики, необхідних для її реалізації.

2. Знати ситуацію та проводити аналіз потреб: складення анкет ситуації розвитку молоді у вашій країні. Пріоритетні сфери розвитку молоді, що містяться в WPAУ, можуть послужити засобом для організації цього аналізу. Оскільки розробка молодіжної політики має бути спрямована на забезпечення повної реалізації молодими людьми всіх прав людини та основних свобод — ці принципи також мають містити основу для аналізу становища молоді. Щоб скласти точну картину ситуації, яка впливає на молодіжну політику. Життєво важливо розпочати змістовний діалог з молоддю щодо питань, які впливають на їхнє життя — від початкових етапів планування політики до моніторингу та оцінки. При проведенні аналізу потреб важливо проводити розрізнення за віком, статтю, сільським/міським місцем проживання, рівнем освіти та доходом сім'ї, щоб визначити найбільш вразливі групи та відповідно окреслити пріоритети. Часто дані про фінансування та витрати поділяють на дві категорії: дітей та дорослих, а відстеження фінансових ресурсів, виділених спеціально для молоді, може покращити вплив інвестицій.
3. Визначення вразливих груп: у рамках оцінки потреб та аналізу ситуації варто визначати, які групи молоді живуть у вразливих ситуаціях, створених поточними обставинами, політичними умовами, або довгою історією соціального відчуження та дискримінації. Всесвітня програма дій щодо молоді (WPAУ) та міжнародні стандарти прав людини однаково застосовуються до всіх людей, але щоб суттєво дотримуватися цього принципу, політики повинні визначити, чи є молодь, яка є невидимою для існуючих послуг, або чиї потреби не відображені в самій національній

молодіжній політиці. У деяких випадках ігнорування цих груп може перешкоджати національному економічному зростанню в довгостроковій перспективі. Щоб охопити всю вразливу молодь, іноді може знадобитися розширений збір даних.

4. Чітке розуміння своїх ресурсів: знати, що у вас є і що вам потрібно інвестувати в молодь, створивши профіль доступних і необхідних ресурсів у країні, які є специфічними для молоді. Ресурси можуть включати політику, програми та фінансові кошти уряду, неурядових організацій, молодіжних організацій та приватних ініціатив, а також існуючі мережі, знання та правові рамки. Ресурси також описують час та енергію різних установ і гілок влади, присвячених молоді. Їх визначення також передбачає вивчення менш відчутних елементів — факторів, які перешкоджають доступу до послуг, такі як погана інформація, недоступність і недовіра між молоддю та постачальниками послуг. Передусім ресурси визначаються бюджетними асигнуваннями. Необхідно порівняти фактичні потреби молоді з наявними ресурсами та забезпечити врахування витрат на політику в місцевих та національних бюджетах.
5. Встановити бюджет, виділений на реалізацію молодіжної політики: незважаючи на те, що молодіжна політика є міжгалузєвою сферою розвитку, яка потребує дій у межах кількох департаментів, міністерств та відомств, важливо, щоб створена провідна агенція мала специфічний бюджет для реалізації молодіжної політики, який може розповсюджуватися відповідальними особами. Невиконання цієї ролі може призвести до втрати мотивації з боку всіх учасників, включаючи молодіжні групи, які беруть участь у розробці бачення молодіжної політики.
6. Розробити чітке бачення реалізації молодіжної політики: створити національний план дій на основі потреб молоді та наявного бюджету. Національний план або молодіжна політика повинні бути відомі та зрозумілі на національному та місцевому рівнях, щоб створити необхідну

політичну та соціальну прихильність. Національну політику та програми, можливо, потрібно буде перевести на регіональний та/або місцевий рівень та спрямувати на конкретні потреби молоді в цій сфері. Встановлення та підтримка комунікаційних каналів покращує відносини з бенефіціарами та з тими, хто реалізує політику. Ці канали можуть сприяти поширенню інформації, але вони також існують як вулиця з двостороннім рухом — досвід «на місцевості» може збагатити урядове розуміння становища молоді. Політична прихильність також необхідна для успішного прийняття та впровадження національної молодіжної політики. Адвокація та роз'яснювальна робота необхідні для інформування громадян про нові програми та діюче законодавство, що впливає на їхнє благополуччя.

7. Створити інституційну структуру, сприятливу для реалізації молодіжної політики: провідну агенцію (або координаційні центри в різних урядових міністерствах) як частину гілки для координації молодіжної політики. Участь у партнерських відносинах для дій: хоча більшість політик, орієнтованих на молодь, керуються урядами, їх розробка, впровадження та оцінка залежать від участі інших зацікавлених сторін, головним чином: молоді, громадянського суспільства, приватного сектору, батьків, а іноді й установ ООН, донорів, і міжнародного співтовариства. Співпраця, інституційна підтримка та партнерство сприяють формуванню більш солідних інвестицій у молодь.

Говорячи про основні аспекти формування і реалізації молодіжної політики та її основні етапи, варто зосередити увагу на складових елементах, які містить молодіжна політика. Якщо звернутися до класичної теорії держави та права, то до елементів будь-якої політики, у тому числі й молодіжної, відносять: суб'єкти та об'єкти політики; політичні відносини, політичну культуру, політичну діяльність, політичні принципи та норми. Поєднання цих елементів у комплексі складають систему її основних складових: 1)інституціональна (організації та установи); 2)регулятивна (норми й принципи); 3)функціональна (політичні

функції, політичний процес та режим); 4)ідеологічна (політичні погляди, політична свідомість, політична культура); 5)комунікативна (це ті зв'язки, що поєднують між собою усі інші елементи у системі). [27 с.172]

Як і будь-який вид політики, молодіжна також має певний ряд послідовно визначених етапів. О. Іванова зазначає, що процес вироблення політики містить п'ять взаємопов'язаних етапів [41, с.17-20]:

- Етап визначення кола проблем. Формується сама проблема, її суть, нагальність, вона визначається як така, що не може бути розв'язана за інших умов;
- Етап намірів. Визначаються пропозиції, шляхом яких можна вирішити ту чи іншу проблему, пропонуються відповідні альтернативні варіанти;
- Етап рішення. Обирається та ухвалюється одна альтернатива, що найбільш задовольняє всі умови;
- Етап планування та впровадження. Продумування механізму за допомогою якого буде реалізоване певне рішення;
- Етап оцінювання реалізації політики. Відбувається контроль за ходом дій та фактична оцінка результатів.

А. Гавловська продовжує даний набір етапів та виокремлює ще наступні: а) етап внесення змін на основі визначених на етапі реалізації політики недоліків; б) етап оцінки остаточних результатів визначеного напрямку молодіжної політики; в) етап визначення нових напрямів розвитку молодіжної політики на основі раніше досягнутих результатів. [17, с.74]

При плануванні молодіжної політики та її втіленні важливо чітко розуміти, які є її складові та які етапи формування молодіжної політики існують. Дуже важко визначити, що повинно бути основним елементом молодіжної політики, як поєднати місцевий, регіональний та загальнонаціональний рівні? І чи існують певні точки перетину, які будуть актуальними для будь-якої політики? Один з відомих дослідників у галузі молодіжної політики П. Лауріцен запропонував систему з 11 індикаторів для оцінювання рівня розвитку

національної молодіжної політики, які допомагають з'ясувати наскільки існуюча система є структурованою та ефективною[138]:

- неформальна освіта, що повинна стимулювати молодь бути активними громадянами, які будуть прагнути зробити свій внесок у суспільство. Важливим є розвиток неурядових молодіжних організацій, які можуть активно залучати молодь на різних рівнях;
- політика безперервного навчання молоді, де держава та відповідні інституції мають сприяти розвитку людей, що працюють у молодіжному секторі;
- ефективне законодавство у молодіжній сфері. Закони, що приймаються повинні містити положення стосовно залучення молоді до процесів формування та реалізації молодіжної політики. Ґрунтовне законодавство є необхідною основою для ефективної роботи уряду з молодими людьми;
- бюджет для молоді. Аби розвиток молоді був стійким необхідно систематично виділяти кошти саме на молодіжну політику. Також має бути державний бюджет, виділений на реалізацію діяльності, яка буде здійснюватися сектором молодіжних неурядових організацій, тобто держава повинна виділяти гранти на проєкти для молодіжної діяльності.
- забезпечення належної інформаційної політики. Стратегія інформування має підвищувати рівень прозорості державної політики щодо молоді, така діяльність повинна здійснювати чіткою і доступною мовою, використовуючи ті канали, що є найбільш розповсюдженими серед молоді;
- багаторівнева політика. Національна молодіжна політика має чітко визначати дії та рішення, які варто впроваджувати на загальнодержавному та місцевому рівнях. Іншими словами — це має працювати як для країни в цілому, так і для кожного міста або села;
- дослідження потреб та проблем молоді. Власне на цьому має ґрунтуватися молодіжна політика. Факти та результати проведених

досліджень повинні допомагати уряду спрямувати молодіжну політику, а також визначати які інструменти працюють, а що варто змінити;

- участь молоді. Виступає одним з аспектів ефективності молодіжної політики, яка має вирішувати питання залученості молодого покоління до процесів прийняття рішень, які їх стосуються безпосередньо;
- міжвідомче співробітництво. Динамічна та комплексна молодіжна політика має враховувати всі потреби молодих людей. При розробці молодіжної політики варто застосовувати міжсекторальний підхід, дотримуючись принципу спільної відповідальності і співпраці;
- інновації. Молодіжна політика має бути динамічною, постійно враховувати поточний стан, бути креативною аби вирішувати сьогочасні виклики;
- консультування молоді. Задля забезпечення партнерства між урядом з одного боку та молодим поколінням з іншого боку варто створювати структури (наприклад консультативно-дорадчі органи), які мають повноваження впливати на уряд.

Оцінка молодіжної політики, як один з етапів її втілення, має бути ретельно спланована та виконана на основі досліджень та дотримання чітких індикаторів для кожного критерію. Якісний аналіз молодіжної політики має враховувати три важливих етапи [113; 16 с.10]:

1. Планування процесу моніторингу та оцінки під час розробки політики. Це може в себе включати: а) встановлення бажаних показників успіху та результативності; б) визначення часових меж, коли проводитиметься оцінка; в) формулювання критеріїв оцінки та основних питань; г) вибір методів збору даних і їх аналізу.
2. Збір даних, включаючи базові — для охоплення показників продуктивності. Молоді люди, як основні бенефіціари, завжди повинні бути включені в опитування та інші методи дослідження (інтерв'ю, фокус-групи), таким чином, дозволяючи їм висловити свою точку зору щодо формування молодіжної політики.

3. Проведення оцінок відповідно до календарного плану, критеріїв, питань та методики. Молодь завжди має бути залучена до заходів, які дозволяють їм зробити свій внесок у реалізацію молодіжної політики.

Обґрунтована молодіжна політика має змогу впливати фактично на всі сфери суспільного життя: економічну, соціальну, культурну, політичну. Її слід розглядати як можливість залучити молодь до активної участі у житті країни. Варто зазначити, що кожна країна в силу певних історичних обставин та традицій, що у ній склалися, має свої особливості роботи з молоддю — динамічні чи статичні. Загалом, так чи інакше існують певні елементи молодіжної політики, які притаманні майже всім демократичним країнам: соціальний взаємозв'язок, інформація про права молоді та можливості для неї, творче, культурне та політичне вираження, заходи, що спрямовані на освіту, підтримка особливо вразливих категорій та інші.

При дослідженні теоретичних засад молодіжної політики варто звернути увагу не лише на її дефініції та етапи формування, але і типологію молодіжної політики. Оскільки молодіжна політика носить міжсекторальний характер, доцільно зазначити наступну типологію:

- економічна сфера — заохочення зайнятості молоді, розвиток молодіжного підприємництва, створення сприятливого економічного середовища для розвитку молодого покоління;
- соціальна сфера — доступ до якісної освіти та навчальних можливостей молоді, заходи, що спрямовані на покращення медичного обслуговування та соціального захисту;
- культурна сфера — творчий розвиток молоді, сприяння обміну досвідом та забезпечення культурної різноманітності;
- політична сфера — розвиток культури громадянської участі, можливість висловлювати свої думки та брати безпосередню участь у прийнятті рішень на рівні громади, області чи країни.

Одна з типології молодіжної політики, здійснена Д. Галлі та С. Паугамом, базується на дослідженні роботи з молоддю у європейських країнах і включає у себе 4 складові [11, с. 30-36]:

- Патерналіська — дана модель притаманна для авторитарних країн, довгий час була характерною для України, що було спадком від Рядянського Союзу. Як державна політика ця модель характеризується пасивністю молоді, а визначальну роль у процесах формування та реалізації молодіжної політики відіграє держава;
- Ліберальна модель або її ще називають громадівська — притаманна Великобританії. Вона полягає у делегуванні повноважень та стійкому впливі громад на реалізацію молодіжної політики. Основною функцією такого підходу є створення сприятливих умов для індивідуального розвитку молодого покоління, при цьому вплив держави на ці процеси є мінімальним; [15, с. 205-209]
- Консервативна модель молодіжної політики традиційно вважається найдавнішою, вона була характерною для країн Центральної Європи. Дана модель зосереджується на тому, що молодь — це соціальна група, яка потребує захисту та підтримки. Особливістю є те, що, незважаючи на постійну зміну проблем та потреб молоді, основні принципи молодіжної політики можуть залишатися незмінними;
- Субінституціональна модель є притаманною країнам Південної Європи та характеризується централізованою системою, де молодіжна політика формується і реалізується переважно державою.

Окрім вже зазначених типологій існує безліч інших. Так, наприклад, за рівнями молодіжна політика у більшості країн світу має трирівневу структуру та проводиться на державному (загальнонаціональному) рівні, регіональному та місцевому (муніципальному чи районному) рівнях. Необхідно пам'ятати, що сама молодь також повинна брати безпосередню участь у виробленні молодіжної політики, адже без реалізації даного принципу молодіжна політика буде вкрай неефективною. [32, с. 54-56]

Існують різні типології, за якими можна класифікувати молодіжну політику, так звертаючись до досвіду Європейських країн можна розрізняти молодіжну політику залежно від її орієнтованості [153]:

- політика, що орієнтована на молоде населення загалом. Як правило такі політики формують певну візію, бачення основних результатів роботи з молоддю (інтегрована у суспільство, здорова, працевлаштована тощо). Загалом її можна вважати універсальною, оскільки вона стосується будь-якої молоді та всіх підгруп населення, до складу яких можуть входити молоді люди;
- цільова політика для окремих підгруп молоді. Такий підхід орієнтований на певний аспект розвитку молоді, наприклад у сфері працевлаштування чи пропаганди здорового способу життя. Або ж тут можуть задовольняти потреби окремих груп, яким загрожує соціальне відчуження через расу, здібності, релігійну приналежність або географічне розташування. Цільова політика для окремих категорій молоді зазвичай може існувати самостійно або ж в контексті загальної політики держави.
- індивідуальна молодіжна політика — розроблена для усунення особистих перешкод, ці правила включають програми лікування, реабілітації та інші подібні індивідуальні заходи. Такі політики також можуть існувати в рамках ширшої політики, орієнтованої на населення.

Розгляд запропонованих класифікацій молодіжної політики дає змогу зрозуміти все різноманіття підходів, через які держави вибудовують свою взаємодію з молодим поколінням. У той же час, типологічний аналіз молодіжної політики є радше інструментом для аналітичного впорядкування і прямо не дає відповіді на запитання щодо забезпечення ефективності молодіжної політики. При плануванні, формуванні та реалізації молодіжної політики необхідно враховувати безліч аспектів, серед яких можна виокремити наступні [122 p.13-20]:

- чітко визначені державні структури, що відповідають за роботу з молоддю та відповідна цільова група;

- наявність конкретної та прозорої стратегії, плану дій і механізму їх контролю і оцінки;
- залучення науково-інформаційної бази: дослідження, статистика, визначення потреб різних груп молоді;
- наявність концепцій, що розглядають молодь як перспективний ресурс, а не проблему, і які будуть допомагати у розкритті потенціалу молодого покоління і його самореалізації;
- можливість забезпечити участь молоді у житті суспільства в цілому;
- міжсекторальний підхід до молодіжної політики, включення різних сфер діяльності в одному полі;
- визначення бюджету: потреби молоді повинні забезпечуватися стійкими й цільовими ресурсами;
- чіткий зв'язок на національному, регіональному та місцевому рівнях, визначення компетенції кожного учасника процесу та чітка орієнтація на співпрацю;
- врахування міжнародної практики.

Кожна країна наповнює зміст молодіжної політики різними по-своєму — це є своєрідним відображенням того, як уряд дивиться на свою молодь, враховуючи історичні традиції, економічні можливості та соціальні потреби. Сьогодні все більше країн заявляють про пріоритет молодіжної політики, але чи є вона оптимальною та ефективною? Все більше молоді активно долучається до суспільно-політичного життя своєї країни та громади, маючи змогу безпосередньо впливати на процеси прийняття рішень. Саме така тенденція дозволяє заохочувати та підтримувати молодь у їх прагненні зробити свій внесок у розвиток держави.

Необхідність формування якісної та ефективної молодіжної політики набуває обертів у багатьох європейських країнах, в тому числі й в Україні. Оскільки наша держава має курс на євроінтеграцію, ми активно адаптуємо та впроваджуємо стандарти Європейського Союзу у сфері молодіжної політики у тому числі. Попри те, що у нас спільна мета — створення умов для розвитку

молоді, її активної участі в суспільному житті та реалізації потенціалу – підходи до формування та реалізації молодіжної політики дещо різняться. Порівняльний аналіз дозволить нам виокремити як спільні риси, так і суттєві відмінності. У першу чергу, це стосується інституційної організації, якщо в Україні управління молодіжною політикою зосереджено переважно в межах профільного міністерства та органів місцевого самоврядування, то країни Європи інтегрують це у більш ширші державні стратегії для забезпечення високого рівня міжсекторальної координації. [1, с. 160-168]

Відмінності простежуються і на рівні визначення пріоритетів. Традиційно, українська модель орієнтується на соціальний захист, розвиток волонтерства, неформальної освіти, підтримку молодіжного підприємництва. У свою чергу, пріоритети ЄС є більш комплексними і включають забезпечення активної участі, цифрову інклюзію, рівність можливостей та стимулювання інноваційного потенціалу молоді. Такий підхід відображає перехід від компенсаторної до проактивної моделі молодіжної політики. Досить поширеною є практика співуправління (co-management), що передбачає безпосередню участь молоді у формуванні політики, а також активне використання інструментів цифрової демократії, що підсилює інклюзивність і відкритість управлінських процесів. Суттєвою є різниця і у способах фінансового забезпечення молодіжної політики. В Україні фінансування здійснюється переважно за рахунок державного бюджету, хоча з початком повномасштабного вторгнення значно зросла частка альтернативних джерел фінансування – міжнародних фондів та приватного сектору. Натомість у країнах ЄС функціонує багаторівнева система фінансування, яка поєднує ресурси державного, регіонального та місцевого рівнів, а також коштів європейських фондів і приватного сектору, що сприяє підвищенню ефективності та стійкості політики. [102; 144]

Певні відмінності прослідковуються також і на рівні інституційної сталості, у країнах ЄС вона забезпечується через наявність чітких нормативно-правових рамок і довгострокових стратегій, тоді як в Україні характеризується певною

нестабільністю, зумовленою впливом політичних та соціально-економічних чинників. Модель молодіжної політики характеризується поєднанням елементів трансформаційності та адаптивності, що зумовлено як внутрішніми соціально-економічними процесами, так і зовнішніми викликами. Незважаючи на наявні відмінності у порівнянні з країнами Європейського Союзу, Україна демонструє послідовне прагнення до гармонізації підходів та впровадження європейських стандартів у сфері молодіжної політики. Водночас специфічною рисою українського контексту є необхідність функціонування та розвитку молодіжної політики в умовах повномасштабної війни та її наслідків. Це зумовлює зміщення акцентів, на відміну від країн ЄС, для яких безпековий та постконфліктний вимір не є визначальним.

Варто розуміти, що коли ми ведемо мову про молодіжну політику, то говоримо не лише про потреби молоді, які треба задовільнити, а також про запобігання можливих ризиків та роботу з особливо вразливими категоріями, тому молодіжні стратегії повинні бути надзвичайно гнучкими і динамічними системами, які можуть змінюватися під впливом різноманітних внутрішніх та зовнішніх чинників. Оскільки, кожне нове молоде покоління висуває свої вимоги, відповідно, постає необхідність у постійній актуалізації даних щодо стану молодіжного середовища. Молодіжну політику не можна спланувати раз у назавжди — це є постійна й системна діяльність не лише органів державної влади, але й різноманітних інститутів громадянського суспільства. Не зважаючи на існування певних загальних тенденцій у визначенні молодіжної політики від країни до країни, вона може сильно відрізнятися, що зумовлено характером наявних суспільних проблем, які дана політика покликана вирішувати.

Висновки до першого розділу.

Дослідження молоді як об'єкта та суб'єкта політики є багатовимірним та динамічним полем, яке вивчає політичну соціалізацію молоді, формування та засвоєння політичної культури, політичну поведінку та механізми забезпечення участі молоді. Існують різноманітні визначення поняття «молодь», від країни

до країни вікові рамки молодого покоління можуть зазнавати певних трансформацій. Проте, всі сходяться на думці, що молодь — це особлива соціально-демографічна група, яка має спільні риси, але у той час у потребує додаткової уваги з боку держави. Водночас в Україні законодавчо закріплено один із найширших вікових діапазонів молоді, що охоплює значно різноманітні соціальні групи, це у свою чергу, ускладнює формування ефективної та адресної молодіжної політики.

На сьогоднішній день ключовими аспектами, що пов'язані із молоддю як активним політичним актором є:

- вивчення політичних переконань молодого покоління;
- дослідження форм громадянської активності молоді;
- розуміння процесів, за допомогою яких молодь опановує політичні знання та формує і засвоює політичні цінності;
- забезпечення присутності та впливу молоді у політичних та громадянських інститутах суспільства;
- визнання всієї різноманітності молодого покоління, їх інтересів та потреб;
- аналіз політичних наслідків активної участі молоді у суспільно-політичному житті.

Врахування цих показників є важливим етапом на шляху формування та реалізації молодіжної політики, вони допомагають глибше проаналізувати як молодь бере участь у політичному житті, які їхні погляди та цінності, що дозволяє ефективно вирішувати актуальні проблеми та задовольняти інтереси молодого покоління.

Молодіжна політика, як міжсекторальна діяльність, являє собою чітко визначений набір стратегій, принципів та конкретних дій, що мають сприяти всебічному розвитку молодого покоління. Важливість дослідження та врахування міжнародного досвіду у цьому напрямку може слугувати основою для підвищення ефективності такої політики в Україні з урахуванням внутрішніх викликів. Розуміння етапів вироблення та втілення молодіжної

політики є умовою забезпечення цілеспрямованого та дієвого впливу на життя молоді. Це дозволяє відслідковувати динаміку змін щодо потреб молоді на різних етапах життя, забезпечити їх участь та надати можливість висловлювати свої думки і, відповідно, враховувати їх при прийнятті рішень.

Узагальнення підходів до визначення сутності молодіжної політики дозволяє сформулювати її як напрям публічної політики, спрямований на створення умов для розвитку, самореалізації та участі молоді у суспільно-політичному житті. На нашу думку, таке визначення відображає комплексний характер молодіжної політики, яка поєднує у собі як соціальну складову, пов'язану з забезпеченням розвитку молоді як соціально-демографічної групи, так і політичну складову, що передбачає її залучення до процесів прийняття рішень.

Водночас, порівняльний аналіз підходів Європейського Союзу та України свідчить, що у країнах ЄС молодіжна політика характеризується більшою інституційною сталістю, системністю та розвиненими механізмами участі молоді, тоді як в Україні цей напрям перебуває у процесі трансформації та потребує подальшого вдосконалення інструментів реалізації і залучення молодого покоління до прийняття рішень.

Молодіжна політика, як і будь-яка інша, є динамічною системою і потребує постійного дослідження та вдосконалення, оскільки це має вирішальне значення для створення середовища, яке розвиває потенціал молодого покоління, сприяє їхньому розвитку та самореалізації. Послідовність формування та реалізації молодіжної політики дозволить їй залишатися актуальною та ефективною, адаптуючи рішення до сучасних викликів.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНИЙ СТАН МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

2.1 Нормативно-правове забезпечення молодіжної політики в Україні

Молодь є важливим агентом будь-якого сучасного суспільства, більше того, саме від них безпосередньо залежить вектор розвитку держави. Кожен молодий громадянин, який отримує належну підтримку і має простір для самореалізації неодмінно стає активним учасником позитивних змін. Поступове оформлення молодіжної політики як окремого напрямку роботи яскраво демонструє зростання уваги держави до потреб та можливостей молодого покоління. Місце молоді, її роль у розвитку сучасної демократичної держави та громадянського суспільства може часто залишатися позаувагою, але саме тут прослідковується унікальна функція молодіжної політики, що спрямована не лише на вирішення поточних завдань, але і на формування майбутнього, оскільки молодь — це не лише ресурс, а й справжній рушійний фактор розвитку суспільства, і від її участі та активності залежить те, якою ми побачимо свою країну завтра.

Попередній розділ був присвячений детальному аналізу основних засад молодіжної політики, її сутності, структурним елементам, типології та етапам вироблення. Продовжуючи дослідження, вважаємо за доцільне зупинитися на розгляді молодіжної політики з точки зору її нормативно-правового забезпечення. Це питання є актуальним, тому що, на нашу думку, несе в собі можливість удосконалення стратегії її втілення, враховуючи позитивний або негативний досвід попередніх років, міжнародних напрацювань та з ряду наступних причин:

- подібний аналіз може допомогти відслідковувати соціально-політичні зміни, еволюцію самої державної політики, що дасть зрозуміти — чи відбувалася адаптація до певних викликів та трансформаційних процесів, серед яких: здобуття незалежності, економічні кризи, євроінтеграційні процеси та війна;

- дослідження процесів формування інституційної бази дозволить оцінити як держава модернізувала установи, що відповідають за ефективну роботу з молоддю;
- через необхідність адаптовуватися до нових реалій та викликів, пріоритети молодіжної політики змінюються, що знаходить своє відображення у певних законодавчих актах, стратегіях та програмах. Аналіз цих змін допоможе виявити безпосередній вплив молодіжної політики на життя молоді;
- огляд нормативно-правових документів сприятиме більш точному розумінню основних проблем та прогалин, що можуть знижувати ефективність молодіжної політики і дозволить запропонувати нові шляхи для її вдосконалення;
- створення підґрунтя для порівняльного аналізу молодіжної політики в Україні з політикою інших країн, зокрема європейських, сприятиме виявленню найкращих практик, які можливо адаптувати та застосувати в українських реаліях.

Варто розпочати з огляду нормативно-правового та інституційного забезпечення молодіжної політики у європейських країнах, оскільки, багато в чому саме їх напрацювання слугують першоджерелом для національної політики у молодіжній сфері. Маючи одним з пріоритетів державної політики України курс на євроінтеграцію, ми активно адаптуємо ці стандарти у власний простір. Якщо говорити загалом про європейські інститути молодіжної політики, то вони пройшли тривалий шлях свого становлення і розвитку. Як певна концепція молодіжна політика з'явилися після Другої світової війни, саме тоді багато країн Західної Європи зійшлися на думці про необхідність довгострокової стратегії, що відповідала б потребам молодого покоління, яка, у свою чергу, повинна не лише вирішувати проблеми молоді, як певної соціальної групи, але й бачити у них ресурс для розвитку суспільства [67, с.1-24.]. Так, вже до середини 1980-х років у багатьох країнах Європи були

сформовані національні стратегії з питань державної молодіжної політики, створені спеціальні органи та розроблений механізм формування та реалізації.

Однією з головних характеристик європейської моделі реалізації державної молодіжної політики є її структурний підхід, який передбачає наявність чітко розробленої стратегії взаємодії політичних акторів. Вона може включати в себе: пріоритети, цілі, завдання роботи з молоддю, а також передбачувані результати. Європейським країнам притаманний розвиток добровільної та волонтерської діяльності, стимулювання роботи молодіжних громадських організацій, які є ключовими суб'єктами у молодіжному середовищі.

При побудові системи молодіжної політики, Україна намагається враховувати європейські стандарти участі, які закріплені у низці ключових документів:

- Переглянута Європейська хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті;
- Рекомендації CM/Rec(2017)4 про молодіжну роботу;
- Рекомендації CM/Rec(2022)6 про захист молодіжного громадянського суспільства;
- Європейська молодіжна стратегія на 2019-2027 роки.

Відповідно до європейського підходу, молодь визначається як активний суб'єкт політики, а не лише її вигодонабувач. Тож основними принципами, якими керуються країни Європейського Союзу при формуванні та реалізації молодіжної політики є принцип співуправління (co-management) та міжсекторальності (cross-sectoral policy). Застосування цих положень до українських реалій триває через активну перебудову системи державного управління – перехід від патерналістського характеру молодіжної політики до партнерського, який має засновуватися на принципах прозорості, діалогу та взаємної відповідальності. [1, с.160-168]

Щоб провести більш комплексний аналіз цілей та завдань молодіжної політики в Україні сьогодні, необхідно проаналізувати етапи становлення цього

явища, у тому числі, процесу формування нормативно-правової бази. Розглядаючи той досвід формування та реалізації молодіжної політики, який Україна накопичила за часи незалежності, можна виокремити п'ять основних етапів [12, с. 6-11]

– 1991-1996 – період виокремлення та зміцнення «молодіжного сектору», державного управління та публічної політики. В цей час нові інститути формувалися переважно на базі колишніх радянських. Одним з найважливіших документів того часу була Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики» 1992 року та Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» 1993 року. Паралельно цьому створювалася структурна мережа з питань молодіжної політики в органах державної влади та місцевого самоврядування;

– 1996-2004 – період розширення молодіжної складової соціально-гуманітарної політики та її входження в кластер інтегрованої державної політики стосовно сім'ї, дітей та молоді. Основною подією стало створення Міністерства України у справах сім'ї та молоді, що певною мірою свідчило про об'єднання на загальнодержавному рівні у сферах розвитку молоді та державної політики стосовно дітей. У цей же час ухвалюються закони «Про молодіжні та дитячі громадські організації» 1998 року, «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» 2001 року. Відбувається системне поглиблення підходів до роботи з молоддю з прийняттям Закону України «Про забезпечення молоді, яка отримала вищу професійно-технічну освіту, першим робочим місцем з наданням дотацій роботодавцю» у 2004 році. Даний період характеризується появою перших загальноукраїнських молодіжних програм;

– 2005-2009 – період «інерційного» підходу до державної молодіжної політики та її поступового поглинання сімейно-дитячою політикою. У ці роки спостерігався застій у розвитку законодавства, пов'язаного з питаннями молодіжної політики. Але, відбувалися і позитивні зміни. Так, у 2008 році у Києві було проведено восьму конференцію міністрів європейських країн з

питань молоді. Як наслідок був підписаний документ «Майбутнє молодіжної політики Ради Європи: порядок денний 2020».

– 2010-2013 – період відходу від принципу поєднання молодіжної та сімейної політики із застосуванням вже нових апробованих в Україні підходів. Спостерігалось напрацювання широкого комплексу реформ державного управління у сфері молодіжної політики, було ухвалено стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року, основною метою якої було забезпечення комплексної діяльності органів влади, місцевого самоврядування та громадських об'єднань у справі формування та реалізації молодіжної політики та створення для цього відповідних умов; [103]

– 2014 – до теперішнього часу – період реформування державної молодіжної політики в контексті поглиблення євроінтеграції та переосмислення підходів до національно-патріотичного виховання. Важливий вплив зробила «Революція Гідності» та початок російської війни проти України. Реформа децентралізації сприяла підвищенню уваги до молодіжної політики на рівні територіальних громад, де активно почали створювати нові структури в органах місцевого самоврядування. У той же час, держава постала перед вирішенням наступних завдань: формування нової концепції національно-патріотичного виховання; проблема внутрішньої та зовнішньої міграції молоді; участь молоді у бойових діях; проблема адаптації.

Якщо говорити про міжнародне законодавство, яке є основоположним у сфері захисту прав дітей та молоді і яке слугує основою для подальших нормативно-правових актів у тому числі і вітчизняних – це Конвенція про права дитини 1989 року. Саме тут визначаються основні обов'язки країн стосовно захисту прав молодих людей, серед яких [145]:

- вільне висловлення думок та право зберігати і поширювати інформацію – це говорить про важливість залучення дітей та молоді до процесів прийняття рішень, що так чи інакше впливають на їхнє життя;
- захист від усіх форм дискримінації без винятку, що гарантує рівні права та можливості;

- врахування інтересів дитини — усі рішення повинні прийматися задля максимального забезпечення потреб і загального добробуту;
- створення умов для безпечного життя, розвитку та самореалізації, а також психологічного, фізичного та емоційного розвитку, що охоплює доступ до освіти, системи охорони здоров'я та інших послуг;

Саме Конвенція встановлює комплексний підхід до захисту прав дитини охоплюючи всі аспекти життя і зобов'язує всі країни-учасниці неухильно дотримуватися та забезпечувати всі права. Цей документ є основою для формування національної політики щодо дітей, включаючи молодіжну політику в Україні.

Не менш важливим документом є «Переглянута Європейська хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті», який є прийнятим Радою Європи і покликаний активізувати молодь у громадській, політичній та соціальній діяльності на місцевому та регіональному рівні. Хартія покликана сприяти розвитку місцевої демократії, закликаючи органи місцевого самоврядування створювати умови для залучення молоді через створення молодіжних рад, ініціативних груп та інших форм участі. На думку розробників, аби забезпечити ефективність локальної молодіжної політики і досягнути реальної участі молоді варто мати і активно застосовувати певний набір інструментів [119, р. 5-10]:

- формування культури навчання молоді — домінуючу роль у вихованні молодого покоління відіграють навчальні заклади, передусім це школи і саме тут повинна бути забезпечена належна підтримка шляхом: професійного навчання для вчителів; всіх форм участі молоді у житті школи; забезпечення громадянської освіти у школах; заохочення до обміну досвідом;
- інформаційно-просвітницька кампанія серед підростаючого покоління — частина молоді дуже часто не бере участі у суспільно-політичному житті свого міста, регіону чи країни лише через те, що не є поінформованою про можливі способи, адже саме надання об'єктивної та доступної

інформації є ключем до успіху. Відповідно, місцевим та регіональним органам влади слід розвивати та удосконалювати наявні інформаційні центри, зокрема, вони повинні бути адаптовані для молоді, що має труднощі у доступі до інформації (сільська місцевість, мовні бар'єри, відсутність інтернет з'єднання тощо);

- сприяння участі молоді за допомогою інформаційних технологій, вони можуть бути використані для обміну інформацією та досвідом незалежно від місцезнаходження;
- участь молоді у роботі засобів масової інформації — молодь є основним споживачем контенту, але і вони самі можуть брати активну участь у підготовці та розповсюдженні даних, що дозволить більш ефективно комунікувати з іншими молодими людьми. До того ж, такий підхід дозволяє молоді побачити зсередини весь процес роботи і розвинути критичне мислення, яке сьогодні є однією з найнеобхідніших навичок;
- заохочення до волонтерської діяльності — це сприятиме розвитку відповідальності у молодого покоління, а також є важливим етапом у формуванні громадянської свідомості та лідерських якостей. Волонтерська діяльність підсилює місцеві ініціативи і робить громаду більш стійкою та згуртованою, а участь молоді у цьому може стати рушійною силою для стійкого розвитку не лише конкретного регіону, але і країни загалом;
- підтримка молодіжних проєктів та ініціатив — сучасна молодь має безліч ідей, які з допомогою місцевої чи державної влади або ж підтримки громадських організацій чи міжнародних донорів, можуть бути трансформовані у проєкти та заходи на місцевому рівні. Фінансування подібних ініціатив допомагає виховати у молоді почуття відповідальності, а також надати реальну можливість впливати на стан речей у громаді і змінювати їх;
- популяризація молодіжних організацій — вони є унікальними тим, що у першу чергу відображають інтереси та потреби молодого покоління. Це

можуть бути як неформальні збори молоді так і структуровані утворення, важливо, аби молодь мала змогу на практиці відчувати всі можливості та складнощі прийняття рішень;

- участь в неурядових організаціях та політичних партіях — активність неурядового сектору є однією із ознак справжнього демократичного суспільства. Залучення до нього молоді допомагає брати участь та впливати на формування і реалізацію певних політичних рішень на постійній основі.

Фактично першою правовою основою державної молодіжної політики у незалежній Україні була Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» (1992 р.). саме тут молодіжна політика визначалася пріоритетним і специфічним напрямом у державній політиці. Відповідно, головними завданнями тут поставали: вивчення становища молоді й створення для них відповідних умов; допомога у реалізації творчих можливостей та ініціатив; залучення молодого покоління до участі в економічному розвитку держави; надання соціальних послуг з навчання, виховання, духовного розвитку, фізичної підготовки. Окрім того, у декларації було запропоновано визначення державної молодіжної політики як «системної діяльності держави у відносинах з особистістю, з молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється у законодавчій, виконавчій та судових сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах так і в інтересах України». [34]

Також, основні засади молодіжної політики визначали: Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 р.) та «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 р.). Перший зосереджував свою увагу на створенні соціальних, економічних та культурних умов для становлення та розвитку молоді в Україні, але визначав в основному загальні питання соціального становлення молодого покоління, випускаючи з

уваги актуальні питання та проблеми. До прикладу, він не створює достатніх умов для забезпечення участі молоді у процесах прийняття рішень на різних рівнях, що тривалий час обмежувало можливості впливу. Також ускладнювалася оцінка ефективності реалізації положень нормативно-правового акту у зв'язку з відсутністю чітких механізмів контролю. [38]

Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» надав офіційного визнання молодіжним та дитячим організаціям як суб'єктам громадянського суспільства, зокрема: прописувалися їх права та обов'язки, можливість фінансування, співпраця з органами державної влади, а також встановлювався механізм захисту прав і свобод. Окрім того, визначалися правові засади їх створення, діяльності та реорганізації, що надавало можливість легально діяти і мати доступ до соціальних та культурних програм. У цілому, закон створював передумови для активізації громадської діяльності з числа молоді та дітей. Проте, хоч він і передбачав взаємодію з органами державної влади, але знову ж таки не встановлював чітких механізмів, які б могли забезпечити системну участь молодого покоління. Цей закон діяв до 2021 року і, незважаючи на внесення змін, деякі положення залишалися неактуальними у контексті сучасних викликів молодіжного середовища. А проблема моніторингу та оцінки результативності знову залишалася не вирішеною через відсутність чітких критеріїв оцінки ефективності. [36]

Незважаючи на те, що Конституція України прямо не містить положень, які б регулювали сферу молодіжної політики безпосередньо, вона передбачає ряд положень, які слугують основою для створення дієвого законодавчого механізму формування та реалізації молодіжної політики. Як зазначає А. Крусян, саме конституційні цінності є гуманістичним та демократично-правовим орієнтиром, що мають формалізоване відображення в конституції держави, виявляються в оціночній, інтерпретаційній і контрольній діяльності органів конституційної юстиції та визначально впливають на конституційне законодавство, конституційну правосвідомість, конституційний правопорядок та публічно-владну практику. [52, с.4]

Потужні трансформаційні процеси та нові виклики, що поставали перед суспільством вимагали більш досконалого законодавства у сфері формування та реалізації молодіжної політики. Окрім того, прагнення України до євроінтеграції створювало необхідність адаптувати національне законодавство до європейських стандартів у тому числі і у молодіжній сфері. Насамперед мова йшла про акцент на включенні самої молоді у процеси прийняття рішень, що є ключовим для побудови демократичного суспільства, де молоде покоління повинне мати реальний голос. Адже попередні закони мали багато прогалин щодо ролі і становища молодого покоління. Логічною відповіддю на нові соціально-економічні реалії та необхідність модернізації молодіжної політики в Україні став Закон України «Про основні засади молодіжної політики» прийнятий у 2021 році.

Закон визначає молодіжну політику як «напрямок державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю», а також вводить принципи, що повинні лежати в основі молодіжної політики [37]:

- забезпечення участі молоді у процесах прийняття рішень – закон передбачає створення відповідних умов для участі у формуванні та реалізації молодіжної політики на всіх рівнях;
- рівності прав дітей та молоді – всі молоді люди незалежно від свого віку, походження, соціального статусу, статі, національних, релігійних або інших ознак мають право на рівний доступ до можливостей;
- обґрунтованості – весь процес повинен базуватися на врахуванні потреб молоді та бути спрямованим на їх задоволення, що повинно підтверджуватись результатами відповідних соціологічних опитувань, статистичними даними та науковими дослідженнями з урахуванням як міжнародного так і національного досвіду.

У цьому законі вперше визначено поняття, які раніше не були у полі зору молодіжної політики. Можемо порівняти зміст відповідних термінів, які наводяться у Декларації «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» та у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» (табл 1). Якщо перше визначення підкреслює системну діяльність держави, зосереджуючи увагу на взаємодії з особистістю через молодіжні рухи, структурні елементи влади і ставить за мету всебічний розвиток молоді, то у другому визначенні ми можемо бачити орієнтацію та соціальну інтеграцію та включення молоді у суспільні процеси, з акцентом на створення умов для участі. Це декларує перехід від патерналістської політики до політики участі.

Таблиця 1. Порівняння понять «державна молодіжна політика» та «молодіжна політика».

Декларація «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні» [34]	Закон України «Про основні засади молодіжної політики» [37]
Державна молодіжна політика – це системна діяльність держави у відносинах з особистістю, молоддю, молодіжним рухом, що здійснюється в законодавчій, виконавчій, судовій сферах і ставить за мету створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов та гарантій для життєвого самовизначення, інтелектуального, морального, фізичного розвитку молоді, реалізації її творчого потенціалу як у власних інтересах, так і в інтересах України.	Молодіжна політика – напрям державної політики, спрямований на створення соціально-економічних, політичних, організаційних, правових умов і гарантій для соціалізації та інтеграції дітей та молоді в суспільні процеси, що здійснюються в інтересах дітей та молоді та за їх участю.

Цей закон певною мірою є революційним у сфері молодіжної політики, у першу чергу через те, що у ньому надано комплексне і сучасне визначення поняття «молодіжна політика» акцентуючи увагу на її основних принципах.

Тут інституціоналізовано участь молоді, впроваджено чіткі механізми, що дозволяють залучати молодь до розробки, прийняття та реалізації рішень, надаючи їм можливість реального впливу.

Окрім цього поняття, у новому законі можна зустріти визначення таких термінів як: «молодіжний простір», «молодіжна робота», «молодіжна інфраструктура», «молодіжний працівник», які впроваджені для того, щоб створити більш чітку систему підтримки молоді та забезпечити кращі умови для її соціалізації та розвитку. Завдяки цим поняттям більш чітко окреслюються основні компоненти та інструменти молодіжної політики, які допомагають формувати спеціальні місця для діяльності молоді (молодіжні простори); фахівців, що займаються підтримкою та розвитком молоді (молодіжні працівники); а також розвивають інфраструктуру, яка сприяє залученню молодих людей до активної громадської та культурної діяльності. Такі зміни покликані впорядкувати роботу з молоддю на державному рівні та залучати її до суспільного життя, підтримуючи ініціативи через спеціалізовані організації та працівників.

Загальний напрям молодіжної політики в Україні визначається також низкою міжнародних документів, серед яких ми можемо виокремити, наприклад, Стратегію ООН щодо молоді на період до 2030 року. У ній зазначається, що молодь – це основний актив, у який потрібно інвестувати і яка, водночас, стикається з неймовірними викликами. Її необхідно залучати не лише до вирішення питань, що стосуються безпосередньо молоді, але й підтримувати у відстоюванні своїх прав. У стратегії поставлено мету – створення світу, у якому права людини захищені, молодь має змогу самореалізуватися, а базується він та трьох стовпах – мир і безпека, права людини та сталий розвиток у будь-якому контексті. [151]

Ще одним міжнародним нормативно-правовим актом, який варто розглянути є Резолюція CM/Res(2020)2 «Про стратегію молодіжного департаменту Ради Європи до 2030 р.», де зафіксовані прагнення надати усім молодим людям можливість активно відстоювати, захищати, просувати та

використовувати основні цінності Ради Європи у сфері прав людини, демократії та верховенства права, використовуючи різноманітні інструменти: розширення доступу молоді до прав; поглиблення знань; залучення до процесу прийняття рішень на основі консенсусу. Серед іншого також наголошувалося на необхідності вдосконалення інституційних заходів реагування на поточні проблеми, які можуть мати вплив на молоде покоління з акцентом на зміцнення потенціалу та розширення можливостей молоді. [116, с.2-3]

На саміті ООН зі сталого розвитку, що був проведений у вересні 2025 року був затверджений документ «Перетворення нашого світу: порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року», де було оголошено 17 цілей сталого розвитку. Серед яких є такі, що так чи інакше стосуються питань молодіжної політики безпосередньо, а саме: забезпечення здорового способу життя та сприяння благополуччю для всіх у будь-якому віці; забезпечення всеохоплюючої, справедливої і якісної освіти та заохочення можливості навчання впродовж усього життя для всіх; сприяння побудові миролюбного й відкритого суспільства в інтересах сталого розвитку, забезпечення доступу до правосуддя і створення ефективних, підзвітних та заснованих на широкій участі інституцій на всіх рівнях тощо. [149, с.2-4]

До прикладу, сьогодні молодіжна політика багатьох європейських країн є прикладом однієї з найбільш цілісних і збалансованих моделей роботи. Варто зазначити, що зараз фактично кожна країна володіє спеціальним законодавством у сфері роботи з молоддю, хоча питання, які пов'язані з інтегрованою молодіжною політикою досі перебувають у полі жвавої дискусії. У деяких державах питання молодіжної політики та молодіжної роботи загалом є елементами окремого молодіжного сектору, який у свою чергу є добре структурованим, у інших же країнах ця сфера не виступає окремими напрямом діяльності, а є складовою інших, більш звичних для нас напрямів – освітнього, культурного, економічного, соціального тощо.

Можна розглянути основний документ, що визначає напрямки молодіжної політики у європейському просторі – «Європейська Молодіжна

Стратегія 2019-2027». Ця стратегія спрямована на досягнення двох цілей. Перша – забезпечення рівних можливостей для навчання та працевлаштування молоді. Друга – створення умов для безпосередньої участі молоді в суспільному житті. Для досягнення мети документ передбачає подолання існуючих та майбутніх викликів з якими стикаються молоді люди. Однією з головних активностей є проведення 6-го циклу структурованого діалогу під назвою «Молодь у Європі: що далі?». За своїм змістом – це є консультація європейських державних структур із молоддю на затверджену тему. Таким чином, у процесі формування актуальної молодіжної політики, відбувається врахування думки самої молоді, що дозволяє забезпечити її включеність до всього циклу молодіжної політики, зміцнити зв'язок поколінь, сформувати ефективні соціальні ліфти. Не менш важливим є той факт, що державна молодіжна політика в Європі формується під гаслом доступності, для прикладу, інтерфейс веб-ресурсів, які використовуються для залучення або інформування молоді, мають бути зрозумілим та зручним у використанні. У найближчі ж роки Стратегія спрямована на виконання наступних позицій: підтримувати прагнення молодих людей до самостійності; забезпечити необхідними ресурсами для активної участі; покращувати політичні рішення у контексті впливу на молодь; сприяти викоріненню дискримінації та бідності серед молодого покоління. [132, с.1-5]

Схожим нормативно-правовим актом, який відображає основні аспекти у сфері реалізації молодіжної політики в Україні безумовно є Національна молодіжна стратегія до 2030 року. У цьому документі молодь визнається важливим суб'єктом державної політики, а також ключовим ресурсом розвитку суспільства. У стратегії зосереджується увага на створенні сприятливих умов для всебічного розвитку молодого покоління та їх підготовки до самореалізації у соціумі, а серед основних принципів реалізації молодіжної політики пропонуються наступні [102]:

– цілісність і наскрізність – основоположний пункт, який полягає у тому, що вся молодіжна політика, програми та ініціативи повинні бути побудовані з

урахуванням інтересів молодого покоління, при цьому зауважуючи, що молодь має бути не об'єктом, на який спрямовується вплив, а повноправним суб'єктом молодіжної політики;

- субсидіарність – завдяки цьому принципу більше коло повноважень у вирішенні питань щодо молодіжної політики переходить на місцевий рівень, який є ближчим до молоді і здатний якнайкраще задовольнити їх потреби з урахуванням особливостей того чи іншого регіону, забезпечуючи максимальну ефективність;

- активна участь – підкреслюється важливість залучення молоді до участі у громадському та соціально-економічному житті та створення для цього відповідних умов;

- доказовість та науковість – всі рішення мають ґрунтуватися на об'єктивній інформації про становище молоді у суспільстві, її цінностях, потребах та очікуваннях;

- інклюзивність та рівність можливостей – забезпечення цього твердження є критично важливим для створення справедливого суспільства, де кожен може реалізувати себе як особистість незалежно від стану здоров'я, національності, віросповідання тощо.

Незважаючи на те, що Національна молодіжна стратегія до 2030 року містить у собі великий потенціал для розвитку молодого покоління її реалізація зіштовхується з цілим рядом викликів. Стратегія – це документ, який розрахований на довгострокову перспективу і у якій, відповідно, варто прораховувати всі можливі варіанти розвитку подій. На момент розробки цього нормативно-правового акту, ймовірно, не був повністю прорахований сценарій можливості повномасштабного вторгнення та війни на всій території України, оскільки військові дії значно ускладнюють процес реалізації будь-якої політики. Зокрема, це стосується підтримки молодого покоління, яке захищає країну, питань реінтеграції та підтримки ветеранів, психологічної допомоги та відновлення інфраструктури, що була пошкоджена внаслідок активних бойових дій. Таким чином, аби забезпечити ефективну підтримку молоді в умовах

кризових ситуацій будь-яка стратегія потребує періодичного перегляду для уточнень і адаптації до сучасних викликів.

Важливим інструментом узгодження діяльності різних суб'єктів впливу на молодіжну політику є державні, регіональні та місцеві програми, у першу чергу молодіжні. Ключове місце тут посідає Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021-2025 роки, основним завданням якої є створення можливостей для самореалізації та розвитку потенціалу молоді в Україні, її участі та інтеграції у суспільне життя. Дана програма покликана допомогти молодому поколінню включитися у суспільне життя та надавати усі ресурси для успішної самореалізації. У ній пропонуються концептуально оновлені підходи, механізми та інструменти роботи з молоддю, серед яких: підвищення рівня компетентностей у сфері фінансової, цифрової та медіа грамотності; безпосередня участь у процесах ухвалення рішень; залучення до реалізації молодіжних проєктів тощо. [76]

До прикладу, у сфері, що стосується пропаганди здорового способу життя використовуються такі інструменти для роботи з молоддю як Програма «Outdoor education», що направлена на активізацію молоді через запровадження неформальних освітніх методик та навчання через досвід. Або ж у сфері неформальної освіти «Школа місцевого самоврядування», яка створена для ознайомлення та інформування молоді міста про діяльність органів місцевого самоврядування та підвищення рівня активності молоді у житті громади і як наслідок формування дієздатної молодіжної політики [62, с.20].

Так, у календарних планах щодо реалізації заходів державної політики з питань молоді Міністерства молоді та спорту України на 2021 рік визначено низку заходів, які спрямовані на реформування різних сфер суспільного життя [64, с. 2-5]:

- тренінги для представників організацій, які залучають до своєї діяльності волонтерів, та фахівців, що популяризують волонтерську діяльність серед молоді;

- всеукраїнські тренінги для представників молодіжних консультативно-дорадчих органів;
- всеукраїнський тренінг для фахівців, які працюють у закладах освіти та установах, що працюють з молоддю, для здійснення консультування молоді з питань розвитку кар'єри в Україні;
- всеукраїнська молодіжна акція «Future of work» та молодіжний форум «Від політики до практики».

Аналізуючи процес імплементації молодіжної політики на рівні громад, зокрема в контексті децентралізації, першочергово варто визначити, які виклики та можливості створює ця реформа. У грудні 2017 року за ініціатииви Міністерства молоді та спорту спільно з представниками громадянського суспільства й профільними експертами було сформовано концептуальну модель впровадження молодіжної політики в умовах децентралізації. Так, на регіональному рівні можуть ухвалюватися програми, розроблені з урахуванням потреб молоді, що проживає на даній території. А на місцевому рівні в умовах реформи відбувається збільшення відповідальності за реалізацію молодіжної політики [72, с.13].

На національному рівні центральним органом, що забезпечує формування та реалізацію молодіжної політики є Міністерство молоді і спорту України на яке в умовах децентралізації покладаються функції нормативно-правового забезпечення, формування стратегії розвитку та загальних пріоритетів розвитку молодіжної політики, методична підтримка та фінансування. Одночасно, регіональний рівень має відповідати за реалізацію молодіжної політики в рамках підходів, що були запропоновані на національному рівні, але на своєму місці вони також можуть розроблювати та ухвалювати програми. На місцевому ж рівні здійснюється перегляд можливостей реалізації молодіжної політики відповідно до функцій основних акторів [61, с.13].

Виклик полягає у тому, що запропонований підхід хоч і віднайшов згодом своє нормативно-правове закріплення у новому законі, проте, наразі функціонує радше як рекомендаційна норма. З одного боку, це все відкриває

більше можливостей для розвитку молодіжної політики на місцях, дозволяючи враховувати унікальні потреби кожного регіону, був сформований базовий набір механізмів, яких раніше бракувало. Втім, проблема практичності та ефективності значною мірою залежить від спроможності громад – кадрових ресурсів, можливого фінансування, політичної волі. У результаті, одні й ті самі механізми можуть мати абсолютний різний результат у регіонах, що може створити диспропорцію між громадами. Так, американський фінансовий аналітик Джеймс Шуров'єскі зазначав: «Сила децентралізації полягає у тому, що з одного боку вона стимулює незалежність і спеціалізацію, а з іншого – дозволяє людям координувати свої дії і вирішувати складні проблеми. Суттєвий недолік децентралізованої системи – відсутність гарантій того, що цінна інформація, отримана в одній частині системи стане всезагальним надбанням». При цьому автор застерігає, що «створити децентралізовану систему не так вже й просто, а ще важче її підтримувати. Крім того, децентралізація може дуже легко перетворитися в дезорганізацію». Але, як правильно зазначає О. Скрипнюк: «Альтернативи децентралізації немає, бо саме здійснення успішної децентралізації влади є запорукою ефективного територіального розвитку та забезпечення справжнього народовладдя в Україні» [30, с.66-67].

Україна сьогодні перебуває на етапі активних реформ. Вироблення нового шляху формування молодіжної політики та генерація ефективних механізмів і інструментів – це шлях до створення можливостей для молодого покоління бути успішними та мати змогу реалізувати себе. З точки зору забезпечення участі молоді у суспільно-політичному житті та їх залученні до прийняття рішень, варто згадати молодіжні ради як основний інструмент, що дає шанс молоді бути почутою. Саме вони є одним з основних елементів на шляху до впровадження якісної молодіжної політики. Можливість створення подібних консультативно-дорадчих органів на всіх рівнях – від національного до рівня громад регулюється Законом України «Про основні засади молодіжної політики». Важливо відмітити також Закон України «Про місцеве самоврядування», адже у ньому закладені повноваження створювати молодіжні

ради на місцевому рівні та визначати їх компетенцію, таким чином залучаючи молодь до процесів управління. [35]

Постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження типових положень про молодіжні ради» — нормативно-правовий акт, який затверджує основні принципи, процедури та механізми функціонування молодіжних рад, вона є зразковою і може бути адаптована органами місцевого самоврядування відповідно до локальних потреб та особливостей. У свою чергу, місцева влада приймає власні положення, які можуть містити свою специфіку відбору членів молодіжної ради, механізмів фінансування, звітності та інших сфер діяльності. [81]

Важливим суб'єктом формування та реалізації молодіжної політики є молодіжні працівники як такі, що створюють умови для реалізації молодого покоління у різних сферах суспільного життя. У березні 2023 року Національним агенством кваліфікацій був затверджений професійний стандарт за професією «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)». Він є критично важливим для молодіжної політики, оскільки покликаний привернути увагу до фундаментальних положень, що мають вирішальне значення для розвитку молодіжної роботи в Україні. У ньому офіційно визначаються ролі та обов'язки молодіжного працівника, що дозволяє ефективніше організовувати роботу з молоддю на місцевому, регіональному та державному рівнях.[65]

У підсумку важливо зазначити, що нормативно-правове забезпечення молодіжної політики в Україні безумовно відіграє ключову роль у створенні стабільної основи для розвитку молоді. Національні закони, державні програми та стратегії визначають правові межі та напрямки державної підтримки молоді. Основні законодавчі акти спрямовані на захист прав молодого покоління та містять у собі цілі щодо стимулювання активної участі молоді у соціально-економічному житті і підтримки молодіжних ініціатив. Проте, потреба удосконалення нормативно-правової бази все ще залишається актуальною, зокрема в контексті адаптації до європейських стандартів та сучасних викликів.

2.2 Інституційне забезпечення молодіжної політики в Україні

Процес формування та реалізації дієвої молодіжної політики значною мірою залежить від наявності стабільного інституційного забезпечення. Велику роль у цьому питанні відіграє процес взаємодії між органами державної влади, місцевим самоврядуванням, громадськими організаціями з одного боку та молоддю – з іншого. Одним з основних принципів визначених у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» є партнерство, яке дозволяє максимально врахувати інтереси молодого покоління на всіх етапах розробки та прийняття рішень. Активна інтеграція молоді у державні процеси чітко прослідковується з початком Революції Гідності 2014 року. Це стало своєрідним поштовхом для молодого покоління до активної участі у політичному житті своєї країни, бажанні долучатися до волонтерських рухів, створювати різноманітні громадські організації та розвивати власні соціальні ініціативи. Вже понад 10 років цей процес невинно продовжується, молоде покоління відіграє провідну роль у генерації прогресивних рішень.

Основними суб'єктами інституційного забезпечення молодіжної політики в Україні є ті організації, які мають право формувати, впроваджувати та реалізовувати молодіжну політику. Вони можуть бути як державними так і недержавними, але шляхом співпраці та взаємодії вони повинні створювати комфортні умови для розвитку молодого покоління. До суб'єктів молодіжної політики в Україні належать: органи державної влади (Верховна Рада України, Кабінет міністрів, Міністерство молоді та спорту України та місцеві органи влади); консультативно-дорадчі органи, молодіжна інфраструктура, громадські організації та молодіжні об'єднання, міжнародні та донорські організації, приватний сектор і підприємства, молодіжні активісти.

На національному рівні ключовим актором, який є відповідальним за формування та реалізацію молодіжної політики безумовно є Міністерство молоді та спорту України. Серед його завдань можна виокремити наступні: розробка різноманітних стратегій з розвитку молодіжної політики, вивчення досвіду інших країн та поширення власних кращих практик роботи з молоддю,

забезпечення фінансової та молодіжної підтримки молодіжних програм та ініціатив, моніторинг та оцінка ефективності впроваджуваних програм, а також підвищення професійної кваліфікації молодіжних працівників. Відповідно до останньої щорічної доповіді Президентові України, Верховній Раді України та Кабінету міністрів України, що датується 2021 роком, основна увага у процесах впровадження молодіжної політики в Україні має бути зосереджена на її адаптації до сучасних викликів. [90, с. 3-10] Зокрема, зазначається, що саме 2021 рік був переломним і абсолютно новим етапом у формуванні та реалізації молодіжної політики. У першу чергу, це пов'язано з ухваленням Закону України «Про основні засади молодіжної політики». Не останню роль також відіграла розбудова мережі молодіжних просторів, центрів та активна діяльність молодіжних рад на всіх рівнях. У цілому наголошується на необхідності зосередити увагу на таких базових показниках як: безпека, здоров'я, спроможність та інтегрованість.

Одночасно акцентується увага на появі та активному використанні таких термінів як «молодіжна робота» та «молодіжний працівник», вони були нормативно закріплені у Законі України «Про основні засади молодіжної політики», а це зайвий раз актуалізує питання важливості визнання нової професії у сфері молодіжної роботи і потребує розробки підзаконних нормативно-правових актів для більшої конкретизації та визначення чітких критеріїв роботи.

Міністерству молоді та спорту України належить провідна роль у питаннях молодіжної політики і саме воно повинно забезпечувати комплексний підхід до її реалізації, охоплюючи всі основні моменти, що впливають на життя молоді, починаючи від освітніх та культурних ініціатив, завершуючи підтримкою спортивного розвитку та соціальною інтеграцією. Відповідно до даних з офіційного сайту міністерства, основними напрямками молодіжної політики на даний період є наступні: працевлаштування молоді, волонтерська діяльність, громадянська освіта, молодіжна політика в умовах децентралізації, здоровий та безпечний спосіб життя і регіональна молодіжна політика.

Серед суб'єктів молодіжної політики на регіональному рівні можуть бути: обласні та районні державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, молодіжні ради обласного та районного рівня, локальні громадські організації тощо. Основним завданням обласних та районних адміністрацій є формування місцевих молодіжних програм з врахуванням рекомендацій і пріоритетів національних стратегій та планів. Так, до прикладу, можна розглянути регіональну цільову програму «Молодь Дніпропетровщини на 2022-2026 роки», яка ґрунтується на аналізі стану і потреб молоді у конкретному регіоні, зокрема вона направлена на вирішення наступних проблем: підвищення рівня інформованості молоді про свої права, обов'язки та можливості для розвитку у своїй територіальній громаді; підвищення рівня активності та залученості молоді до суспільно-політичного життя; підвищення рівня мобільності молодого покоління як у межах держави так і міжнародного; підготовка молоді до сімейного життя; підвищення рівня соціалізації, реінтеграції та адаптації молоді, що проживає у складних життєвих обставинах.[83]

Якщо порівнювати Програму 2022-2026 років з Програмою на 2012-2021 роки, ми можемо прослідкувати чітку зміну пріоритетів. У попередні роки фокус документу був направлений на працевлаштування молоді та її освіти, а от програма, яку ми маємо сьогодні ставить собі за мету адаптацію до сучасних викликів, таких як цифровізація, глобалізація та змін, що викликані трансформаційними процесами в країні. У той же час, значно більша увага приділяється моніторингу результатів і впливу програми на соціальне середовище.

Так само, до прикладу, можна розглянути обласну програму «Молодь Чернігівщини на 2021-2025 роки», де на перший план виходить питання підвищення рівня активності молоді в усіх сферах життєдіяльності суспільства; сприяння реалізації творчого потенціалу; створення умов для розвитку економічної активності та розвиток неформальної освіти. Якщо на Дніпропетровщині великий акцент робиться на нових технологіях, цифровізації

та екологічних ініціативах, то на Чернігівщині йде фокус на підтримку соціального та економічного розвитку у регіоні. Основна відмінність полягає в орієнтації на сучасні тренди проти традиційних підходів у фінансуванні та реалізації. [84]

Внаслідок децентралізації розширилося коло можливостей та підвищився рівень відповідальності за реалізацію молодіжної політики на місцевому рівні. Так, серед основних суб'єктів є органи місцевого самоврядування та виконавчої влади. Відповідно до Закону України «Про місцеве самоврядування», органи місцевої влади зобов'язані сприяти розвитку молодіжних та дитячих громадських об'єднань, молодіжних центрів, молодіжних рад, молодіжної інфраструктури та інших суб'єктів молодіжної роботи, а також забезпечувати їм відповідне фінансування.[35] А от у Законі України «Про основні засади молодіжної політики» наголошується, що місцеве самоврядування має розробляти місцеві програми у сфері молодіжної політики з урахуванням особливостей розвитку та проблем, що наявні у громаді і залучати молодь до розробки та прийняття відповідних рішень шляхом створення консультативно-дорадчих органів. Окрім того, вони мають створювати робочі місця для молодіжних працівників аби здійснювати молодіжну роботу на підприємствах та в організаціях.[37] Ці положення сприяють інтеграції молоді в громадське життя, що допомагає формувати активних цілеспрямованих громадян, здатних впливати на політичні, соціальні й економічні процеси в суспільстві.

Загалом, розглядаючи молодіжну політику як комплексне явище, що потребує відповідного інституційного забезпечення неможливо оминати питання про створення молодіжних консультативно-дорадчих органів, тобто молодіжних рад, які покликані стати мостом між молоддю та владою. Звертаючись до вже відомого нам Закону України «Про основні засади молодіжної політики», молодіжна рада — це молодіжний консультативно-дорадчий орган, що може утворюватися з метою залучення молоді до формування та реалізації молодіжної політики на регіональному та місцевому рівнях.[37] Саме молодь сьогодні бачать основним суб'єктом молодіжної

політики і молодіжні ради фактично є тим інструментом, який допомагає молоді бути почутою.

Молодіжні ради наділяються цілим рядом функцій, які дозволяють нам зрозуміти як саме держава забезпечує процес взаємодії між молоддю та владою та наскільки реальна діяльність молодіжних рад буде відповідати задекларованим цілям. До основних функцій належать [37]:

- сприяння реалізації прав молоді та участь у формуванні молодіжної політики, що підкреслює необхідність присутності молоді у політичному, економічному, соціальному та культурному житті своєї громади;
- надання консультацій, формування конкретних пропозицій чи рекомендацій, які покликані забезпечити конструктивний діалог між молоддю, владою, експертами та громадськими організаціями, що відповідатиме актуальними потребам молоді;
- співпраця та колективна відповідальність, яка має реалізовуватися через розробку пропозицій щодо пріоритетів молодіжної політики у тому числі спільно з іншими громадськими об'єднаннями, що є одним з базових показників ефективності;
- здійснення моніторингу та оцінки. Це є критично важливим етапом у всьому циклі молодіжної політики, оскільки передбачає регулярний аналіз проробленої роботи, вивчення уроків та синтез висновків;
- участь у розробці нормативно-правових актів, що містять у собі молодіжний компонент – це дозволяє максимально врахувати інтереси молодого покоління і зробити законодавчу базу більш результативною і орієнтованою на сучасні виклики.

Станом на грудень 2023 року в Україні налічувалось 410 молодіжних рад, з яких 19 регіонального рівня, всі інші – місцевого, порівняно з 2021 роком ця цифра збільшилася на 55 одиниць. При цьому, якщо подивитися на представлену статистику у розрізі областей, то найбільша кількість молодіжних рад налічується у Львівській та Кіровоградській областях. Такі дані є позитивним свідченням зростання активності молоді у громадському житті та

їх зацікавленості у процесах прийняття рішень на місцевому та регіональному рівнях. Розширення мережі молодіжних рад говорить нам про збільшення ступеню демократизації суспільства, що у майбутньому позитивно вплине на розвиток країни. Показовим є той факт, що попри наслідки повномасштабної війни, молодіжні ради продовжують працювати навіть будучи релокованими, це показує нам високу можливість молодого покоління до адаптації та здатності знаходити ефективні методи роботи у кризових ситуаціях.[3]

Проте, наявність чи збільшення кількості молодіжних рад є лише цифровим, тобто кількісним, показником, інша справа — їх ефективність та якість практичної діяльності. Відповідно до дослідження U-Report разом з «Українською асоціацією молодіжних рад» було визначено, що 44,4% молоді у віці від 14 до 34 років не знають про те, що таке молодіжна рада та які завдання вона повинна виконувати; 24,1 % респондентів мають загальні уявлення про роботу консультативно-дорадчого органу і лише 31,4% є обізнаними щодо цілей та мети діяльності молодіжних рад.[94] Ці показники яскраво показують, що попри збільшення кількості молодіжних рад, значна частина молоді все ще залишається непоінформованою або малопоінформованою про можливості молодіжної участі. Статистичні дані демонструють необхідність тіснішої співпраці між молоддю, владою та громадськими організаціями для більш ефективного розвитку молодіжної політики.

Сьогодні в Україні існує кілька рівнів молодіжних рад, які функціонують як консультативно-дорадчі органи при місцевих, регіональних чи державних органах влади. Так, існують молодіжні ради національного рівня, які створюються при державних органах влади і покликані представляти інтереси молоді на загальнонаціональному рівні. Яскравим прикладом є тенденція до створення молодіжних рад при міністерствах, які покликані залучати молодь до процесів прийняття рішень у конкретних сферах державної політики, зокрема вони допомагають враховувати інтереси та потреби молоді при розробці національних стратегій та програм.

У липні 2024 року було оголошено про початок прийому документів до молодіжної ради при Міністерстві молоді та спорту України. Відповідно до затвердженого положення «Про молодіжну раду при Міністерстві молоді та спорту України», її основне завдання полягає у формуванні та реалізації державної курсу у сфері молодіжної політики, фізичної культури і спорту, впровадженні інноваційних підходів та інструментів для якісної комунікації між міністерством та громадянським суспільством та залучення до розробки та вдосконалення нормативно-правових актів, проєктів та заходів, що є компетенцією вищезазначеного міністерства.

Йдучи трохи далі, у серпні 2024 року розпочала свою роботу молодіжна рада при Міністерстві економіки України. Передбачалося, що вона братиме участь у розробці програм, які містять молодіжний компонент, таких як: іпотека, гранти, кредитні програми тощо, та сприятиме створенню механізмів для повернення молоді до України. З метою залучення молоді до реалізації державної політики у сфері зовнішніх відносин так само була створена молодіжна рада при Міністерстві закордонних справ України. Варто зазначити, що це був принципово новий формат залучення молоді до дипломатичного життя. Така можливість як отримання зворотного зв'язку та дотримання високого рівня комунікації стає значно ближчою і реальнішою через створення подібних консультативно-дорадчих органів.[4]

Спускаючись до регіонального рівня — молодіжні ради представлені серед обласних рад та обласних державних адміністрацій. Їх основна мета — сприяти залученню молоді до формування та прийняття рішень на регіональному рівні з урахуванням специфіки кожного конкретного регіону. Відповідно до аналітичних матеріалів «Української асоціації молодіжних рад» серед типових викликів, з якими зіштовхуються ці молодіжні ради можна виокремити [24, с. 12-16]:

- відсутність або недостатня забезпеченість молодіжною інфраструктурою (молодіжні центри чи простори; спортивні майданчики; бібліотеки, медіа-центри, волонтерські організації, коворкінги тощо);

- відсутність адвокаційних кампаній, що часто пояснюється відсутністю основних навичок щодо їх ведення;
- відсутність діалогу з молодіжними радами місцевого рівня, тиск на молодіжні ради з боку політичних сил;
- недосконалість типового положення про молодіжні ради з точки зору його адаптації під реальні виклики та потреби, що існують у конкретному регіоні.

Говорячи про це, варто розглянути деякі успішні практики молодіжних рад у містах обласних центрів, які можуть слугувати як приклад для підвищення ефективності роботи і слугувати моделлю розвитку для інших молодіжних рад. Наприклад, практика «Кава з мером» від молодіжної ради при Харківському міському голові. Її основна мета полягає у введенні прямого діалогу між владою та молоддю, під час якого в учасників є можливість обговорити актуальні завдання та ініціативи, що можуть сприяти покращенню життя молоді. Або ж практика стажування в органах місцевого самоврядування від молодіжної ради м. Дніпро, яка направлена на набуття практичних навичок діловодства та командотворення, ознайомлення зі структурою ОМС та освоєння поняття «молодіжна політика».[5]

На локальному рівні представлені молодіжні ради при міських головах, міських, селищних та сільських радах. Вони діють на рівні територіальних громад і безпосередньо займаються вирішенням запитів молоді на місцях. З одного боку, молодіжні ради є важливою складовою інституційного забезпечення молодіжної політики, це є той інструмент, що дозволяє залучити молодь до багатьох процесів, створити необхідні умови для творчого розвитку та самореалізації, а з іншого – місцеві молодіжні ради зіштовхуються з цілим рядом викликів та проблем, серед яких: недостатність фінансування, низький рівень впливу, недостатня мотивація молоді брати участь у суспільно-політичному житті, загальна необізнаність щодо кола обов'язків молодіжної ради тощо.

Такий український вчений як А. Крупник вважає, що створення подібних консультативно-дорадчих органів при ОМС може сприяти ефективному розв'язанню нагальних проблем, що пов'язані з соціальним управлінням. У першу чергу він це пов'язує з більш тісною взаємодією між громадськістю і владою, що значно демократизує суспільне життя.[53, с. 14-17] Це може бути найбільш ефективним способом саме в умовах сучасних перехідних процесів, оскільки забезпечує можливість постійного удосконалення форм і методів співпраці. Молодіжні ради тут можуть виконувати подібну функцію у контексті взаємодії між молоддю і владою, а в умовах активних змін молодіжні ради можуть виступати майданчиком для обговорення нових викликів. Це допоможе оперативно реагувати на будь-які виклики та сприяти розвитку ефективних методів співпраці.

Як елемент інституційного забезпечення молодіжної політики в Україні існує Національна рада з питань молоді. Відповідно до статті 7 Закону України «Про основні засади молодіжної політики» — це є консультативно-дорадчий орган, що створюється при Кабінеті міністрів України і покликаний сприяти співпраці та узгодженню позицій щодо питань формування та реалізації молодіжної політики, а також сприяти відкритому діалогу між державними органами влади та місцевим самоврядуванням з суб'єктами молодіжної роботи.[37] У вересні 2022 року набрала чинності постанова Кабінету міністрів України «Про затвердження Порядку формування та діяльності Національної ради з питань молоді та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України», у якій чітко зазначаються основні функції та мета діяльності. [79] На момент 2024 року Національна рада з питань молоді не є створеною через ряд факторів, один з яких це обмежені ресурси держави в умовах воєнного стану і як наслідок відкладення її повноцінної діяльності до завершення війни. Подібні структури мають у собі спільну основу, що полягає у їх меті та цілях, де загальним завданням є формування рекомендацій та надання консультацій щодо впровадження молодіжної політики.

Справді значуще місце серед суб'єктів молодіжної політики відведено громадським організаціям та молодіжним спілкам всіх рівнів. Їх участь виходить за рамки формальності, саме через їх діяльність здебільшого сьогодні формується зміст і напрям цієї політики. Фактично, такі структури здатні перетворити абстрактні положення нормативно-правових актів на живу практику. Як зазначають українські дослідники М. Головатий та О. Белоліпцева, при характеристиці ролі громадських організацій, у першу чергу молодіжних, варто розглянути їх основні функції у суспільстві [10, с. 23-27]:

- організаційна — налагодження зв'язку у команді, з потенційними партнерами, вміння жити у колективі, підготовка та підтримка молодих лідерів, а також дослідження потреб та інтересів молодого покоління, що може стати базисом для створення дієвих стратегій, програм чи рекомендацій;
- виховна функція полягає у формуванні відповідних цінностей та поведінкових моделей у молоді, що може сприяти їх особистісному розвитку та соціальній активності. За допомогою впровадження різноманітних проєктів та ініціатив це допоможе сформувати почуття відповідальності та підвищити рівень громадянської свідомості молоді;
- комунікативна функція може підвищити рівень поінформованості молодого покоління про можливості участі, громадські організації можуть виконувати роль своєрідного посередника між молоддю, органами державної влади та приватним сектором сприяючи координації та взаємодії;
- управлінська функція, яка є надважливою, адже забезпечує ефективне виконання завдань та досягнення поставлених цілей. Це включає у себе не лише управління ресурсами, але й здійснення контролю за виконанням різноманітних програм та ініціатив, що повинні сприяти розвитку молоді.

На думку Вільямсона саме молодіжні громадські організації є ключем до участі молоді. Вони відіграють вагомий роль у здійсненні молодіжної політики у першу чергу з точки зору консультування для конструктивних розробок

необхідних програм та послуг.[152, с. 6] Для України очевидною є потреба у розвитку та підтримці молодіжних громадських організацій. У 2015 році за сприяння та ініціативи провідних національних та міжнародних організацій було створено спілку «Національна молодіжна рада України». Вона ставить перед собою завдання розвитку та консолідації українських молодіжних об'єднань задля захисту та представлення інтересів молоді на всіх рівнях. Серед різноманітних цілей можна зазначити про наступні: розвиток міжсекторального підходу у молодіжній політиці, створення та розвиток професійної сфери діяльності, проведення різноманітних досліджень стану молодіжної політики та вироблення на їх основі відповідних пропозицій та рекомендацій тощо.

Національна молодіжна рада України регулярно публікує матеріали, що спрямовані на розвиток молодого покоління в Україні. Так, у позиційному документі Генеральної асамблеї Національної молодіжної ради України «Молодіжна політика в Україні в умовах децентралізації» зазначається, що при побудові нового механізму взаємодії громадян, громади та держави принципово важливим є побудова моделі участі молоді за типологією Р. Харта, яка була нами детально описана у першому розділі, це передбачає максимальну участь молоді у процесах прийняття рішень. Та додається, що на місцевому рівні варто працювати над наступною проблематикою: сприяти розвитку молодіжної роботи на місцях шляхом забезпечення робочих місць для молодіжних працівників; сенсове наповнення молодіжної політики в ОТГ; проводити інформаційно-просвітницької роботи серед молоді громади; імплементувати відповідні нормативно-правові акти, що регулюватимуть молодіжну політику в умовах децентралізації.[73].

Тобто НМРУ як суб'єкт молодіжної політики робить великий внесок у розбудову демократичних процесів в умовах децентралізації. Її діяльність важлива для консолідації молодіжних організацій та розвитку професійної молодіжної політики на місцях. Проте, як вже зазначалось у попередньому аналізі, не у всіх регіонах молодь має однаковий доступ до можливостей та

інформації, що слугує причиною нерівномірної активності серед молодіжних об'єднань.

Сьогодні дослідники викоремлюють три основних шляхи залучення громадських організацій до процесів формування та реалізації молодіжної політики. Один з них — це участь у розробці нормативно-правової бази. Це може відбуватися через консультації та перегляд законів, що дозволяє враховувати реальні потреби молоді, забезпечуючи, адаптацію законодавчих ініціатив до актуальних викликів і запитів суспільства. Громадські організації можуть вносити пропозиції, критикувати та уточнювати законопроекти, щоб зробити молодіжну політику більш інклюзивною, дієвою та орієнтованою на результат. Другою складовою є участь у грантових конкурсах та отримання фінансової підтримки для здійснення заходів з молодіжної політики, це може відбуватися не лише через отримання державного фінансування, до прикладу, у рамках цільових програм, але і за підтримки міжнародних донорів. Подібна співпраця відкриває додаткові можливості для обміну досвідом, залучення інноваційних рішень та розширення мережі партнерств як на національному, так і міжнародному рівнях. Третім каналом, через які молодіжні організації можуть робити свій внесок у молодіжну політику є пряма дія або прямий вплив. Сюди можна включати активні кампанії, адвокацію та лобіювання інтересів молоді на різних рівнях влади, подібним чином ініціюючи обговорення важливих тем. [47, с. 24-45]

Взагалі, роль і місце громадських організацій як суб'єктів молодіжної політики дуже часто залишалася невизначеною. Зрозуміло, що кожна така організація має свої форми роботи і власну репрезентативність, але, незважаючи на це, вони є конкретним прикладом інтеграції молоді до громадянського суспільства, що стало важливою ланкою молодіжної політики.

Головними партнерами місцевого самоврядування, консультативно-дорадчих органів та громадських організацій у процесах формування та впровадження молодіжної політики є молодіжні центри та молодіжні простори як елементи молодіжної інфраструктури. Вони покликані створювати

можливості для активного навчання, розвитку та участі молоді у суспільному житті. Основне визначення молодіжних центрів та просторів ми зустрічаємо у Законі України «Про основні засади молодіжної політики», де зазначається, що «це установа, підприємство або організація для здійснення молодіжної роботи». [37] Фактично, це ключовий елемент, який дозволяє залучати молодь до громадського життя та підвищити їх соціальні і громадські компетенції.

У грудні 2017 року була ухвалена постанова Кабінету міністрів України про «Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі» у якій визначался мета, порядок діяльності молодіжних центрів та закріплювалася їх роль у молодіжній політиці. Відповідно до документу, мета роботи молодіжних центрів чи просторів полягає у сприянні особистісному розвитку, підвищенню соціальної активності та залученню молоді до суспільно-корисної діяльності. Такий крок став важливим для розбудови розгалуженої мережі молодіжної інфраструктури в Україні, одночасно з забезпеченням можливостей для розвитку та активного залучення до суспільних процесів. [82]

Розпочинаючи аналіз елементів молодіжної інфраструктури, варто розглянути державну цільову програму «Молодь України 2021-2025». У контексті підвищення рівня компетентності молоді та спроможності молодіжних центрів, тут наголошується на забезпеченні функціонування Всеукраїнського молодіжного центру, що є першою державною установою з питань молоді в Україні, який ставить собі за мету розвиток молодіжної інфраструктури та молодіжної роботи. У виданих ними методичних рекомендаціях щодо організації функціонування молодіжного центру/простору містяться тези про відповідні програми та події для молоді, створення безпечного та інклюзивного середовища, а також необхідність адаптувати діяльність просторів та центрів до роботи у кризових умовах. [76]

Одним з прикладів позитивної роботи молодіжних центрів як суб'єктів реалізації молодіжної політики є Молодіжцентр у м.Львів, який був заснований у 2020 році. Окрім загальних напрямків роботи, що є спільними для

більшості подібних установ, основним заходом є проведення щорічного молоджного форуму «Молодвіж». Це щорічний всеукраїнський молодіжний захід, який присвячений певній глобальній тематиці, яку напередодні обирає молодь, що є ключовим заходом, спрямованим на підтримку розвитку молодіжних ініціатив і політики в Україні. Його основними цілями є: обмін досвідом та ідеями, формування відкритого простору для взаємодії молоді, представників влади, бізнесу та громадських організацій, що сприяє виникненню нових ініціатив та проєктів; освітня складова у вигляді різноманітних тренінгів, майстер-класів та панельних дискусій, що допомагає розвинути нові навички та компетентності. Це є яскравим прикладом того, як молодіжні центри можуть брати участь у формуванні та реалізації молодіжної політики, підтримуючи активність молодих людей та заохочувати їх до участі у вирішенні соціальних проблем. Захід допомагає враховувати інтереси молодих людей при ухваленні рішень і формуванні стратегій розвитку.

Важливою складовою є залучення кваліфікованих молодіжних працівників, забезпечення їх постійного розвитку та навчання. На жаль, наразі в Україні відсутня така освітня спеціальність, яка дозволила опановувати відповідні навички. Завдяки Програмі USAID DOBRE спільно Міністерством молоді та спорту України було затверджено професійний стандарт «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)», який певною мірою інституціолізував цю професію та сформував певний набір вимог та компетентностей до неї. [65]

«Раніше молодіжний працівник сприймався, як такий собі волонтер, обов'язково молодіжного віку, який чи яка має щось робити в територіальних громадах, переважно організовувати розважально-відпочинкові заходи. Після прийняття Закону України про молодіжну політику постала потреба, щоб молодіжний працівник отримав визнання на рівні професійної діяльності, й можна було офіційно запроваджувати посади молодіжного працівника. Молодіжний працівник – це той чи та, хто є драйвером молодіжної роботи в будь-якій громаді», – говорить Володимир Купрій, експерт із питань залучення громадськості Програми USAID DOBRE.

В Україні з 2014 року активно починає працювати програма «Молодіжний працівник» — це національна програма, яка спрямована на підвищення компетентності молодих спеціалістів, що хочуть або вже працюють із молоддю. Вона розроблена Міністерством молоді та спорту України у співпраці з міжнародними організаціями, такими як ПРООН та ЮНІСЕФ і зорієнтована на професійний розвиток, залучення молоді до суспільного життя, підтримку децентралізації та розвиток молодіжної роботи на місцевому рівні, ця програма слугує інструментом впровадження європейських підходів у молодіжній політиці та молодіжній роботі. [73]

Всеукраїнський молодіжний центр спільно Міністерством молоді та спорту України провели соціологічне дослідження з метою виявлення потреби у вищій освіті за освітньою програмою «молодіжний працівник» та можливостями професійного розвитку. Серед цільової аудиторії — фахівці, що відповідають за молодіжну політику на регіональному та місцевому рівнях, а також ті, хто здійснює молодіжну роботу у громадах. За результатами опитування були отримані наступні результати [89]:

- на питання «З огляду на розвиток молодіжної роботи в Україні, на Вашу думку, потреба у молодіжних працівниках ...» 83% респондентів відповіли, що потреба зростатиме;
- ще 40% опитаних зазначили, що ефективність та якість виконання завдань у сфері молодіжної політики була б вищою якщо у закладах вищої освіти існувала відповідна освітня програма, ще 30% зазначили, що якість була б значно вищою;
- 73% відповіли, що загалом відчують потребу у спеціалізованих знаннях з молодіжної роботи.

Результати опитування свідчать про важливу тенденцію та кілька проблем у сфері молодіжної роботи в Україні. Зростаюча потреба у фахівцях тісно пов'язана з бажанням молоді все більше долучатися до суспільного життя, відповідно, для успішної реалізації завдань молодіжної політики необхідні професіонали, які володітимуть всіма тонкощами роботи з молоддю.

До того ж, нинішні спеціалісти вважають своє навчання недостатнім і очікують покращення професійної підготовки, у більшості випадків це може бути пов'язаним з динамічністю суспільства і необхідністю постійно адаптовуватися до нових викликів. Проведення подібних опитувань дозволяють побачити не лише потребу у зростанні кількості молодіжних працівників, але й вказують на прогалини в їх підготовці, особливо на рівні вищої освіти, що може стимулювати створення нових програм навчання та підвищення кваліфікації молодіжних працівників.

Сьогодні важливість роботи з молоддю на державному та місцевому рівні є очевидною, якщо сім'я та школа формують певний вектор поведінки та закладають основи особистісного розвитку молодої людини, то її остаточне становлення відбувається саме у студентські роки. На думку М. Головатого головними суб'єктами у державній молодіжній політиці мають бути ті, хто стосується освіти молодого покоління, формує у нього соціальний та економічний інтерес.[20, с. 35-67]

Залучення молоді до участі у реалізації молодіжної політики варто починати з органів самоврядування у вищих навчальних закладах. Студентське самоврядування є виборним органом, а його формування та терміни повноважень визначаються відповідними положеннями у кожному вищому навчальному закладі. Подібні структури створюють з метою найбільшого врахування інтересів студентської громади при здійсненні органами влади функцій, що так чи інакше стосуються студентства. Серед основних функцій студентського самоврядування можна виокремити наступні: реалізація та захист прав і інтересів студентів; забезпечення постійного зв'язку і співпраці; виховна функція; участь у підготовці нормативно-правових актів. [7, с.14-17]

Ю. Кращенко розглядає систему студентського самоврядування як великий структурований механізм, що сприяє не лише підготовці студентів до майбутньої професійної діяльності, але й формує у них навички управління, організації та відповідальності. Студентське самоврядування також є платформою для конструктивного діалогу між студентами та адміністрацією,

що дозволяє вдосконалювати якість освіти та навчального середовища.[50, с. 1-20] Така система здатна забезпечити реальну можливість для студентства впливати на якість освіти, а також готує їх до активної участі в громадському житті та майбутньої професійної діяльності.

За схожим принципом працює система шкільного самоврядування. Їх функції є приблизно однаковими, але в різних масштабах та з різним рівнем автономії. Науковці розглядають шкільне самоврядування як важливий інструмент для формування громадянських компетенцій та розвитку відповідальності серед учнів. Дослідження наголошують на тому, що воно сприяє розумінню учнями своїх прав і обов'язків, а також готує їх до активної участі в громадському житті. Наприклад, дослідники, такі як Є. Агаркова та М. Приходько, відзначають, що шкільне самоврядування допомагає виховувати соціальну активність і громадянську свідомість учнівської молоді, розвиваючи лідерські якості, навички командної роботи та відповідальності.[109]

Шкільне самоврядування використовує низку інструментів для організації своєї діяльності та впливу на шкільне життя. Перш за все через виборність, що сприяє демократичному процесу залучення учнів до управління. Регулярні зустрічі або збори учнів, на яких обговорюються проблеми, ідеї та пропозиції щодо покращення навчального процесу або шкільного середовища, в наслідок чого вони можуть ініціювати різноманітні проекти, що сприятимуть розвитку відповідальності. І звичайно, це участь у засіданнях адміністрації як можливість висловлювати свої думки та пропозиції щодо змін у школі, що сприяє діалогу між учнями та керівництвом.

Неможливо оминати увагою сектор бізнесу як один з важливих суб'єктів молодіжної політики, хоч і не завжди очевидний. Він має високу зацікавленість у розвитку потенціалу молоді, адже бізнес та приватний сектор відіграють вагомую роль у створенні умов для соціалізації та професійного розвитку молоді і можуть висловлювати свою активну підтримку через наступні механізми: стимулювання молодіжного підприємництва, можливість працевлаштування;

механізми корпоративної соціальної відповідальності, фінансування освітніх проєктів, підсилення молодіжної інфраструктури.[104]

Розглядаючи основних суб'єктів молодіжної політики в Україні варто підкреслити, що безумовно державі відводиться ключова роль у формуванні меж діяльності: створення нормативно-правової бази, визначення основних напрямів роботи, прийняття програм та стратегій розвитку, водночас, коли всі інші суб'єкти забезпечують реалізацію цих орієнтирів на практиці та створюють відповідні умови для розвитку молоді.

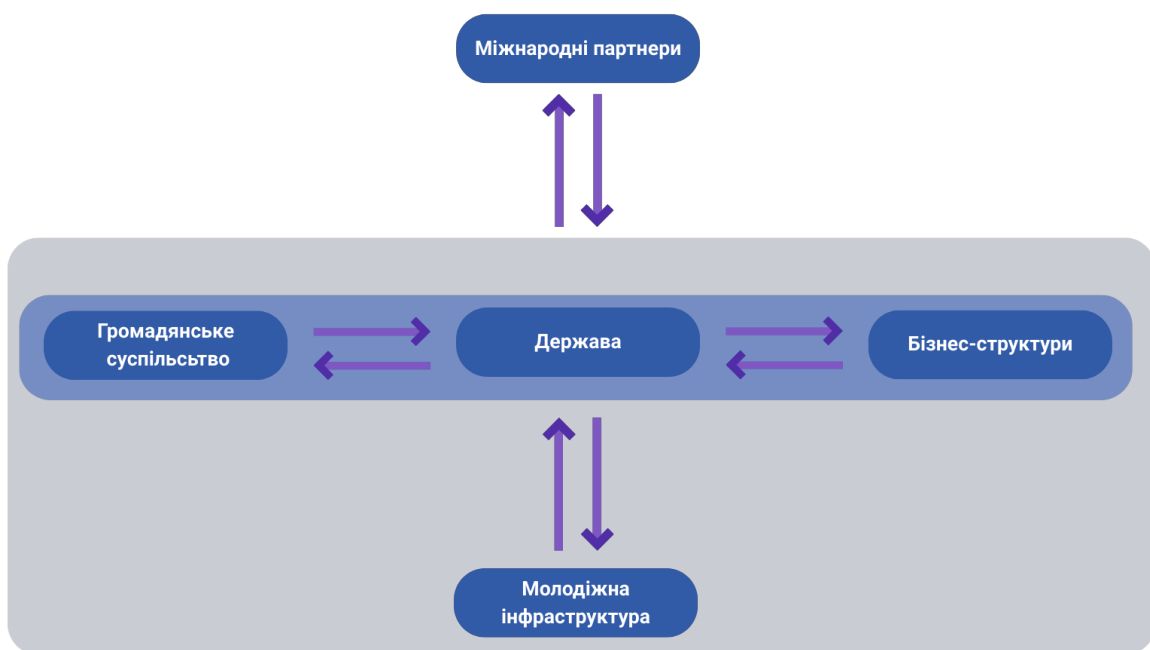
Проте, громадянське суспільство та бізнес-структури не лише виступають реалізаторами молодіжної політики, але й здатні бути активними діячами у процесах її формування, беручи участь у консультаціях, засіданнях робочих груп, участі в опитуваннях тощо. Саме можливість вносити пропозиції щодо змісту і пріоритетів молодіжної політики сприяє адаптації встановлених рамок до реальних потреб молоді і наділяє їх здатністю до контролю за якістю їх впровадження.

Таким чином, модель взаємодії суб'єктів молодіжної політики можна представити у вигляді схеми багатосторонньої динамічної взаємодії, що представляє собою двоїстий характер: держава задає певні рамки і надає певні ресурси, а громадянське суспільство та бізнес здатні формувати зміст, пріоритети та ефективність цієї системи, що у свою чергу розвиває молодіжну політику як певний спільний продукт. Хоча міжнародних партнерів ми, зазвичай, не відносимо до основних акторів молодіжної політики в Україні, але вони все-таки мають на неї неопосередкований вплив шляхом вироблення певних стратегій, норм і рекомендацій, які ратифікуються в Україні або ж шляхом надання прямої цільової підтримки. На нашу думку, таке бачення здатне забезпечити комплексний підхід до розуміння і сталого впровадження молодіжної політики.

У нижченаведеній схемі (рис.1) елемент молодіжної інфраструктури представлено окремими блоком з огляду на її унікальну роль у цілісній системі молодіжної політики. Ми можемо говорити про ці структури як посередники

між молоддю та іншими ключовими акторами. На відміну від держави та громадянського суспільства, які формують політику, молодіжна інфраструктура не створює політичних стандартів, але слугує майданчиком для втілення. Виокремлення її в окремий блок, на наш погляд, робить схему більш наочною і демонструє молодіжну інфраструктуру як один з центральних елементів, через який проходить більшість ресурсів, знань та досвіду.

Рисунок 1. Схема багатосторонньої взаємодії суб'єктів молодіжної політики

Довгий час основною проблемою низької ефективності молодіжної політики в Україні був її патерналістський характер, де панувала зрозуміла модель бажаних цінностей, вважалося правильним наслідувати дорослих. З точки зору інституційного забезпечення молодіжної політики — це коли органи державної влади, місцевого самоврядування чи освітні установи повністю перебирали на себе роль відповідальних за вирішення проблем і задоволення потреб молоді, обмежуючи їх право на участь або надаючи її лише обраним. Такий підхід дійсно може мати на меті захист молоді, але фактично повністю

обмежує їх автономію і самостійність. З одного боку ми можемо мати зменшення ризиків, таких як безробіття, злочинність чи соціальна ізоляція, тобто увага зосереджується в основному на маргіналізованих групах молоді, але поза увагою залишаються потреби та проблеми загальної сукупності молодих людей.

Важливо зазначити, що в сучасній молодіжній політиці України є тенденція зміщення акценту з патерналістської моделі до моделі відкритого розвитку, де забезпечується активне навчання, розширення прав і можливостей молоді. Вона полягає у тому, щоб залучати молодь до процесу формування, впровадження та оцінки політики, що стосується їхніх інтересів та потреб. Основна увага тут полягає не в тому, аби скерувати молоду людину йти певним шляхом, а навпаки — надати усі необхідні навички і знання, щоб обрати цей шлях самостійно.

Можемо зробити висновок, що інституційне забезпечення молодіжної політики у сучасній Україні базується на системі державних органів, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, міжнародних партнерів, консультативно-дорадчих органів, бізнесу та молодіжної інфраструктури. Основними завданнями яких є створення умов для реалізації потенціалу молодого покоління, забезпечення їхньої участі у суспільному житті та підтримка молодіжних ініціатив. Незважаючи на певні виклики, пов'язані з фінансуванням та координацією діяльності різних інституцій, в Україні існує реальний потенціал для ефективної реалізації молодіжної політики.

Висновки до другого розділу.

Підводячи підсумки до другого розділу, варто зазначити, що успіх молодіжної політики залежить від налагодження дієвої співпраці між основними її суб'єктами. Важливим є не лише формальне законодавче закріплення, але і реальне практичне втілення. Забезпечення якісного і ефективного процесу можливе лише завдяки наявності спеціальних інституцій

та чітких механізмів їх роботи, що допоможе створити модель координації, формування, реалізації та контролю щодо молодіжної політики.

Можна чітко прослідкувати, що наразі в Україні створено розгалужену систему державних та недержавних інституцій, які відповідають за процеси формування та реалізації молодіжної політики. Цим питанням можуть займатися не лише органи державної влади, сучасна молодь також не залишається осторонь тих соціальних, економічних, культурних та політичних процесів, що наразі відбуваються в Україні, проте, значна частина молоді, як показують відповідні дослідження, все ще залишається малопоінформованою про свої можливості впливу через ряд причин.

З прийняттям нового Закону України «Про основні засади молодіжної політики» широким спектром інструментів для повноцінної партнерської участі у вирішенні питань власного розвитку наділяється не лише держава та органи місцевого самоврядування, але і сама молодь, громадські організації, молодіжні об'єднання, органи студентського та шкільного самоврядування та навіть бізнес-структури. Це слугує гарним підґрунтям для створення нової моделі вітчизняної молодіжної політики з урахуванням попередніх помилок та здобутків, а також досвіду європейських країн.

Проведений аналіз дозволив окреслити основні нормативно-правові акти, які сформували сучасне бачення молодіжної політики в Україні, а також представити її ключових суб'єктів. Розроблена схема відображає багаторівневу структуру взаємодії між державою, громадянським суспільством, бізнесом, молодіжною інфраструктурою та міжнародними партнерами. Наведене узагальнення додатково підкреслює не вертикальний, а мережевий характер взаємодії, який є відкритим до співпраці не лише всередині країни, але і з боку міжнародних партнерів. Подальші напрями оптимізації та перспективи розвитку молодіжної політики в Україні ми розглянемо у межах наступного розділу.

РОЗДІЛ 3. ОСНОВНІ НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ МОЛОДІЖНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ

3.1. Критерії ефективності молодіжної політики

Розглянувши у попередніх розділах основні засади молодіжної політики, її інституційне та нормативно-правове забезпечення в Україні, можна стверджувати, що це є комплексним, але багат шаровим явищем. Переходячи до останнього розділу дослідження, важливим завданням постає детальний аналіз того, як існуючі механізми формування та реалізації молодіжної політики забезпечують досягнення задекларованих цілей держави та відповідають реальним потребам молодого покоління. На минулих етапах нами було здійснено детальний аналіз нормативно-правового забезпечення молодіжної політики в Україні, а також її інституційного оформлення, тож наразі доцільно перейти до оцінки її ефективності у сучасному контексті, яка визначається не лише формальною наявністю законодавчої бази чи інституційних структур, а передусім здатністю впливати на рівень участі молоді у суспільно-політичному житті, її соціалізацію та інтеграцію. Саме з цього варто почати аналіз стану сучасної молодіжної політики в Україні.

В умовах повномасштабної війни молодіжна політика набуває додаткового значення, адже молодь є ключовим ресурсом для відновлення країни, що у свою чергу потребує чітких та ефективних механізмів для її цілісного розвитку. При здійсненні детального аналізу варто враховувати євроінтеграційний курс України, що зобов'язує будувати молодіжну політику відповідно до стандартів Європейського Союзу. Для проведення повноцінного аналізу важливо дослідити суб'єктів молодіжної політики та їх взаємодію між собою, позитивні результати діяльності та ключові проблеми, що можуть знижувати ефективність молодіжної політики на даному етапі.

При проведенні оцінки молодіжної політики необхідно здійснити вибір критеріїв, що дозволить отримати максимально об'єктивну картину реального стану молодіжної сфери в Україні. З цього питання доцільно звернутися до класичної теорії політичних систем. У науковій літературі прослідковують різні підходи, відомий вчений Г. Алмонд у своїх працях звертає увагу на те, що

політична система є сукупністю елементів, що виконують певні функції, які забезпечують інтеграцію суспільства та прийняття обов'язкових рішень шляхом взаємодії з середовищем та внутрішніми елементами. Відповідно, результативність будь-якої політичної системи визначається виконанням її базових функцій: артикуляції та агрегації інтересів, політичної соціалізації, рекрутування та комунікації.[112] Водночас, не слід забувати про специфічні орієнтири молодіжної політики, використання сучасних підходів до аналізу публічних політик, орієнтованих на результати та залучення молоді, вони, до прикладу, чітко виокремлені у документах Європейського Союзу та Ради Європи. У Молодіжній стратегії Європейського Союзу на 2019-2027 роки чітко наголошується, що вся діяльність, що стосується молоді має здійснюватися з дотриманням наступних принципів: залучення – тобто посилення участі молоді у демократичному житті та процесах ухвалення рішень; поєднання, як зміцнення зв'язків між молоддю, сприяння зменшенню соціальної ізоляції та забезпечення рівності доступу. Стратегія чітко акцентує увагу на необхідності посилення інституційної спроможності суб'єктів молодіжної політики та передбачає орієнтацію на досягнення конкретних результатів.[132]

З огляду на вищезазначене, у роботі пропонується до розгляду п'ять ключових критеріїв оцінки ефективності молодіжної політики: інституційна сталість, політична участь молоді, репрезентативність, відповідність європейським стандартам, результативність програм. Вибір зазначених п'яти критеріїв зумовлений з одного боку науковими підходами до вимірювання ефективності публічної політики, а з іншого – практичною необхідністю оцінки тих елементів, які найбільшою мірою визначають якість функціонування молодіжної політики в Україні. (таб. 2)

Пропонуємо детально дослідити кожен із зазначених критеріїв, що дасть змогу сформувати цілісне уявлення про сучасний стан та динаміку розвитку молодіжної політики в Україні.

Таблиця 2. Критерії оцінки ефективності молодіжної політики в Україні.

Критерій ефективності	Стан в Україні	Виявлені проблеми
Інституційна сталість	Створені та функціонують профільні органи (Міністерство молоді і спорту, Молодіжні ради, молодіжні центри та простори).	Часто нестабільність структур; діяльність молодіжних рад має формальний характер; залежність від політичної кон'юнктури.
Політична участь молоді	Зростає активність, зокрема у волонтерстві та громадських ініціативах, молодіжні ради створені при багатьох ОМС.	Низька явка молоді на виборах; слабка інтеграція до політичних партій; обмежені канали реального впливу.
Репрезентативність	Молодіжна політика декларує врахування інтересів усіх груп молоді.	Недостатня увага до молоді з сільських територій, ВПО, молоді з інвалідністю; регіональні диспропорції.
Відповідність європейським стандартам	Курс на євроінтеграцію, гармонізація зі стандартами ЄС, участь у багатьох програмах.	Реальна імплементація є неповною; відсутність системного моніторингу як необхідного елементу.
Результативність програм	Запровадження багатьох національних та регіональних молодіжних програм.	Брак чітких показників ефективності; результати вимірюються кількістю заходів, а не якісними змінами у політичній культурі молоді.

Говорячи про інституційну сталість, ми маємо на увазі безперервність та стабільність роботи органів влади, інших структур та програм, які відповідають за розвиток молодіжного середовища. Саме цей критерій визначає спроможність держави забезпечити послідовність у роботі з молоддю. Як зазначає Г. Алмонд, ефективність і легітимність політичних інституцій

обумовлюються їх здатністю виконувати покладені на них функції впродовж тривалого часу, що здатне забезпечити їх вплив на розвиток політичної системи. Така логіка є доволі показовою і для молодіжної політики, адже мова йде не лише про наявність законодавчої бази, але й про запровадження сталих механізмів розроблення та втілення молодіжної політики. [112]

В українських реаліях ця характеристика тривалий час була проблемною. З часу проголошення Незалежності України і до сучасності організаційна архітектура молодіжної політики зазнавала певних змін, а саме державні органи, які відповідали за сферу молодіжної політики неодноразово реорганізувалися або ж ліквідовувалися. У 1991 році було створено Міністерство молоді та спорту України як центральний орган виконавчої влади після реорганізації Державного комітету Української РСР у справах молоді та спорту. Фактично, це стало першим інституційним закріпленням державної політики щодо молоді саме на національному рівні. Певна зміна цієї структури відбулася у 1996 році, коли відповідним указом Президента було утворено Міністерство України у справах сім'ї та молоді, що стало свідченням прагнення інтегрувати молодіжну політику у сферу сімейної як одну з пріоритетних проблем. Надалі, у 2004 році, нас чекала нова реорганізація, а саме Міністерство у справах сім'ї та молоді перетворюється на Міністерство України у справах сім'ї, дітей та молоді з дещо зміненими повноваженнями щодо соціальних питань дітей і сімей поряд з молодіжною політикою, а вже через рік воно було об'єднаним з державним комітетом з фізкультури та спорту утворивши Міністерство у справах сім'ї, молоді та спорту. Як наслідок, саме поняття молодіжної політики розмивалося та частково зливалася з пріоритетами спорту та сімейної політики. [98,99]

У грудні 2010 року Міністерство було ліквідовано, а його функції передані до Міністерства освіти і науки, молоді та спорту. Саме у цей період молодіжна політика повністю розчинилася в інших сферах державної політики, молодіжні програми залишалися без окремої інституційної підтримки, що звичайно, значно знижувало її ефективність. Лише у 2013 році була ухвалена

постанова про відновлення Міністерства молоді та спорту, що було кроком у бік повторного підвищення інституційного статусу молодіжної політики як окремої сфери управління. [101] У 2014 році підхід до формування та реалізації молодіжної політики зазнає стрімких змін, що пов'язано не лише з необхідністю модернізації відповідно до європейських стандартів. Події Революції Гідності стали моментом, коли молодь перестала бути лише «цільовою групою» для заходів і програм, держава вже не могла ігнорувати той факт, що молоді люди здатні не лише споживати послуги, а й самостійно створювати рішення. У цей період почали з'являтися ознаки більшої сталості як реакція на досвід постійної нестабільності, це спричинило перехід від спонтанних дій до системної роботи. Проте, дане питання все ще залишається актуальним, адже умови, у яких ми наразі перебуваємо змінюються швидше, ніж самі політики та інструменти їх реалізації.

Функції молодіжної політики й надалі залишалися у складі Міністерства молоді та спорту, проте, часто молодіжний напрям залишався другорядним стосовно спортивного. У 2019 році у рамках нової адміністративної реформи Міністерство молоді та спорту було приєднано до Міністерства культури утворивши таким чином Міністерство культури, молоді та спорту.[78] Однак, вже наступного року цей крок було скасовано і міністерство молоді та спорту знову отримало окремий статус. Такі часті реорганізації призводили до втрати інституційної пам'яті, оновлення кадрового складу та перервності і непослідовності програм.

З іншого боку, на рівні місцевого самоврядування ми можемо знайти приклади позитивної інституційної динаміки. Так, у низці громад на Чернігівщині, Львівщині, Вінничині були створені молодіжні ради, які функціонують протягом кількох каденцій і поступово нарощують свій вплив в ухваленні рішень. Це дозволяє ефективно залучати молодь до процесів співуправління та формує довіру до механізмів участі. Відповідно до даних Міністерства молоді та спорту України станом на 2024 рік в Україні нараховується 613 молодіжних рад, з яких 577 — місцевого рівня. Для

порівняння, у 2023 році цей показник був 410, з яких місцевого рівня - 397.[4] Ці дані засвідчують чітку тенденцію — поступове зростання мережі молодіжних рад за збалансованим розподілом по території та типам населених пунктів, що говорить про зміну ролі молоді у суспільному житті та поступовий перехід від декларативної участі до інституціоналізованих форм впливу.

Окрім наявності та безперервності функціонування державних інституцій великого значення набуває розвиток підтримуваних програм. Важливим масштабним кроком у напрямку забезпечення стабільності стала Державна цільова соціальна програма «Молодь України». Своє перше концептуальне оформлення та затвердження на державному рівні вона отримала у 2008 році і засвідчила подальший поступальний розвиток молодіжної політики, визначивши кроки до її реалізації. Першим етапом стало схвалення Концепції Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009-2015 роки. На основі цієї концепції вже було затверджено саму програму, що поклало початок чіткому та послідовному програмному циклу у сфері молодіжної політики. Після завершення дії попереднього документа була прийнята наступна концепція на 2016-2020 роки та на 2021-2025, що забезпечило інституційну спадковість та відсутність розриву у здійсненні молодіжної політики.[74; 75; 76]

Втілення цієї програми протягом багатьох років дозволяє прослідкувати її ефективність та результативність. Хоча повного публічного звіту про фактичне виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» у відкритому доступі немає, соціологічні дослідження дають певну уяву про активність молоді у цей період. За результатами опитування 2015 року, понад половина молодих людей, а саме 54% брала участь принаймні в одній громадській ініціативі протягом останніх 12 місяців, а близько 38 % були залучені до діяльності громадських організацій і лише 2–6 % були безпосередньо членами молодіжних чи волонтерських структур.[63] Дані більш пізніх років підтверджують тенденцію до зростання соціальної активності молоді: за результатами оцінки UNDP у 2024 році частка молоді, яка займалася

волонтерською діяльністю, зросла з 30 % до 34 %. [86] Програма, затверджена до виконання на 2021–2025 роки, так само орієнтована на розвиток потенціалу молоді, її участь у громадському та міжнародному житті, а механізм оцінки результативності закріплено наказом Міністерства молоді та спорту України № 2469 від 14.07.2021.[77] Не зважаючи на те, що цей документ не має повністю оприлюдненої кількісної статистики виконання, вона все ж певною мірою сприяла активізації участі молоді у суспільному житті та розвитку громадянської позиції, що відповідає поставленим цілям.

Про перехід до поступової сталості свідчить створення Українського молодіжного фонду як спеціалізованого інструменту конкурсного фінансування молодіжних ініціатив. Він став фактично першою інституцією у сфері молодіжної політики, діяльність якої передбачає системне конкурсне фінансування молодіжних проєктів на основі окремої бюджетної програми та яка має законодавчо закріплений статус. У стратегії діяльності вказано, що місією Українського молодіжного фонду є забезпечення суб'єктів молодіжної роботи необхідними фінансовими, інформаційними та комунікаційними ресурсами, а також створення можливостей для молоді бути ключовими учасниками розвитку України. [104] Наявність такого фонду має кілька важливих значень для інституційної сталості молодіжної політики:

- формування системного фінансування – на відміну від разової підтримки та поодиноких заходів, молодіжні ініціативи отримують доступ до регулярних грантових механізмів. Це дозволяє організаціям планувати свою діяльність на середньо- і довгострокову перспективу, що є ключовою ознакою сталості;
- підвищення прозорості і підзвітності – запровадження конкурентних правил відбору сприяє формуванню етичних стандартів молодіжної політики, зменшує ризики непрозорого розподілу ресурсів;
- розвиток дослідницької та аналітичної складової – можливість проведення збору даних, опитувань, що дає змогу ефективніше

відстежувати потреби молоді і формувати політику на основі емпіричних даних, а не лише суб'єктивних описів;

- посилення публічного діалогу і підзвітності – регулярне звітування за участі молодіжних організацій, територіальних громад, державних і міжнародних партнерів підсилюють довіру до інституції та створюють майданчики для обговорення результатів і перспектив розвитку молодіжної політики. Такий підхід може створювати умови для більшого охоплення і врахування різних контекстів.

Аналіз інституційної сталості молодіжної політики України показав, що, попри численні зміни у структурі державних органів та міністерств (зокрема трансформацію Державного комітету у Міністерство у справах молоді та спорту та подальші реорганізації), загальна система зберегла спадковість і свою функціональну спроможність. Наявність послідовно ухвалюваних державних цільових соціальних програм, функціонування молодіжних рад на національному та регіональному рівнях, формалізовані механізми моніторингу та взаємодії центральних і місцевих органів влади формують відносно стабільну інституційну основу. Водночас, результати аналізу свідчать про наявність системних викликів пов'язаних з недостатньою координацією між органами влади та гарантуванням безперервного фінансування окремих заходів. Загалом, інституційна структура молодіжної політики демонструє достатню стабільність і здатність забезпечувати розвиток, соціалізацію та активізацію участі молоді у суспільному житті.

Іншим, але не менше важливим показником ефективності молодіжної політики є рівень залучення молоді до участі у політичних процесах. Повертаючись до підходу Г. Алмонда та Верби щодо концепції громадянської культури, участь громадян розглядається як один з ключових елементів, що безпосередньо впливає на функціонування демократичної системи. Це слугує важливим індикатором демократичності суспільства та стабільності його політичних інститутів. [112] Для молодіжної політики це означає не лише стале

існування інституцій, але й наявність реальних механізмів, що забезпечать залучення молодих людей до процесів розробки та ухвалення рішень.

В Україні чіткі механізми молодіжної участі почали активно впроваджуватися з 2010-х років. Першим кроком було ухвалення Закону України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» (1993 рік), який визначив основні засади державної молодіжної політики та створив передумови для участі молоді в управлінні через молодіжні та дитячі громадські організації. Наступним важливим етапом стало ухвалення Закону України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» (1998 рік). Важливість цього закону полягала у тому, що тут було закріплено правові механізми діяльності таких об'єднань та окреслена їх можливість впливати на формування політики через участь у дорадчих органах при державних органах влади. Саме в цей період починає формуватися практика створення молодіжних рад при органах місцевого самоврядування, яка пізніше отримала інституційне закріплення. [36; 38]

Безумовно, найбільш системним документом, у тому числі, який стосується участі молоді у процесах прийняття рішень є ухвалений у 2021 році Закон України «Про основні засади молодіжної політики». У ньому визначено принципи молодіжної політики, серед яких — молодіжна участь, партнерство з молоддю, міжвідомча та міжсекторальна взаємодія, формування всіх рішень відповідно до потреб української молоді та рівність прав.[37]

Участь молоді у процесах управління пройшла шлях від декларативних норм до інституційного закріплення конкретних форм впливу. До прикладу, вже з початку 2000-х в Україні діяли такі організації як Спілка української молоді, Пласт, Національна організація скаутів України, котрі почали активно залучатися до консультацій із державними органами. [90, с. 25-40] Це сприяло розвитку практики створення консультативно-дорадчих органів при органах місцевого самоврядування, що стало першим етапом формування механізмів партнерства між молоддю та державними інституціями. Станом на 2025 рік у більшості обласних центрів уже функціонують молодіжні ради, що можна

розглядати як позитивний індикатор розвитку політичної культури молоді і це свідчить про поступове зростання рівня активності молодого покоління.

Прикладом практичної участі є діяльність Української асоціації студентів, яка активно відстоює права студентства на національному рівні, а також локальні ініціативи, як-от молодіжні ради у Сумській чи Чернігівській областях, що стали постійними майданчиками діалогу між молоддю та місцевою владою. Втім, проблемою залишається низький рівень участі молоді у виборчих процесах. Згідно з даними соціологічної мережі U-PLAN (2015–2019 рр.), 86,3 % молоді віком до 30 років не є членами політичних партій, і лише 17 % молодих людей вказали, що брали участь у виборчих процесах, таких як парламентські та президентські вибори. Більше того, участь у діяльності громадських організацій серед молоді залишається стабільною: за даними U-PLAN, близько 32 % молодих людей брали участь у волонтерських чи громадських ініціативах у 2019–2021. [96] Опитування соціологічної групи «Рейтинг» (грудень 2023 р.) свідчить, що хоча 45 % молодих людей (у віці до 35 років) точно готові взяти участь у місцевих виборах, 24 % — скоріше візьмуть участь, а 23 % — навпаки, навряд чи братимуть участь. [94]

Проведений аналіз показує, що рівень участі молоді у виборчих процесах в Україні (менш ніж половина молодих людей регулярно бере участь у голосуванні) залишається низьким, що свідчить про кризу довіри до політичних партій та традиційних механізмів представницької демократії. Водночас, це не означає повної політичної апатії молоді. Навпаки, соціологічні дослідження демонструють, що молодь охочіше залучається до альтернативних форм участі, які вважає більш дієвими та прозорими. За результатами наведених досліджень можемо говорити про наявність певного дисбалансу: молодь уникає участі у виборах органів влади, але активно долучається до ухвалення рішень через молодіжні ради, громадські організації, волонтерські ініціативи, електронні петиції, що є позитивною тенденцією. Таке зміщення акцентів свідчить про активну трансформацію моделей політичної участі: молодь прагне впливати на ухвалення конкретних рішень у своєму регіоні. Рівень молодіжної участі в

Україні демонструє позитивні тенденції — зростання ролі та кількості молодіжних рад, активізацію студентського руху, поширення локальних ініціатив. У той же час, низька довіра до політичних партій і слабка виборча активність дають нам знати, що молодіжна політика має розвивати політичну культуру та практичні механізми впливу, які зможуть дати молоді відчуття реальної причетності. У підсумку, рівень участі молоді в Україні характеризується селективністю: відмова від виборчої активності компенсується розвитком інститутів прямої та консультативної демократії. Для зміцнення політичної системи важливо інтегрувати ці практики з офіційними процесами ухвалення рішень, створюючи відчуття реальної ефективності молодіжної участі.

Огляд критерію участі молоді чітко показує підвищення рівня залученості молоді до ухвалення рішень, хоча подекуди можуть проявлятися елементи фрагментарності. Важливо врахувати, що сама по собі участь ще не гарантує повноцінного представництва інтересів усієї молоді, адже деякі соціальні групи все ще можуть залишатися недостатньо включеними у ці процеси. Виходячи з вищесказаного, наступним критерієм є репрезентативність, яка дозволить нам оцінити, наскільки інститути молодіжної політики відображають все різноманіття молодіжного середовища та враховують всі наявні потреби та проблеми.

Репрезентативність у молодіжній політиці - це міра того, наскільки різноманітні інституції (молодіжні ради, громадські організації, органи місцевого самоврядування) у своїй діяльності дійсно відображають інтереси, потреби та проблеми молодого покоління, забезпечуючи їх реальний вплив на прийняття рішень. Цей критерій слугує необхідною умовою легітимності, ефективності та довіри молоді до державних механізмів.[136, с.158-161] Участь молоді має оцінюватися не лише через формальну присутність у консультаційних чи виборчих структурах, але й враховувати елементи соціального, територіального, гендерного та статусного представництва. На Європейському рівні основними документами, що визначають такі вимоги є

Переглянута європейська хартія участі молоді та Молодіжна стратегія ЄС 2019-2027 років, де чітко прописана вимога реального, інклюзивного представництва, а не лише наявності задекларованих процедур. [132]

Для України дотримання подібних стандартів є вкрай актуальним, оскільки забезпечення репрезентативності молоді на національному та місцевому рівні все ще залишається викликом. Упровадження принципів інклюзивної участі допомагає уникнути ситуацій, коли молодіжні органи існують лише формально, а реальні потреби молоді не враховуються. Таким чином, європейські підходи слугують орієнтиром для оцінки ефективності молодіжної політики за критерієм репрезентативності, стимулюючи розвиток структур і процедур, які реально враховують думку молодих людей.

Від часу проголошення Незалежності України до сьогоднішніх днів репрезентативність забезпечувалася головним чином через свободу об'єднань та створення різноманітних громадських рад. Якісний інституційний зсув стався з прийняттям Закону України «Про основні засади молодіжної політики» 2021 року, він формалізував інструменти представництва: закріпив поняття молодіжних рад різних рівнів, заклавши стандарт «нічого для молоді без молоді» як основу публічної політики.

Попри повномасштабне вторгнення, мережа молодіжних рад в Україні стрімко збільшується, при цьому зростання відбувається навіть у прифронтових регіонах та регіонах, що сильно постраждали внаслідок війни. Це свідчить про розбудову каналів представництва навіть за умов надвисокої невизначеності. Проте, незважаючи на збільшення мережі молодіжних рад, знання молоді про ці інституції залишається доволі низькими. Відповідно до опитування U-Report 44,4% молоді не знають, що таке молодіжна рада, ще 24,1% мають лише поверхнєве уявлення про їх роботу. При цьому найпріоритетнішим напрямом роботи таких консультативно-дорадчих органів 61,7% молоді вважає налагодження співпраці між місцевою владою та молоддю і роботу над включенням планів та ідей молодого покоління до місцевих стратегій.[97] На розрив між кількістю створених інституцій і їхньою здатністю відображати

«цілу» молодь вказує також дослідження Ради Європи, де фіксують дефіцит інклюзивного компоненту, такого як: включеність внутрішньо переміщених осіб, молоді з інвалідністю, а також низьким рівнем залучення сільської молоді.[120] На тлі війни різко зросла волонтерська та громадянська активність молоді, що створює вікно можливостей для «перекодування» каналів представництва — від формальних рад до змішаних форматів (волонтерські штаби, молодіжні хаби, консультаційні панелі). Але без належного закріплення ці інституції можуть бути досить нестабільними та не мати реального впливу на формування молодіжної політики.

Репрезентативність в Україні має кількісний прогрес (розбудована мережа рад; тиражування механізмів навіть у постраждалих регіонах) і водночас характеризується якісними викликами: низька поінформованість, нерівномірність соціально-територіального охоплення, недостатня включеність вразливих груп та брак доказів впливу на політичні рішення. Політично доцільним є «перехід від форм до якості»: інституціоналізація прозорих процедур формування складу рад, запровадження інклюзивних квот/цільових місць, забезпечення системного навчання і регулярних публічних звітів «рішення—пропозиції молоді». Це наблизить українські практики до європейських стандартів, підсилить легітимність і підвищить ймовірність того, що такий підхід відображатиме усю молодь, а не тільки її найвидиміші сегменти.

Логічним кроком стає аналіз наступного критерію — відповідності європейським стандартам, що виступає важливим маркером якості державної політики у сфері молоді і дозволяє оцінити прогрес у контексті європейської інтеграції. Європейський Союз визначає участь молоді, інклюзивність, інституційну сталість та рівність можливостей ключовими політичними принципами, що знайшло відображення у Європейській хартії участі молоді в місцевому та регіональному житті (2003) та Європейській молодіжній стратегії 2019–2027.[122] Відповідність цим стандартам стала для України не лише

інструментом модернізації національної молодіжної політики, а й засобом політичної інтеграції в європейський простір.

Від часу підписання Угоди про асоціацію з Європейським Союзом у 2014 році молодіжна політика України поступово орієнтується на стандарти та практики ЄС. Важливо відзначити, що українська молодіжна політика поступово переймає принципи, характерні для європейського простору: міжсекторальність, інклюзивність, забезпечення рівних можливостей для різних категорій молоді, орієнтацію на розвиток компетентностей та неформальної освіти. Наприклад, ухвалення Закону України «Про основні засади молодіжної політики» (2021 р.) стало способом у наближенні до цих стандартів, оскільки у ньому вперше було комплексно закріплено принципи молодіжної політики, відповідні положенням Ради Європи та Європейської Комісії.

Водночас, процес практичної імплементації європейських стандартів стикається з певними обмеженнями. Науковці наголошують, що в Україні досі зберігається високий рівень централізації прийняття рішень та низький рівень інституційної спроможності на місцях. Це свідчить про розрив між формальним наближенням до європейських норм і реальною політичною практикою. Фактично, у політичному вимірі відповідність європейським стандартам в Україні має швидше декларативний характер, хоча низка ключових принципів вже є імplementованими, зокрема участь молоді, інституціоналізація молодіжних рад, розвиток неформальної освіти, реальне забезпечення демократичної участі молоді обмежене ресурсно та організаційно. Так, на відміну від багатьох країн ЄС, фінансування молодіжної політики в Україні становить лише 0,1–0,2% державного бюджету, що значно нижче за європейські орієнтири. [16]

Значну роль у цьому процесі відіграють міжнародні програми співпраці, зокрема Erasmus+, що стала каналом політичної соціалізації української молоді у європейському просторі. За даними Європейської Комісії, участь понад 30 тис. українських молодих людей у програмі сприяла не лише обміну досвідом, а й трансформації політичних уявлень та практик у бік європейських

стандартів. У цьому сенсі молодіжна політика постає не лише інструментом соціальної інтеграції, а й засобом політичної європеїзації — формування нових поколінь громадян із закріпленими європейськими цінностями.[127, с. 5-10]

Таким чином, проаналізований критерій має двоїстий характер: з одного боку, ми спостерігаємо політичну волю держави інтегруватися до європейського простору шляхом адаптації законодавчих норм та політичних інститутів, а з іншого — існують структурні дисфункції у практичній реалізації. У політологічній перспективі це дозволяє зробити висновок, що національна молодіжна політика перебуває у тій фазі, коли формальні зобов'язання щодо відповідності європейським нормам не завжди супроводжуються реальними інституційними трансформаціями.

Здійснюючи аналіз ефективності молодіжної політики варто розуміти, що навіть найкращих законодавчих рамок та досконалих інституційних механізмів буває замало і це не гарантує реальних змін у житті молоді. Тому, наступним, завершальним критерієм аналізу виступає результативність програм, який дозволяє оцінити безпосередній вплив молодіжної політики на життя молодого покоління. У контексті політологічного аналізу цей критерій дає змогу побачити, наскільки молодіжна політика перетворюється з формального інструменту на дієвий засіб соціальної інтеграції та розвитку.

Результативність державних програм молодіжної політики означає ступінь досягнення запланованих соціально-політичних цілей держави — зокрема: підвищення громадянської активності молоді, покращення доступу до освіти та праці, створення сталих молодіжних просторів, посилення соціальної інтеграції вразливих груп і підвищення міжнародної мобільності. Для емпіричної оцінки доцільно використовувати такі індикатори: показники охоплення («кількість молодіжних центрів», «число учасників програм»); показники результату («працевлаштування/стажування», «участь у громадському житті»); якість інституційного впливу («реалізація рекомендацій молодіжних рад», «звітність і моніторинг»); показники зовнішньої інтеграції (мобільність, міжнародні обміни).

Базова молодіжна інфраструктура багато у чому створювалася завдяки державній цільовій соціальній програмі «Молодь України». Хоча мережа молодіжних центрів, молодіжних рад та грантового фінансування зростала, водночас, результативність з точки зору сталих соціально-політичних змін була неоднорідною: частина ініціатив давала відчутні результати (освітні програми, волонтерські ініціативи, мережування), але загалом державні програми зазнавали обмежень у фінансуванні, моніторингу виконання й трансляції локальних успіхів у національну політику. Період 2009-2015 років характеризувався створенням базових інституцій, що сприяло збільшенню активностей молоді у культурних і освітніх проєктах, створенню першої мережі молодіжних просторів та розвитку громадянської активності. Проте, відчувалося обмежене централізоване фінансування та слабка методична підтримка для масштабування місцевих успіхів. У 2016-2020 роках фокус був більше зміщений на підтримку локальних ініціатив. Відчувалося помітне підсилення ролі місцевих молодіжних рад і проєктного підходу, але довгострокові показники залишалися проблемними. Брак системного моніторингу та нерівномірність фінансування між регіонами обмежували потенціал програм. Нова програма 2021–2025 спрямована на систему оцінювання ефективності та на інтеграцію міжнародних практик. Водночас ключовим фактором, що вплинув на результативність саме в цьому періоді, стала повномасштабна війна. Вона одночасно змінила пріоритет і стимулювала масову волонтерську мобілізацію молоді, підвищивши громадянську активність, але ускладнивши показники стабільного працевлаштування та доступності інфраструктури. Багато організацій фіксують значний вплив війни на життя молоді — зростання потреб у психосоціальній підтримці, втрати у схильності до довгострокових планів, але й одночасне підвищення волонтерської участі та готовності до відбудови.

Попри наявність вагомих досягнень у сфері підтримки молодіжних ініціатив, розвитку інфраструктури та розширення можливостей для неформальної освіти, їх ефективність залишається обмеженою. Основними

чинниками є неповне та несистемне фінансування, низький рівень координації між центральними та місцевими органами влади, відсутність механізмів постійного моніторингу та незалежної оцінки впливу програм на цільову групу. Разом з тим, важливою тенденцією останніх років є поступове наближення до європейських стандартів управління молодіжною політикою, що виражається у впровадженні програм мобільності, підтримці молодіжних центрів та посиленні партнерства з громадським сектором. Таким чином, з одного боку, спостерігається розвиток інституційних та практичних механізмів, з іншого — їхній вплив на рівень участі та соціальної інтеграції молоді часто не відповідає очікуваним результатам. Це вказує на необхідність вдосконалення системи оцінювання ефективності програм, запровадження системного довгострокового фінансування та посилення співпраці локального та національного рівнів.

Окремої уваги потребує додатковий критерій ресурсного забезпечення, який, хоча й не завжди аналізується як окремий у дослідженнях, проте, є визначальним для функціонування всіх інших. Адже інституційна сталість неможлива без фінансових та кадрових ресурсів. Так, участь і репрезентативність молоді обмежені за відсутності належної інфраструктури, а відповідність європейським стандартам та результативність програм прямо залежать від достатнього матеріального, кадрового й інформаційного забезпечення. Саме цей критерій впливає на ефективність молодіжної політики і визначає, чи може держава реалізовувати свої зобов'язання перед молоддю на практиці. Поняття ресурсного забезпечення містить у собі не лише фінансову складову, але і інші важливі показники такі як: кадрове забезпечення, наявність відповідних матеріально-технічних та інформаційних засобів. Лише при комплексному підході можливо забезпечити цілісну реалізацію завдань молодіжної політики. У сучасних умовах ресурсне забезпечення молодіжної політики залишається вкрай обмеженим з декількох причин: економічні кризи, що призводили до скорочення державних видатків, зміни у політичному керівництві та пріоритетах, проблема неефективного використання наявних ресурсів, військові дії та пріоритет національної безпеки. Всі ці фактори у

різний період часу безпосередньо впливали на ресурсне забезпечення, визначаючи ефективність та сталий розвиток молодіжної політики.

Аналізуючи цей критерій ми маємо змогу оцінити, наскільки державні та громадські ініціативи здатні реалізувати поставлені цілі незалежно від економічних чи політичних обставин. Так, за даними Рахункової палати, фінансування державної цільової соціальної програми «Молодь України» у 2021 році було реалізовано не в повному обсязі або з низькою ефективністю, а видатки на молодіжну сферу в державному бюджеті у багатьох аналітичних звітах оцінюються в межах 0,1–0,2%. Це є істотно нижчим за європейські стандарти, де на молодіжні програми за різними підрахунками може закладатися до 1% бюджетних витрат. У проєкті державного бюджету України на 2019 рік було передбачено виділення 1 млрд грн на спеціальний Фонд президента, з якого фінансувались програми для молоді. Однак, фактичне виконання цього фінансування не було задовільним, і значна частина коштів не була освоєна. У 2020 році було схвалено Концепцію державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки, яка передбачала орієнтовний обсяг фінансування 2 032 932,02 тис. грн, з яких 1 270 499,5 тис. грн — за рахунок коштів державного бюджету. Однак, фактичне фінансування залишалося на низькому рівні, і програма також не була реалізована в повному обсязі.[74; 75; 76]

Водночас останніми роками відбувається позитивний зсув у напрямі децентралізації ресурсного забезпечення. Прикладом є створення молодіжних центрів у громадах, фінансованих із місцевих бюджетів, а також залучення грантової підтримки від міжнародних організацій, зокрема USAID, UNICEF, Erasmus+. Наприклад, у Львові діє Центр «МолоДвіж», який реалізує десятки молодіжних ініціатив завдяки поєднанню міського бюджету та донорських коштів.

Фундаментальним компонентом потужної ресурсної бази молодіжної політики є кадрове забезпечення. Мова йде не лише про формальну наявність фахівців, але й про їхню спеціалізацію, професійність та здатність ефективно

працювати в умовах постійної трансформації та викликів. Кадровий ресурс часто є недооціненим, у багатьох громадах фахівці з питань молоді поєднують свої функції з іншими напрямками, такими як освіта, культура чи спорт, що знижує професійний рівень роботи. Це свідчить про потребу в системному підході до підготовки кадрів у сфері молодіжної роботи, включно з навчальними програмами для працівників молодіжних центрів та представників органів влади. Попри явну потребу в Україні довгий час була відсутня можливість формального навчання для молодіжних працівників. У 2023 році Міністерство молоді та спорту, у співпраці з USAID DOBRE, провело круглий стіл щодо професіоналізації молодіжної роботи. Обговорювали запровадження освітньої спеціальності «молодіжна робота», а також професійні стандарти для фахівців із молодіжної політики. У 2024 році в межах співпраці з Радою Європи було розроблено скорочену програму підвищення кваліфікації «Молодіжна робота» за наказом НАДС (наказ № 25-24). Програма охоплює ключові компетенції: формування участі молоді, комунікацію, впровадження змін тощо. Це значні кроки у напрямку формалізації підготовки кадрів, але їх масштаби поки що недостатні для покриття потреб усієї системи.[80]

На шляху до стабільного кадрового забезпечення варто виокремити державну навчальну програму «Молодіжний працівник», яка стала ключовою для підвищення кваліфікації фахівців з питань молоді. Вона була започаткована у 2014 році у співпраці з ПРООН, Міністерством молоді та спорту України та Державним інститутом сімейної та молодіжної політики, вона була одним із пріоритетів Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016-2020 роки. Програма має трирівневу систему: базовий тренінг, спеціалізовані курси та підготовку тренерів і є одним з інструментів впровадження європейського підходу у молодіжній політиці. За підсумками розвитку програми у 2024 році був випущений Альманах «Декада розвитку: Молодіжний працівник», у якому детально аналізуються успіхи та перспективи розвитку програми, зокрема зазначено, що більше 7000 людей стали учасниками програми, водночас важливим досягненням стала можливість

організації навчання у різних містах України, регіональні успіхи стали передумовою для подальшого існування програми та стимулювало розвиток молодіжної політики на місцях. Більше того це сприяло прийняттю низки законів та положень, які визначили правовий статус молодіжних працівників та посилили інституційну підтримку молодіжної роботи в Україні.[86, с. 23-38]

У ході даного аналізу неможливо оминати увагою питання матеріально-технічного та інформаційного забезпечення як важливу передумову результативності молодіжної політики. Вона охоплює приміщення, будівлі, обладнання, техніку, інтернет-доступ, меблі та інші ресурси, що створюють умови для роботи з молоддю. В українських громадах спостерігається нерівність у цьому компоненті: значна частина молодіжних центрів функціонує на базі бібліотек, клубів культури чи шкіл, які не пристосовані до потреб молоді та часто потребують ремонту чи технічного переоснащення. За даними аналітичних досліджень та звітів, значна частина молодіжних центрів не мають стабільного фінансування на утримання приміщень та розвиток інфраструктури. Багато центрів залежать від грантових або донорських ресурсів, а регулярне бюджетне забезпечення часто відсутнє.

Водночас існують приклади ефективного зміцнення матеріально-технічного забезпечення. Зокрема, Молодіжний центр Волині та мережа просторів «TVORY!» на Київщині демонструють сучасний підхід до організації молодіжних просторів, включаючи коворкінг-зони, доступний інтернет та техніку для проведення подій. Важливу роль у розвитку інфраструктури відіграють державні та міжнародні програми. Так, Державна цільова соціальна програма «Молодь України» на 2021–2025 роки передбачає субвенції на облаштування молодіжних центрів а грантові програми ЄС та USAID активно підтримують облаштування молодіжних просторів сучасним обладнання.[76]

У свою чергу інформаційний компонент ресурсного забезпечення молодіжної політики передбачає доступ молодого покоління та фахівців до якісної та достовірної інформації: методичних матеріалів, аналітичних досліджень, навчальних програм та онлайн-ресурсів. В Україні немає єдиної

державної інформаційної платформи, однак функціонують кілька важливих ресурсів: інформаційний портал Програми «Молодіжний працівник» (youth-worker.org.ua), освітня онлайн-платформа «Молодість» (molodist.in.ua) та офіційний сайт Міністерства молоді та спорту України (mms.gov.ua). Окрему роль відіграють інформаційні кампанії міжнародних організацій. Наприклад, ПРООН реалізує програму «Молодь за демократію», спрямовану на інформування молоді про права та можливості участі у процесах ухвалення рішень (UNDP Ukraine, 2022). Також ефективними є сучасні інструменти комунікації на місцевому рівні — соціальні мережі та чат-боти у месенджерах, що застосовуються, зокрема, в межах ініціативи «Молодіжна столиця України».

Аналіз компонентів ресурсного забезпечення молодіжної політики в Україні свідчить про наявність певного дисбалансу та нерівності між громадами в Україні. З одного боку, держава та міжнародні партнери створюють всебічні умови для розвитку молодіжної інфраструктури, реалізують різноманітні навчальні програми, надають фінансову підтримку тощо. З іншого боку — на практиці громади часто зіштовхуються з обмеженими ресурсами, нестабільним фінансуванням та кадровим дефіцитом. На практиці кадровий ресурс часто залишається недооціненим, відсутність окремої посади молодіжного працівника змушує фахівців нерідко поєднувати кілька функцій зазвичай у сфері освіти, культури чи спорту, що знижує професійний рівень роботи з молоддю. Фінансове забезпечення має залежність від загальнооекономічної ситуації та пріоритетів місцевих бюджетів, що особливо відчутно під час криз і воєнного стану. Попри покращення якості державних цільових програм та наявність міжнародної і донорської підтримки, матеріально-технічна база у багатьох громадах залишається недостатньою: значна частина молодіжних центрів функціонує у приміщеннях, що часто можуть не відповідати базовим вимогам. Інформаційний компонент також перебуває на етапі становлення: існують окремі онлайн-платформи, але єдина національна система поширення інформації для молоді ще не сформована, що знижує ефективність комунікації. Можна стверджувати, що ресурсне

забезпечення молодіжної політики в Україні характеризується поєднанням позитивних тенденцій та певних викликів. Сильними сторонами є наявність державних і міжнародних програм підтримки, розвиток освітніх ініціатив та інноваційних молодіжних просторів. Водночас, існують проблеми у формуванні кадрового потенціалу, фінансова нестабільність, нерівність у матеріально-технічному забезпеченні та відсутність цілісної інформаційної системи.

Огляд останнього критерію дозволяє стверджувати, що застосування комплексного підходу дає максимально детально дослідити багатовимірність молодіжної політики, що підтверджує необхідність системного бачення у процесі її формування та реалізації. Як підкреслює О. Балакірева, сучасна молодіжна політика не може бути зведена лише до сукупності програмних заходів, вона повинна розглядатися як інструмент демократизації суспільно-політичного життя та підвищення інституційної спроможності держави. [108]

Запропоновані показники мають не лише діагностичне, а й практичне значення. Так, інституційна сталість визначає те, наскільки держава здатна забезпечити довготривалі та стійкі механізми залучення молоді; політична участь молодого покоління відображає рівень демократичної культури, що особливо важливо під час трансформаційних процесів; репрезентативність дозволяє оцінити інклюзивність та справедливість доступу різних соціальних груп молоді до політичного процесу; відповідність європейським стандартам задає орієнтири євроінтеграційного розвитку; результативність програм демонструє практичний вимір реалізації державної політики; а ресурсне забезпечення виступає наскрізною умовою ефективності всіх проаналізованих критеріїв.

Під час аналізу, було визначено суттєвий прогрес у нормативно-правовому та інституційному забезпеченні молодіжної політики. Протягом останніх років було сформовано ефективну законодавчу базу, запроваджено низку регіональних та державних програм, створено умови для функціонування молодіжної інфраструктури. Водночас, на практиці такі механізми часто

залишаються формальними: спостерігається дефіцит фінансових і людських ресурсів, а також слабка інтеграція результатів молодіжних ініціатив у реальні управлінські рішення.

Молоді громадяни дедалі активніше долучаються до протестних рухів, волонтерських і громадських ініціатив. Особливо помітним це стало після Революції Гідності та повномасштабної війни 2022 року, коли молодь виявила високий рівень солідарності, готовності до самоорганізації й громадянської відповідальності. Проте, розрив між високою громадянською активністю та низьким рівнем представництва молоді у політичних партіях, органах влади чи органах місцевого самоврядування все ще зберігається. Це породжує ризик «символічної участі», коли молодь формально залучається до процесів, але не має реальних інструментів впливу.

Схожа ситуація відбувається і з критерієм репрезентативності. Хоча формально всі соціальні групи молоді мають рівні права, у реальності спостерігається нерівність доступу залежно від соціально-економічного статусу, місця проживання, рівня освіти чи наявності особливих потреб. Молодь із малих міст і сіл має значно менше можливостей долучатися до різного роду програм, ніж їхні ровесники у великих містах.

Значних змін Україна досягла за нормою відповідності стандартам Європейського Союзу. Успішно інтегруються практики та підходи Ради Європи й Європейської комісії, зокрема принципи участі, інклюзивності та партнерства між державою і громадянським суспільством. Але впровадження цих стандартів у повсякденну практику часто залишається фрагментарним: питання молоді здебільшого розглядаються ізольовано, без міжсекторальної інтеграції, а більшість державних і місцевих програм не мають чітко визначених індикаторів успіху, їхні результати складно виміряти, а довгостроковий ефект практично не досліджується. Це контрастує з практикою ЄС, де розробка політик завжди супроводжується системою оцінювання, що дозволяє вчасно вносити корективи.

Важливо наголосити, що кожен з цих критеріїв є взаємопов'язаний. Так, низький рівень фінансування та кадрової підготовки напряму впливає на результативність програм; слабкість органів молодіжного представництва знижує рівень політичної участі; а брак репрезентативності ставить під сумнів відповідність європейським стандартам, де інклюзивність та рівність можливостей є базовими цінностями. Критерій ресурсного забезпечення у цьому випадку є таким собі інтегральним чинником, без якого всі інші складові нестимуть лише декларативний характер.

Якщо у 1990-х роках основна увага приділялася соціальному захисту молоді та мінімізації соціальних ризиків, то починаючи з 2014 року вектор значно змістився у бік стимулювання участі молоді в політичних і громадських процесах, що відповідає рамковим документам ЄС і Ради Європи. При цьому, як зауважує М. Кармазіна, ключовим викликом залишається подолання декларативності державних програм та забезпечення їхньої реальної ефективності.[46]

З практичної точки зору, результати дослідження можуть слугувати базою для розробки дорожньої карти вдосконалення молодіжної політики в Україні, де серед першочергових завдань буде інституційне закріплення сталих механізмів молодіжної участі; удосконалення кадрового потенціалу; впровадження дієвих механізмів оцінювання результативності програм; а також забезпечення стабільного фінансування.

Отже, сучасна молодіжна політика України перебуває у фазі становлення та наближення до європейських стандартів, однак для її більш ефективної реалізації необхідне не лише визнання ролі молоді, але й створення належних інституційних та ресурсних передумов. Використання системи критеріїв під час здійснення наукового аналізу, дозволяє сформулювати комплексне уявлення про поточний стан та можливості покращення молодіжної політики як основи демократичного розвитку суспільства. Питання оптимізації механізмів молодіжної політики, а також пошук ефективних інструментів, здатних

забезпечити реальну участь молоді у прийнятті рішень та відновленні країни, становитиме предмет наступного підрозділу даного дослідження.

3.2. Шляхи підвищення ефективності молодіжної політики в Україні

Проаналізовані у попередньому підрозділі критерії ефективності молодіжної політики показали, що попри наявність позитивних зрушень, деякі аспекти залишаються обмеженими низкою проблемних чинників. Відповідно, постає необхідність не лише виявити наявні прогалини та труднощі у реалізації молодіжної політики в Україні, але й проаналізувати і запропонувати можливі шляхи їх подолання. Такий процес є досить тривалим і передбачає вдосконалення механізмів управління, зміцнення кадрового та матеріально-технічного забезпечення, підвищення рівня участі молоді у процесах прийняття рішень та гармонізацію з практиками Європейського Союзу.

Сучасна молодіжна політика в Україні проходить шлях активних перетворень, що зумовлено як внутрішніми так і зовнішніми обставинами. Відповідно до Національної стратегії державної молодіжної політики до 2030 року, одним з ключових завдань постає гармонізація національних інститутів та механізмів з європейською практикою. Це потребує оптимізації на кількох рівнях: нормативно-правовому, інституційному, фінансовому та цифровому.[102] Як зазначає І. Пєша та Н. Тілікіна у монографії «Молодіжна політика в Україні: становлення, виклики та перспективи розвитку», формальні механізми участі молоді в Україні часто носять декларативний характер, не забезпечуючи реального впливу на ухвалення рішень. Це свідчить про необхідність покращення системи взаємодії молоді з державними інституціями. [70]

Багато науковців дотримуються думки, що молодіжна політика повинна розглядатися як багаторівнева система, де поєднуються державні, регіональні та локальні практики із обов'язковим залученням громадянського суспільства. При цьому ключовою проблемою України традиційно виступає розрив між задекларованими цілями та їх втіленням, що знижує рівень довіри молоді до

державних структур. Як зазначає К. Левченко, однією з головних загроз є «символічність» політики: ухвалюються закони та стратегії, які на практиці часто можуть залишатися не підкріпленими механізмами виконання та фінансовим забезпеченням.[56, с. 26-37]

Одним із способів, який може допомогти покращити молодіжну політику в Україні є порівняння національного досвіду з закордонними практиками. Так, у європейських країнах виокремлюють три ключові засади, що слугують для постійного удосконалення: інтеграція молодіжного виміру в усі сфери суспільного життя; цифровізація участі молоді, забезпечення фінансової сталості і довгострокової підтримки молодіжних структур. Це підтверджується і європейською дослідницькою практикою, зокрема, наголошується, що найбільш успішною є орієнтація не лише на надання послуг, але й на створення належних умов для забезпечення системної участі молоді.[154] У вітчизняному науковому полі питання удосконалення молодіжної політики розглядали зокрема К. Палюта, М. Обіход, у своїх дослідженнях вони аналізують рівні від яких варто відштовхуватися при розробці стратегій покращення молодіжної політики: нормативно-правовий, інституційний та практично-організаційний. [66; 76] На нормативному рівні покращення можливі шляхом приведення у відповідність національного законодавства до європейських стандартів; на інституційному — у створенні стійких механізмів молодіжного представництва; на практично-організаційному — у забезпеченні прозорих процедур моніторингу й оцінки програм. Тобто, оптимізація української молодіжної політики повинна враховувати переорієнтацію з патерналістського підходу на партнерський.

Цей етап не може бути обмеженим лише управлінськими реформами, важливого значення набуває також соціокультурний контекст. Відповідно до дослідження Центру аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI) в межах програми USAID «Мріємо та діємо», яке було проведено у липні 2024 року, 77% молоді чули про такі інструменти участі як студентське чи учнівське самоврядування. та 44% чули

або знають про те, що собою являє молодіжна рада, але з іншого боку, лише 8% були членом студентського самоврядування, 4% — учнівського та 5% — були у складі молодіжних рад.[107] Ці показники свідчать про те, що залученість молоді до інститутів громадського суспільства все ще залишається низькою. Попри це значно підвищився рівень волонтерської діяльності, про що свідчить дослідження «Вплив війни на молодь в Україні», проведене Програмою розвитку ООН (ПРООН) у 2024 році. Такі результати є досить нетиповими: незважаючи на погіршення загальних настроїв, зростає громадська активність, тож перед українським суспільством стоїть завдання не тільки реалізувати цей потенціал, але й зберегти його в післявоєнний період. Дослідження свідчить про необхідність посилення комунікації між державою та молоддю, підвищення прозорості роботи та зниження рівня недовіри до державних інституцій.

Як зазначає В. Панасюк, оптимізація у цьому контексті означатиме процес удосконалення механізмів вироблення та реалізації молодіжної політики шляхом підвищення її ефективності, результативності та відповідності сучасним викликам демократичного розвитку. Сьогодні для України це має неабияке важливе значення, адже молодь є не лише однією з соціальних груп населення, що потребує підтримки, але й ключовим агентом розвитку нашої держави, її модернізації та інтеграції до європейського політичного простору. У свою чергу це передбачає не лише адміністративні чи законодавчі зміни, а повне переосмислення ролі молоді у політичній системі. Тобто, перехід від моделі, де молодь є об'єктом впливу, до моделі, де молодь є активним суб'єктом політичних процесів.[68, с.19-35]

Забезпечення належного інституційного підґрунтя є одним із ключових викликів для забезпечення послідовного розвитку молодіжної політики в Україні. Попри наявність розгорнутої законодавчої бази та розгалуженої мережі консультативно-дорадчих органів — молодіжних рад різних рівнів, їх діяльність все ще може не мати достатнього рівня автономності, реального впливу на процес прийняття рішень та ресурсної підтримки. У сфері практичного застосування це характеризується низькою питань:

- формалізація участі молоді — молодіжні ради, що створені при органах влади нерідко мають дорадчий статус без реальних можливостей впливу на процес прийняття рішень;
- нестабільність інституцій — часті реформування органів, що відповідають за формування молодіжної політики, кадрові зміни та загалом недостатня кадрова забезпеченість у громадах;
- слабка координація з громадянським суспільством — молодіжні організації досить часто залишаються поза увагою у питаннях вироблення молодіжної політики, часто це зводиться до формального консультування без реального врахування наявних потреб.

Підвищення статусу та повноважень органів, що відповідають за реалізацію молодіжної політики, закріплення механізмів участі молоді на всіх рівнях врядування та створення прозорих каналів комунікації між державою та молоддю є важливою частиною підвищення рівня ефективності молодіжної політики. Логічним кроком є розробка конкретних шляхів, спрямованих на зміцнення правового статусу молодіжних рад, створення стабільної інституційної вертикалі, підвищення прозорості та підзвітності, а також посилення взаємодії держави з громадянським суспільством.

На сьогодні діяльність молодіжних рад залишається радше рекомендаційною, що знижує їхній вплив на процеси прийняття рішень. Тому доцільним є внесення змін до законодавства з метою визначення молодіжних рад як обов'язкових консультативно-дорадчих органів при всіх рівнях органів влади. Важливо передбачити за ними право ініціювати розгляд питань на порядку денному та отримувати офіційну відповідь. Це сприятиме реальному залученню молоді до політичних процесів та наблизить українську практику до європейських стандартів участі. До прикладу, дослідження Ради Європи в рамках проєкту «Молодь за демократію в Україні: Фаза III» оцінює стан діяльності консультативних органів молодіжної політики і підкреслює проблему невключеності молодіжних рад до складу виконавчих комітетів

органів влади, а їхні функції здебільшого обмежуються дорадчими консультаціями без реального впливу. [8, с. 10-20]

Не менш актуальною є потреба у формуванні стабільної інституційної вертикалі у сфері молодіжної політики. Адже часто на практиці відсутність належної координації між центральними, регіональними та місцевими органами влади призводить до фрагментарності та непослідовності заходів. Оптимальним рішенням у цьому випадку є створення чіткої системи узгодження дій, включно з проведенням регулярних координаційних нарад, обміном кращими практиками та впровадженню уніфікованих механізмів взаємодії.

Важливо посилити взаємодію органів влади з інститутами громадянського суспільства. Однією з ефективних практик вважається впровадження партисипативних механізмів, зокрема, участь молоді у формуванні місцевих бюджетів, проведення відкритих громадських слухань та використання цифрових платформ для збору пропозицій від мешканців громади. Застосування таких інструментів дає можливість залучати не лише організовані групи молоді, але й ширші соціальні групи, а також сприяє формуванню довіри між державою та молоддю. Водночас, активне залучення громадських організацій, які мають досвід реалізації молодіжних проєктів, може значно підвищити результативність політики на місцевому рівні.

Окремого значення набуває забезпечення стратегічної спадковості. Сучасний стан молодіжної політики в Україні характеризується високим рівнем залежності від політичної кон'юнктури та частих інституційних змін (ліквідація та відновлення профільних міністерств, передача повноважень різним структурам тощо). Для подолання цієї проблеми доцільно розробити національні дорожні карти розвитку молодіжної політики з чітко визначеними цілями та індикаторами на 3–5 років. Це дозволить гарантувати безперервність і передбачуваність процесів навіть у разі зміни політичного керівництва. Запровадження зазначених заходів дозволить підсилити інституційну спроможність та створити сприятливі умови для розвитку молоді, підвищити її

участь у суспільно-політичному житті країни та забезпечити сталий демократичний розвиток держави.

Завершивши аналіз інституційної складової стає очевидним, що для підвищення ефективності молодіжної політики необхідна системна оптимізація нормативно-правової бази. Хоча в Україні протягом останніх десятиліть сформовано розгалужену систему законодавчих та підзаконних актів, що регулюють сферу молоді, подекуди вони можуть залишатися фрагментарними та часто неузгодженими між собою. Прийнятий у 2021 році Закон України «Про основні засади молодіжної політики» став важливим кроком до систематизації правових норм. Хоча закон і визначає такі поняття як «молодь», «молодіжна політика», «молодіжний працівник», «молодіжна рада», проте, багато науковців звертають увагу на низку прогалин. Сучасні виклики: воєнний стан, децентралізація, цифровізація публічної сфери, прагнення до євроінтеграції — актуалізують потребу оновлення основного закону, що регулює молодіжну сферу. [26, с. 26-42]

Разом з тим, цей закон закріплює переважно універсальний підхід, проголошуючи принципи рівного доступу молоді до послуг та можливостей без деталізації специфічних потреб молоді в умовах війни. У нормативному полі відсутнє чітке виокремлення окремих категорій молоді, для яких воєнний контекст формує додаткові соціальні ризики, зокрема:

- молоді — внутрішньо переміщеної, яка потребує підтримки у сфері житла, освіти та зайнятості;
- молоді із тимчасово окупованих територій, для якої важливі механізми реінтеграції та відновлення освітніх траєкторій;
- молоді ветерани та члени сімей військовослужбовців, які стикаються з викликами працевлаштування, адаптації та психологічної реабілітації.

Жоден із підзаконних актів чи суміжних законів не формує комплексної системи гарантій саме для молоді в умовах війни. Наявні норми є розрізненими, часто загальними, і не інтегрують воєнний вимір у молодіжну політику. Тому й виникає потреба удосконалення базового закону: саме він може створити

«рамку», що зобов'яже підзаконні акти деталізувати підтримку окремих категорій молоді. До того ж, українське законодавство недостатньо враховує потребу у міжсекторальній інтеграції молодіжної політики. Відповідно до Європейської молодіжної стратегії 2019–2027 років, молодіжна політика має бути горизонтальною, тобто інтегрованою у сфери освіти, охорони здоров'я, працевлаштування, культури та цифрового розвитку. Натомість в Україні переважно спостерігається відокремлений підхід, де молодіжна політика залишається сферою відповідальності Міністерства молоді та спорту без належної координації з іншими міністерствами. У результаті молодь стикається з розривами між політиками у сфері освіти, зайнятості та соціального захисту. У країнах ЄС застосовуються стандартизовані індикатори, які дозволяють оцінювати не лише рівень активності молоді, а й реальні результати програм (наприклад, частку молодих людей, що беруть участь у виборах, або рівень зайнятості молоді).

Окремої уваги потребує розвиток цифрових механізмів, що дозволять розширити число молоді, яка буде брати участь у суспільно-політичному житті. Пандемія COVID-19 та подальший перехід значної частини комунікацій в онлайн показали, що люди активніше висловлюють свою позицію через цифрові платформи. Проте, держава досі не створила єдиної національної онлайн-платформи для консультацій з молоддю. Досвід Естонії та Фінляндії свідчить, що впровадження таких електронних інструментів здатне підвищити рівень участі молоді у місцевій та національній політиці.

Таким чином, оптимізація Закону «Про основи молодіжної політики» може бути здійснена за такими напрямками:

- закріплення обов'язкових квот представництва молодіжних рад у виконавчих органах місцевого самоврядування, з урахуванням соціально-територіального та статусного різноманіття молоді;
- розробка міжсекторальних механізмів координації молодіжної політики (освіта, соціальний захист, ветеранська політика, зайнятість), що є критично важливим в умовах війни;

- запровадження системи індикаторів для здійснення моніторингу та оцінки ефективності програм, зокрема щодо рівня залучення вразливих груп молоді та їх реального впливу на ухвалення рішень;
- створення національної цифрової платформи, яка забезпечить доступ до консультацій, формування пропозицій та електронних форм участі, зокрема для молоді з тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.

Подібні кроки дозволять не лише підвищити ефективність молодіжної політики та її адаптивність до національних викликів, зумовлених воєнними та соціальними трансформаціями, але й зробити її сумісною з європейськими практиками, що також є одним з ключових завдань.

Ще одним напрямом удосконалення молодіжної політики сьогодні є її програмна та фінансова модернізація. Порівняно низьке фінансове забезпечення молодіжної сфери завжди було одним з основних бар'єрів на шляху до побудови якісної молодіжної роботи. Так, на програмні заходи у сфері молоді виділяються обмежені ресурси у складі державного бюджету, що значною мірою ускладнює реалізацію завдань у повному обсязі. Так, за даними бюджетних звітів, фінансування Державної цільової соціальної програми «Молодь України» здійснюється в межах окремої бюджетної програми і становить відносно невеликі суми у порівнянні з іншими соціальними напрямами. Така диспропорція могла вказувати на неперіоритетність молодіжної політики стосовно інших сфер. [77]

Аналізуючи останні десятиліття чітко прослідковується тенденція нерівномірного фінансування молодіжних програм як у загальнонаціональному так і у локальному вимірах. З одного боку, у державному бюджеті закладалися мінімальні кошти і заплановані заходи були реалізовані лише частково. З іншого боку, на рівні громад спостерігалася наступна картина: фінансування молодіжної політики у великих містах (Київ, Львів, Харків, Дніпро) було у декілька разів більшим, ніж у малих громадах та сільській місцевості, де молодіжні програми здебільшого фінансувалися за залишковим принципом.

Нерівномірне фінансування, та й загалом його нестача істотно знижують спроможність молодіжних рад та молодіжної інфраструктури, оскільки за відсутності ресурсів вони не можуть повною мірою виконувати свої функції..

Вироблення шляхів щодо покращення фінансування молодіжної політики потребує комплексного підходу. Одним з вагомих пунктів залишається питання збільшення обсягу державного фінансування та наближення його до європейських стандартів. В умовах повномасштабної війни питання фінансування стоїть особливо гостро, оскільки необхідно визначити варіанти, які дозволяють реально оптимізувати фінансування молодіжної політики. Навіть в умовах війни існують захищені статті бюджету, частину цих ресурсів можливо перерозподіляти, до прикладу, всередині соціальної, культурної або економічної політики.

В умовах обмеження державного бюджету важливого значення набуває залучення міжнародної донорської підтримки як джерела ресурсного забезпечення молодіжної політики. Починаючи з 2022 року саме міжнародні організації та фонди стали ключовими донорами молодіжних програм в Україні. Зокрема, UNDP реалізує програми розвитку молодіжних центрів і сприяє впровадженню електронних інструментів участі; GIZ підтримує підготовку молодіжних працівників та розвиток локальних ініціатив; UNICEF зосереджується на програмах психосоціальної підтримки молоді, що постраждала від війни. Така активність дозволяє не лише компенсувати дефіцит національного фінансування, а й привносити в український контекст нові підходи, узгоджені з європейськими стандартами молодіжної політики. [147]

Варто розглянути також питання залучення недержавних ресурсів. Повертаючись до європейської практики можна помітити тенденцію до партнерства між державою, бізнесом та громадськими організаціями у питаннях фінансування молодіжних ініціатив. Для України перспективним напрямом може стати розвиток такого партнерства у сфері молодіжної політики, зокрема через стимулювання корпоративної соціальної відповідальності бізнесу. Саме поєднання державного та недержавного

фінансування дозволяє підвищити стійкість молодіжних програм і зменшити залежність від політичних циклів та змін уряду.

Отже, фінансова складова молодіжної політики передбачає не лише збільшення обсягів державного фінансування, але й пошук альтернативних шляхів забезпечення ресурсів. Це створює підвалини для формування цілісної багаторівневої системи, яка буде охоплювати державний, регіональний та місцевий рівні, а також активне залучення донорських та приватних коштів, що створить передумови для більшої ефективної реалізації молодіжних програм та наблизить Україну до європейських стандартів управління.

Політична участь молоді є одним з базових індикаторів демократизації суспільства, адже саме тут ми можемо бачити як молодь долучається до процесів ухвалення рішень. Сьогодні, з одного боку, стрімко зростає активність молоді у громадському секторі, створюються молодіжні ради та різні волонтерські рухи, але з іншого — досить низький рівень участі молоді у виборчих процесах. За даними Електорально-поведінкового дослідження Соціологічної групи Рейтинг, на виборах місцевих рад 2020 року лише 11% з тих, хто прийшли на вибори, були люди у віці 18-29 років, при тому, що в загальній структурі виборців їх частка становить 18%, головною причиною чого була недовіра до партій та політичних інституцій.[92]

Оптимізація роботи у цьому напрямку повинна включати в себе декілька послідовних етапів:

- розширення механізмів політичної освіти молоді. Якщо звернутися до практик Європейського Союзу, то можна побачити, що одним з таких способів є програми громадянської освіти на базі шкіл та університетів, де формуються знання про демократичні інституції та навички участі у процесах ухвалення рішень. В українській практиці зустрічаються поодинокі програми, якими займається зазвичай громадський сектор;
- необхідність створення інституційних стимулів для участі молоді у виборчих процесах, що може включати спрощення процедур реєстрації молодих кандидатів, зменшення застав для участі у виборах, а також

введення пільгових механізмів підтримки молодіжних політичних ініціатив. У Польщі, наприклад, діють спеціальні фонди для підтримки молодіжних кандидатів на місцевих виборах;

- безумовно важливим кроком є підвищення рівня впливу молодіжних рад як консультативно-дорадчих органів. Сьогодні їхня діяльність часто зводиться до організації культурних заходів, що не відповідає потребам політичної участі. Введення обов'язкових консультацій органів місцевої влади з молодіжними радами з питань бюджету, освіти чи соціальної політики дозволить перетворити їх на реальні майданчики участі;
- варто приділити увагу також такому інструменту залучення молоді як цифровізація політичної участі. Попри наявність в Україні розвинених механізмів електронної демократії, зокрема, платформи для електронних петицій при Президентові України, та системи E-DEM для територіальних громад, рівень використання останніх залишається досить низьким не лише серед молоді, але серед суспільства взагалі. Дослідження U-Report Ukraine (2021) засвідчує, що лише 8 % опитаних молодих людей брали участь у поданні петицій чи консультаціях, тоді як більшість використовує цифрові інструменти лише для інформаційного обміну чи мобілізації в соціальних мережах. [94] Це вказує на потребу у створенні спеціалізованої молодіжної цифрової платформи, де були б враховані інтереси та стиль комунікації молодого покоління. Наприклад, така платформа могла б інтегрувати інструменти не лише для подання петицій, але й для участі у симуляційних дебатах, громадських слуханнях, конкурсах молодіжних ініціативах. Європейська практика підтверджує ефективність подібних рішень: у Фінляндії функціонує онлайн-сервіс для участі молоді у виробленні політики, що забезпечує прямий канал комунікації між молоддю та муніципалітетами.

Важливо розуміти, що участь молоді може бути втілена у різних формах. Одні з них приваблюють молодь більше, інші — менше, деякі з них можуть використовуватися в залежності від контексту та конкретної ситуації і кожна

форма участі може мати як власні переваги так і обмеження. Постійна трансформація світу та країни загалом створює нові виклики і нові можливості реалізувати своє право брати участь і впливати на прийняття рішень. На нашу думку, процес залучення молоді має відбуватися за поєднання трьох ключових чинників: широкої освітньої пропаганди, інституційного закріплення та цифровізація участі. Поєднання цих аспектів дозволить подолати розрив між формальною наявністю механізмів та реальною пасивністю молодого покоління.

Поглиблення процесів європейської інтеграції ставить перед Україною завдання узгодження молодіжної політики з нормами ЄС. Не зважаючи на вже сформовану в останні роки законодавчу базу — подальше вдосконалення залишається актуальним щодо деяких сфер. Одна з них — це міжсекторальне впровадження молодіжного виміру. Підхід «youth mainstreaming» передбачає комплексну інтеграцію молодіжної політики в усі сфери, що так чи інакше впливають на молоде покоління. Вперше такий підхід був окреслений у Білій книзі 2001 року про новий імпульс для європейської молоді, яка закладає принципову нову базу управління у молодіжній сфері. Більш ніж два десятиліття потому, інтеграція молоді та її участі стала основоположним принципом Молодіжної стратегії ЄС на 2019–2027 роки, яка — за підтримки таких інструментів, як діалог з молоддю та молодіжних програм — підкреслює, що «лише шляхом інтеграції молоді як пріоритету серед різних сфер політики можна забезпечити врахування конкретних потреб або наслідків для молоді у передбачених політиках чи програмах. В Україні впровадження такого підходу потребує зобов'язань державних органів враховувати потреби молоді при розробці політик у сферах освіти, працевлаштування, культури та цифровізації. До прикладу, одним із ключових інструментів «youth mainstreaming» у країнах Європейського Союзу є так звана «молодіжна перевірка» (Youth Check). Це процедура, коли кожен нормативно-правовий акт, стратегія чи урядова програма проходить аналіз щодо впливу на молодь.[132] Такий підхід запроваджено, наприклад, в Австрії, де є обов'язковим для всіх законодавчих

ініціатив. У Німеччині на рівні федеральних земель діють аналогічні механізми, які дозволяють завчасно оцінити можливі ризики для молодого покоління у сфері працевлаштування, освіти чи соціальної політики, у цій країні такий інструмент має назву «Jugend-Check», який був запроваджений у 2017 році. Його особливістю є аналіз запланованих законодавчих змін в усіх федеральних міністерствах та оцінка їх потенційного впливу на молодь віком від 12 до 27 років. Ключовою особливістю цього механізму є те, що оцінка наслідків нових законів для молоді обов'язково спирається на дані, зібрані через опитування, звіти та дослідження, що забезпечує надійне і всебічне оцінювання, що є прикладом системного вбудовування молодіжного виміру безпосередньо в законодавчий процес, а не лише в окрему галузеву політику. Для нашої держави цей інструмент є актуальним, адже молодь часто залишається «невидимою групою» у широких секторальних реформах — економічних, соціальних, безпекових. Тож такий підхід міг би бути реалізований у двох формах: нормативно-правовій — як обов'язковий розділ у пояснювальних записках до законопроектів та урядових програм, аналогічно до екологічної чи гендерної експертизи; інституційній — створення при Міністерстві молоді та спорту або при Національній раді з питань молоді експертної групи, до якої залучалися б представники молодіжних рад, науковці та експерти громадських організацій. На нашу думку, це дозволить підвищити довіру молоді до соціальних інституцій, оскільки їх інтереси будуть враховуватися системно, а не ситуативно; наблизити законодавство України до європейських стандартів та запобігати певним дискримінаційним наслідкам. [132]

Україна рухається у напрямку цифровізації участі громадянського суспільства. Хоча в нашій країні вже доволі давно існують окремі платформи, які частково виконують функції цифрової участі молоді, відсутність єдиного інтегрованого ресурсу ускладнює доступ до всіх можливостей. Створення єдиної державної платформи, яка об'єднувала б усі ці інструменти, дозволило б зосередити різні механізми участі в одному цифровому середовищі, спростити доступ молоді до інструментів взаємодії з органами влади, сприяв би більшій

поінформованості громадян про можливості участі, розширенню кола залучених користувачів і формуванню сталої практики онлайн-взаємодії між державою та суспільством.

У своїх наукових доробках О. Євтушенко зазначає, що цифровізація — це процес, який дозволяє модернізувати модель публічного управління, побудовану на співпраці з населенням та захисті його інтересів, а це дозволяє не лише значно підвищити ефективність роботи органів державної влади та рівень довіри до них, але й зробити послуги більш зручними та доступними для громадян. Звичайно, це стосується і молодого покоління, адже таким чином можна стимулювати більш активну участь у процесах формування та прийняття рішень. Для молодіжної політики це означає не формальне обмеження деклараціями, а реалізацію дієвих онлайн-інструментів: платформ участі, електронних форумів, консультацій, які будуть формувати активне цифрове середовище молодіжної взаємодії. [154, с. 158-176]

Сьогодні ключовим інструментом електронного врядування є додаток «Дія», він дозволяє отримувати різноманітні послуги — від оформлення документів до сплати податків. Якщо ж говорити про територіальні громади, то таким застосунком, який дає змогу молоді брати участь у формуванні молодіжної політики є платформа «E-DEM». Проте, важливо не просто мати онлайн-сервіси, а формувати «культуру цифрової участі». Молодь повинна бачити, що її голос впливає. Навчання цифрової грамотності, створення інтерактивних платформ є способом заохотити молоде покоління до політичної участі. Тобто, цифровізація як один з компонентів оптимізації сучасної молодіжної політики в Україні здатна відкрити можливості для більш прозорої та мобільної молодіжної політики.

У свою чергу з прийняттям нового закону про молодіжну політику значно розширилися інструменти фінансування молодіжного сектору: впроваджено інституційну підтримку молодіжних організацій, розширено джерела грантів, а також закладено принципи прозорості. Це дозволяє зміцнити стабільність

молодіжної роботи та наблизити її до форм стандартів підтримки громадянського суспільства у країнах ЄС.

Ефективність реалізації будь-якої політики значною мірою залежить від того, які інструменти застосовуються для моніторингу та оцінки результативності. В українських реаліях цей компонент довгий час залишався фрагментарним і носив переважно рекомендаційний характер. Так, звітність державних чи місцевих органів влади обмежується переважно кількісними показниками: кількість проведених заходів, залучених учасників чи організацій. Подібні, у більшості, випадків не дозволяють оцінити реально досягнуті зміни, але в останні роки питання моніторингу та оцінки набуває нового значення, зокрема, молодіжні організації неодноразово зазначають, що існує потреба у незалежній експертній оцінці виконання державних програм із обов'язковим залученням молоді до процесу моніторингу.

Аналізуючи європейську практику, можна прослідкувати, що якісна оцінка результативності молодіжної політики має базуватися на кількох ключових індикаторах, які мають поєднувати кількісні та якісні показники. Наприклад, можна розглянути Європейську молодіжну стратегію 2019–2027 років, де серед ключових індикаторів виділяються:

- рівень молодіжної зайнятості;
- частка молоді, яка бере участь у виборах та громадському житті;
- охоплення молоді програмами мобільності;
- рівень доступу до житла та медичних послуг.

Для України дані індикатори не є системною частиною моніторингу, а застосовуються радше поодинокі, як частини окремих досліджень і не дають цілісної картини про стан молодіжної політики. Одним зі шляхів модернізації у цьому напрямі — це запровадження незалежної системи оцінки, яка поєднувала б державні механізми та громадський контроль за обов'язкової участі молоді.

Як один з можливих векторів розвитку у цьому напрямку можна розглянути використання моделі *evidence-based policy*, яка широко застосовується в країнах ЄС. Згідно з нею, політичні рішення приймаються на

основі перевірених емпіричних даних та досліджень. [134, р.472-484] Це означає, що на старті програми мають включати чітко визначені цілі, вимірювані індикатори та механізми зворотного зв'язку. Для України доречним було б створення цілісної системи, яка дозволяла б регулярно відслідковувати динаміку за такими напрямками, як: рівень політичної участі, поширеність волонтерської діяльності, доступ до культурних і освітніх можливостей, рівень довіри молоді до інституцій влади тощо.

Варто поглянути на формат незалежних соціологічних досліджень, як один з інструментів, який дозволяє відслідковувати ефективність втілюваних заходів. Більшість даних про становище молоді, зазвичай збирається в окремих статистичних звітах, але вони, не завжди відображають реальну ситуацію. У країнах ЄС соціологічний вимір є невід'ємною частиною моніторингу та оцінки. Так, у Литві діє Національна рада молоді, яка щороку проводить репрезентативні опитування молоді щодо їхнього бачення державної політики, рівня довіри до уряду та доступу до соціальних послуг. Ця країна є одним з показових прикладів застосування принципу evidence-based policy, який інституціоналізований та інтегрований в архітектуру молодіжної політики. Департамент у справах молоді систематично замовляє дослідження стану молоді, вивчає її проблеми, цінності та рівень активності у суспільстві, ці дослідження не є разовими, а носять систематичний характер як постійний інструмент формування молодіжної політики. Кожен муніципалітет має розроблені стратегічні документи з конкретними вимірюваними індикаторами – це є прикладом підходу, коли молодіжна політика прив'язана до конкретних даних, а не до декларацій. [139, р.20-45] У багатьох європейських країнах також використовується система youth impact assessment, де кожна урядова програма перевіряється на вплив на молоде покоління, включно з аналізом даних соціологічних опитувань. Цей інструмент виступає важливою частиною перевірки ефективності роботи у молодіжній сфері, він дозволяє виміряти не лише рівень залученості молоді та їх участь у заходах, але й рівень довіри до державних інституцій, відчуття причетності до формування та реалізації

молодіжної політики, волонтерської чи громадської діяльності. Поєднання соціологічного виміру з використанням європейських практик дозволять підняти ефективність української молодіжної політики на новий рівень, де оцінюватиметься не процес, а реальний соціальний ефект.

Таблиця 3. Порівняння молодіжної політики в Україні та ЄС за критеріями оцінки.

Критерій	Україна	ЄС
Основні індикатори	Основний акцент на звітності та фінансовому контролі, якісні показники ефективності менш системно розроблені.	Кількісні та якісні показники — задоволеність життям, довіра до інституцій, політична активність.
Форма оцінки	Адміністративна звітність органів влади.	Соціологічні опитування, youth impact assessment, зовнішній аудит
Регулярність збору даних	Щорічні звіти Мінмолодьспорту, але соціологічні опитування молоді здійснюються нерегулярно, переважно міжнародними організаціями.	Системні періодичні опитування молоді (<i>EU Youth Dialogue surveys</i>), моніторинг кожні 2-3 роки.
Залучення молоді до оцінки	Молодіжні ради діють, але їхні рішення мають дорадчий характер; вплив залежить від політичної волі.	Участь молодіжних організацій закріплена в офіційних механізмах формування політики.
Прозорість та доступ до даних	Щорічні звіти Мінмолодьспорту та Рахункової палати доступні у відкритому доступі, але переважно у вигляді PDF; відсутні інтерактивні бази даних.	Відкриті статистичні бази (Eurostat Youth Indicators, European Knowledge Centre for Youth Policy), інтерактивні платформи з візуалізацією.
Використання результатів моніторингу	Використовуються у формуванні нацпрограм, але вплив на стратегічне планування обмежений; більше функція звітності.	Інтегровані у стратегічне планування ЄС, застосовуються для корекції програм і політик.

З даних, що наведені у таблиці (таб. 3), чітко видно, що в Україні наявні базові інституційні та процедурні передумови для здійснення якісної оцінки молодіжної політики, але бракує регулярності та системності, це обмежує ефективність політики та знижує довіру молоді до державних інституцій. Аналіз порівняльної таблиці систем моніторингу молодіжної політики в Україні та ЄС демонструє певні відмінності в підходах до оцінювання та прозорості даних. В ЄС моніторинг є комплексним, регулярним і інтегрованим у стратегічне планування, що забезпечує системну оцінку як кількісних, так і якісних показників. В Україні ж система моніторингу має базові процедурні компоненти і потребує посилення прозорості, регулярності соціологічних досліджень та більш системного залучення молоді до процесів оцінки ефективності молодіжної політики.

Проведене дослідження щодо шляхів оптимізації молодіжної політики в Україні демонструє, що Україна має багато позитивних напрацювань з даного питання, але у той же час характеризується низкою структурних обмежень. Це створює потребу не лише у вдосконаленні певних окремих механізмів, але й у формуванні цілісного бачення розвитку молодіжної політики у найближчі роки з урахуванням викликів сьогодення. По-перше, важливим пунктом залишається курс на євроінтеграцію України, сучасна молодіжна політика вже поступово наближається до цих стандартів. Гармонізація з європейською практикою є не лише передумовою для інтеграції до європейської політичної спільноти, але й важливим кроком до підвищення ефективності власних практик впровадження молодіжної політики. Водночас, суто європейський вимір не може відображати специфіку молодіжної політики України, доцільно працювати над національно орієнтованим підходом, який буде враховувати контекст війни та повоєнної трансформації. Живучи в умовах повномасштабної війни відбулося загострення низки проблем, у тому числі й у сфері молодіжної політики: внутрішнє переміщення молоді, еміграція, підвищення рівня безробіття, ізолюваність, психологічні травми. Це вимагає інтеграції до молодіжної політики реабілітаційного та соціально-захисного компоненту, який у європейських

країнах зазвичай не є таким критичним. Наприклад, молодіжна політика Литви та Польщі після 1990-х також поєднувала адаптаційний і європейський виміри, однак український досвід є складнішим через одночасний вплив війни та необхідності інтеграції до ЄС.

Загалом, стратегічні напрями оптимізації молодіжної політики в Україні можна узагальнити у трьох вимірах:

1. європейська гармонізація — наближення до стандартів ЄС, інтеграція до спільних програм, розвиток цифрової участі;
2. національна специфіка — урахування воєнних і поствоєнних викликів, соціально-захисний компонент, підтримка внутрішньо переміщеної молоді, молодих ветеранів;
3. децентралізація та ресурсна сталість — посилення ролі громад, створення стійких інституцій, перегляд фінансової складової з урахуванням локальних проблем та потреб.

Подібна багатовекторна модель дозволить уникнути одновимірності при формуванні та реалізації заходів молодіжної політики та забезпечити баланс між зовнішніми зобов'язаннями, такими як європейська інтеграція і внутрішніми потребами — відбудова, інклюзія, територіальний розвиток. У перспективі саме ця комплексність може стати запорукою підвищення довіри молоді до державних інституцій, активізації її громадянської участі та зміцнення демократичних процесів у країні. Ці напрями не варто розглядати окремо, адже вони взаємопов'язані. Наприклад, цифровізація може стати інструментом як для підвищення участі, так і для забезпечення рівного доступу у віддалених громадах; зелена політика може поєднуватися із програмами економічної активності молоді; а соціально-реабілітаційний вимір потребує не лише медичних, але й освітніх та громадських інструментів.

Висновки до третього розділу

У третьому розділі дисертаційного дослідження здійснено комплексну оцінку ефективності молодіжної політики у сучасній Україні. За основу для аналізу було запропоновано такі основні критерії як: інституційна сталість,

рівень політичної участі молоді, її репрезентативність, відповідність європейським стандартам та результативність програм, як додатковий критерій, який виступає основоположним — ресурсне забезпечення, це дало змогу виявити ключові тенденції, проблеми й обмеження у сфері реалізації державної молодіжної політики на національному та локальному рівні.

Результати проведеної оцінки засвідчили, що сучасна система характеризується недостатньою узгодженістю між процесами виявлення проблем і потреб молоді з одного боку та ухваленням управлінських рішень і їх реалізацією з іншого боку. Такий стан речей зумовлений низкою чинників, серед яких: обмежені можливості артикуляції та врахування інтересів молоді; слабка координація між суб'єктами молодіжної політики та порушення вже сталих напрацьованих механізмів в умовах воєнного часу. Окрім того, було встановлено, що реалізація задекларованих цілей молодіжної політики загалом здійснюється, однак, не завжди забезпечує повну відповідність очікуваним результатам, а також спостерігається обмежений рівень участі молоді в процесах вироблення і впровадження управлінських рішень, про що говорять численні соціологічні дослідження.

З урахуванням отриманих результатів були запропоновані можливі шляхи оптимізації молодіжної політики з урахування викликів сьогодення. Запропоновані напрями вдосконалення спрямовані на формування більш узгодженої та чутливої до потреб молоді системи управління, підвищення ефективності реалізації програм і заходів молодіжної політики та забезпечення її стійкості й безперервності відповідно до сучасних суспільних викликів і стратегічних пріоритетів розвитку України.

ВИСНОВКИ

Дисертаційне дослідження було присвячене аналізу особливостей молодіжної політики в сучасній Україні з урахуванням актуальних соціально-політичних трансформацій та європейських практик. У роботі обґрунтовується думка, що молодіжна політика – це важлива складова загальної політики держави що набуває особливого значення у зв'язку з трансформаційними процесами, що відбуваються сьогодні. Саме молоде покоління є тим стратегічним ресурсом країни та її інтелектуальним потенціалом, що буде формувати порядок денний у майбутньому, відповідно забезпечення ефективної молодіжної політики слугує індикатором успішного державотворення. Аналіз вітчизняних і зарубіжних наукових джерел у цьому плані показав, що теоретичні та практичні аспекти формування та реалізації молодіжної політики є досить актуальним питанням серед багатьох науковців різних галузей знання: філософів, політологів, соціологів, істориків, правознавців та інших.

У ході дослідження виконано поставлену мету та завдання. У першому розділі було систематизовано особливості молодіжної політики як виду соціальної політики. Розкрито підходи до визначення поняття «молодь» та обґрунтовано її подвійний характер як об'єкта і суб'єкта політики. Визначено критерії політичної суб'єктності молоді, серед яких рівень політичної активності, здатність до самоорганізації та участь у процесах ухвалення рішень. Проаналізовано сутність молодіжної політики, її основні елементи та етапи формування, що дозволило встановити її комплексний характер як складової публічної політики, яка поєднує соціальну та політичну функції. У результаті узагальнення наукових підходів сформульовано авторське визначення молодіжної політики як напряму публічної політики, спрямованого на створення умов для розвитку, самореалізації та участі молоді у суспільно-політичному житті.

Другий розділ був присвячений аналізу сучасного стану молодіжної політики в Україні. Проаналізовано нормативно-правове забезпечення та етапи

розвитку молодіжної політики, які відображають поступове удосконалення її законодавчої бази. Розкрито інституційну систему молодіжної політики та визначено основні проблеми її функціонування, зокрема, проаналізована періодизація інституційних трансформацій у сфері молодіжної політики показує, що регулярні реорганізації профільних органів влади призводять до втрати інституційної пам'яті та знижують ефективність реалізації політики. Виявлено, що сучасна молодіжна політика дедалі більше набуває мережевого характеру. Аналіз взаємодії ключових суб'єктів — держави, громадянського суспільства, бізнесу, молодіжної інфраструктури та міжнародних партнерів свідчить про поступовий перехід від вертикальної моделі управління до більш горизонтальної, партнерської моделі, яка передбачає координацію та взаємодію різних акторів у процесі формування та реалізації молодіжної політики. Здійснений порівняльний аналіз із європейськими підходами дозволив визначити необхідність гармонізації української молодіжної політики з європейськими стандартами з врахуванням сучасного національного контексту.

Останній розділ, відповідно до поставлених завдань, був присвячений напрямам удосконалення молодіжної політики в Україні. На основі аналізу сучасних підходів до оцінювання було обґрунтовано систему критеріїв ефективності молодіжної політики, яка включає інституційну сталість, рівень політичної участі молоді, репрезентативність, відповідність європейським стандартам та результативність програм із урахуванням додаткового критерію ресурсного забезпечення. Проведений аналіз засвідчив, що сучасна молодіжна політика в Україні характеризується низкою системних проблем, зокрема недостатньою координацією між інституціями, нестабільністю механізмів реалізації та обмеженим рівнем залучення молоді до процесів прийняття рішень. Це негативно впливає на загальну ефективність реалізації молодіжної політики та її результативність. Визначено, що ключовими напрямами підвищення ефективності молодіжної політики є європейська гармонізація, врахування національних викликів, пов'язаних із воєнним станом та процесами повоєнного відновлення, а також посилення спроможності на місцевому рівні.

Запропоновані підходи спрямовані на формування більш цілісної, узгодженої та результативної моделі молодіжної політики в Україні.

Враховуючи історичний досвід, національні традиції та сучасний стан речей можна стверджувати, що формування молодіжної політики в Україні та її реалізація має певні особливості. У свою чергу європейський вектор розвитку, який обрала Україна потребує відповідності певним нормам: удосконалення нормативно-правових засад, оновлення механізмів формування молодіжної політики та запровадження дієвих інструментів її реалізації, акцентування уваги на регіональному та місцевому рівнях розвитку молодіжної політики. На відміну від більшості європейських країн, сучасна молодіжна політика в Україні формується в умовах повномасштабної війни та з урахуванням перспектив повоєнного відновлення. Це зумовлює появу нових викликів, зокрема, необхідність підтримки молоді як вразливої соціальної групи, інтеграції внутрішньо переміщених осіб, забезпечення психологічної реабілітації, а також створення умов для активної участі молоді у процесах відбудови держави. Таким чином, хоча європейський досвід є важливим орієнтиром, він не завжди повною мірою враховує безпекові та відновлювальні пріоритети, що наразі є визначальними для України, це обумовлює потребу його адаптації до національного контексту.

За результатами дослідження підтверджено, що ефективність молодіжної політики в Україні визначається не лише нормативно-правовою базою, а передусім інституційною стабільністю, безперервністю механізмів реалізації та рівнем залучення молоді як суб'єкта політики. Також встановлено, що результативність молодіжної політики можлива за умови поєднання чітких інституційних механізмів, системи оцінювання та активної участі молодого покоління, що відображає загальний рівень розвитку демократичних процесів у державі.

Дослідження засвідчило, що молодь в Україні дедалі частіше виступає не лише об'єктом, а й суб'єктом молодіжної політики, однак рівень її реального впливу на процеси формування та реалізації політики залишається

нерівномірним. Це зумовлює потребу у вдосконаленні механізмів участі молоді та розширенні інституційних можливостей для її залучення до ухвалення рішень на різних рівнях публічної політики. Отримані результати підтверджують, що ефективна молодіжна політика потребує системного, послідовного та орієнтованого на результат підходу, який поєднує нормативно-правові засади, інституційну сталість та реальну участь молоді. Поставлені в роботі мета і завдання досягнуті, а зроблені висновки та рекомендації можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях, аналітичній діяльності і практиці формування та реалізації молодіжної політики в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамова І. О. Еволюція молодіжної політики: соціально-економічні аспекти становлення молоді як суб'єкта суспільного розвитку. Актуальні проблеми економіки. 2024. № 12. Том 2 (282/2). с. 160–168.
2. Алістаєва А. В. Особливості фінансування молодіжної політики промислових підприємств, що входять до складу найбільших корпоративних об'єднань. Вісник економіки транспорту і промисловості. 2013. Вип. 42. С. 255–259.
3. Аналіз утворення молодіжних рад в Україні: Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/analiz-utvorennia-molodizhnykh-rad-v-ukraini>
4. Аналіз утворення молодіжних рад в Україні: Міністерство молоді та спорту України. URL: <https://mms.gov.ua/news/analiz-utvorennia-molodizhnykh-rad-v-ukraini-stanom-na-hruden-2024-roku>
5. Асоціація молодіжних центрів України. Каталог кращих практик молодіжної роботи в Україні 2024. Київ: Асоціація молодіжних центрів України, 2024. 185 с.
6. Балакєра О. М. Довідкові матеріали про становище молоді та хід реалізації державної молодіжної політики в Україні. Київ: Весь світ, 1997. 98 с.
7. Барбіна, О. Студентське самоврядування як школа ефективної співпраці майбутнього менеджера освіти з громадськими організаціями. Херсонський державний університет. Херсон, 2012. с. 1-4
8. Безсмертна В., Гарсія Лопез М. А., Павлик Н., Кіндрат Л. Дослідження потреб і стану діяльності органів влади та молодіжних консультативно-дорадчих органів у сфері молодіжної політики в Україні (Проект Ради Європи «Молодь за демократію в Україні: Фаза III»). Київ: Рада Європи, 2023. 271 с.
9. Бекешкіна І. Молодь, політика та ідентичність: які вони, молоді українці, і чого очікувати від них? Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька

- Кучеріва. 5 лютого 2020 року. URL: <https://dif.org.ua/article/molod-politika-ta-identichnist-yaki-voni-molodi-ukraintsi-i-chogo-ochikuvati-vid-nikh>
- 10.Белоліпцева О. В. Дитячі громадські об'єднання як інститут соціалізації підлітків у суспільстві. Проблеми сучасної педагогічної освіти. Вип. 45, ч. 3. 2014. с. 23–27.
 - 11.Біляєв Я. М. Узагальнення світового досвіду державної політики соціальної мобільності молоді. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Державне управління. 2019. Т. 30 (69), № 3. с. 30–36.
 - 12.Бородін Є. І. Державна молодіжна політика в Україні: механізми формування та реалізації в контексті розвитку. Навчальний посібник. ГРАНІ. м. Дніпро. 120 с.
 - 13.Бородін Є. І. Європейські структури та програми з питань молоді. Аспекти публічного управління. 2014. № 9–10. с. 36–41.
 - 14.Буяк Б. Молодь як особлива соціально-демографічна група в умовах становлення соціально-правової держави та громадянського суспільства . Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. 2007. Вип. 36. с. 198–209.
 - 15.Васильєв А. Конвергенція моделей реалізації державної політики, спрямованої на молодь. Публічне управління: теорія та практика. 2013. № 3. с. 205–209.
 - 16.Висновки та результати фінансового аудиту Міністерства молоді та спорту України щодо бюджетних витрат: пресреліз. Рахункова палата України, 25 лютого 2026 р. URL: <https://rp.gov.ua/PressCenter/News/?id=3053>
 - 17.Гавловська А. О. Етапи та елементи молодіжної політики: теоретично-прикладний вимір. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Т. 1, вип. 14. с. 74–78.
 - 18.Гайванович І. Молодіжний рух України: тенденції та перспективи розвитку. Молода нація : альманах. Київ : Смолоскип, 2000. с. 115–122.

- 19.Головатий М. Ф. Молодіжна політика в Україні: проблеми оновлення. Київ: Наукова думка, 1993. 237 с.
- 20.Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій. Київ: МАУП, 2006. 304 с.
- 21.Головенько В. А. Молоде покоління України в алгоритмі суспільних процесів. Український соціум. 2006. № 2. с. 20–34.
- 22.Головенько В. А. Український молодіжний рух у ХХ столітті. Київ, 1997. 160 с.
- 23.Грицай Ю. В. Складові, що визначають сутність поняття «молодь»: сучасні підходи. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2015. Вип. 15. с. 132–135.
- 24.Голояд Л., Сонько В., Ненчинська Т., Козицька А., Бондаренко М., Кузіна І. Формування голосу молоді: посібник для молодіжних рад: Українська асоціація молодіжних рад, 2024. 28 с.
- 25.Гринчишин С.С. Молодіжна політика в Україні в сучасних умовах суспільного розвитку. Менеджер.2019. № 1. с. 143-149.
- 26.Гришина Ю. М., Малюга Л. Ю. Правові засади реалізації молодіжної політики України з урахуванням викликів сучасного світу. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юриспруденція. 2021. № 49. с. 26–42.
- 27.Гіда Є. О., Білозьоров Є. В., Завальний А. М. Теорія держави та права: підручник, 2011. 576 с.
- 28.Декларація про загальні засади молодіжної політики: Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1993, № 16.
- 29.Декларація про розповсюдження серед молоді ідеалів миру, взаємоповаги та взаєморозуміння між народами: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 7 грудня 1965 р.
- 30.Довідник для роботи з молоддю в громадах. 2-ге вид. Київ: Освітньо-аналітичний центр розвитку громад, 2019. 122 с. URL:

<https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/471/%D0%94%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%94%D0%9D%D0%98%D0%9A-09.09.19-2.pdf>

- 31.Єрмоленко Д. О. Державна молодіжна політика як основа формування правосвідомості молоді. Правосвідомість молоді: теоретико-правові засади: монографія. Запоріжжя: Класичний приватний університет, 2012. с. 192–210.
- 32.Єрмоленко І. Молодіжна політика: сутність та основні моделі реалізації. Науково-теоретичний альманах Грані, 26(4), 2023. с. 51-56.
- 33.Завгородня Ю. В. Молодь як суб'єкт політичного конфлікту. Актуальні проблеми політики: збірник наукових праць. Одеса: Фенікс, 2017. Вип. 60. с. 234–245.
- 34.Закон України «Про загальні засади державної молодіжної політики в Україні». (Декларація). Відомості Верховної Ради України. 1993. № 16. Ст. 166.
- 35.Закон України «Про місцеве самоврядування в Україні». Відомості Верховної Ради України. 1997. № 24. Ст. 170.
- 36.Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації». Відомості Верховної Ради України. 1999. № 1. Ст. 2.
- 37.Закон України «Про основні засади молодіжної політики». Відомості Верховної Ради України. 2021. № 28. Ст. 233.
- 38.Закон України «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні». Відомості Верховної Ради України. 1993. № 16. Ст. 167.
- 39.Зелена О. Я. Молоде покоління в координатах політичної культури України. Політикус: науковий журнал. 2019. № 6. с. 42–48.
- 40.Зверева І. Д. Соціальна робота з дітьми та молоддю (теоретико-методологічні аспекти). Ужгород: Ужгородський національний університет, 2000. с. 192 с.
- 41.Іванова О. Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. Київ: Академія, 2006. 107 с.

- 42.Канавець М. В. Потреби молоді в умовах соціально-економічних і ринкових трансформацій. Теорія та практика державного управління. 2009. № 2. с. 311-317
- 43.Карагіоз Р. С. «Молодіжний вимір» у нормативно-правових актах щодо державного управління в Україні. Південноукраїнський правничий часопис. 2019. № 2. с. 3–6.
- 44.Каретна О. О. Політична активність молоді як умова соціально-політичних трансформацій в Україні. Актуальні проблеми політики. Одеса : Одеська юридична академія, 2012. Вип. 44. с. 254–265.
- 45.Каретна О. О. Сучасні підходи до визначення поняття «молодь». Актуальні проблеми політики. Одеса: Фенікс, 2009. Вип. 37. С. 287–292.
- 46.Кармазіна М. С. Політичні ідентичності в сучасній Україні: міська громада Донецька. Київ: Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2016. 232 с.
- 47.Кжаклевська Е., Вільямсон Г. Молодіжна політика в Україні: висновки Команди міжнародних оглядачів Ради Європи. Київ: Рада Європи, 2013. 192 с.
- 48.Коваль Г. В. Розвиток державної молодіжної політики: теорія, методологія, механізми реалізації: монографія. Миколаїв: Чорноморський державний університет ім. Петра Могили, 2013. 432 с.
- 49.Коврига О. Основні підходи до визначення молодіжної політики на державному рівні. Збірник наукових праць ЛОГОС. Вип.1 2021. с. 70-71
- 50.Кращенко Ю.П. Виховання лідерських якостей майбутніх учителів у системі студентського самоврядування: автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.07. Київ, 2012. 20 с.
- 51.Криворучко Ю. З. Ціннісний зміст і принципи структурування молодіжного руху в процесі демократичних перетворень в Україні: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук: 09.00.03. Львів, 2005. 20 с.

- 52.Крусян А. Р. Політико-правові цінності сучасного українського конституціоналізму. НУ «ОЮА», Південноукр. центр гендер. проблем. Одеса: Фенікс, 2012. Вип. 45. с. 3-13.
- 53.Крупник, А. С. Громадські ради: зайвий тягар чи опора влади. Теоретичні та прикладні питання державотворення: електрон. наук. вид.: зб. наук. пр.2008.Вип 4 (2008): 2008-4
- 54.Кулик О. М. Особливості управлінської діяльності у сфері молодіжної політики в місті Києві: автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата наук з державного управління: 25.00.02. Київ, 2011. 22 с.
- 55.Кушерець, Т. Покоління як суб'єкт історії в філософії Хосе Ортеги-і-Гассета. Сіверянський літопис. №3 с.188-193.
- 56.Левченко Н. В., Калюженко А. А. Соціальні аспекти молодіжної політики в Україні .Соціальна робота та соціальна освіта. 2020. Вип. 2(5). с. 26–37.
- 57.Лушагіна Т. В., Соловйова А. С. Особливості взаємодії молоді з органами державної влади та місцевого самоврядування. Політикус: науковий журнал. 2021. № 2. с. 47–52.
- 58.Людоговська К. В., Бурак Д. І. Дайджест опитувань U-Report: IV квартал 2021 р. Український соціум. 2021. № 4(79). с. 204–215.
- 59.Луценко С. М. Особливості реалізації молодіжної політики в Україні та за кордоном: управлінський аспект. Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія: Державне управління, 2016. вип. 1. с. 157-165.
- 60.Міжнародна організація з міграції (ІОМ). Звіт про залучення, взаємодію та створення можливостей для молоді в Україні. 2022. 20 с. URL: <https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/zvit-pro-zaluchennya-vzaemodiyu-ta-stvorenniya-mozhливостей-dlya-molodi-v-ukraini-ukraine-iom-2022.pdf>

61. Молодіжна політика в об'єднаних територіальних громадах. В рамках програми «Молодіжний працівник». Київ, 2018. 76 с.
62. Молодіжна політика в Україні: політика, практика, аналітика : розроблено Міністерством молоді та спорту України в партнерстві з ЮНІСЕФ та Фондом ООН у галузі народонаселення в Україні. Київ. 2022. 80 с.
63. Молодь України: виклики та адаптація в умовах воєнного стану: інформаційно-аналітичні матеріали до державної доповіді про становище молоді в Україні. Київ: Інститут професійної освіти НАПН України, 2025. 37 с.
64. Наказ Міністерства молоді та спорту України № Н-35 Про затвердження календарного плану реалізації проєктів та проведення заходів з питань молоді на 2021 рік : 26.01.2021.
65. Наказ Міністерства молоді та спорту України від 22 березня 2023 р. № 1564 «Про затвердження професійного стандарту «Фахівець з питань молоді (молодіжний працівник)».
66. Обіход М. Сучасний стан реалізації державної молодіжної політики у європейських країнах. Демократичне врядування: науковий вісник. Вип. 18/19. Львівський регіональний інститут державного управління. 2017. URL: <https://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2022/feb/26704/150944-article-text-326320-1-10-20181213.pdf>
67. Палюта К. А. Нормативно-правові основи молодіжної політики в Україні: кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня «магістр». Миколаїв: ЧНУ ім. Петра Могили, 2023. 89 с.
68. Панасюк В. М. Сучасна молодіжна політика в контексті реалізації фундаментальних національних інтересів України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Том 1, № 83, 2024. с. 19–35
69. Перепелиця М. П. Державна молодіжна політика в Україні (регіональний аспект). Київ: УІСД, УЦПМ, 2001. 242 с.

- 70.Пєша І., Тілікіна Н. Молодіжна політика в Україні: становлення, виклики та перспективи розвитку. Київ, 2025. 368 с.
- 71.Пєша І. В.Молодіжна політика в умовах децентралізації: методичні рекомендації для спеціалістів, які реалізують державну політику в молодіжній сфері (2-е вид.). Київ: ДУ «Державний інститут сімейної та молодіжної політики», 2019. 40 с.
- 72.Позиція Генеральної Асамблеї Національної молодіжної ради України «Молодіжна політика в Україні в умовах децентралізації». 2 с. URL: <https://old.nycukraine.org/wp-content/uploads/2020/03/Molodizhna-politika-v-Ukrayini-v-umovah-detsentralizatsiyi.pdf>
- 73.Програма «Молодіжний працівник». Міністерство молоді та спорту України. Київ, 2023. URL: <https://mms.gov.ua/molodizhna-politika/kadrove-zabezpechennya/programa-molodizhnij-pracivnik>
- 74.Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2009–2015 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 січня 2009 р. № 41.
- 75.Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2016–2020 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 18 лютого 2016 р. № 148.
- 76.Про затвердження Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Постанова Кабінету Міністрів України від 2 червня 2021 р. № 579.
- 77.Про затвердження Методики оцінки ефективності виконання Державної цільової соціальної програми «Молодь України» на 2021–2025 роки: Наказ Міністерства молоді та спорту України № 2469 від 14 липня 2021 р.
- 78.Про затвердження Положення про Міністерство культури, молоді та спорту України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16 жовтня 2019 р. № 885

- 79.Про затвердження Порядку формування та діяльності л ради з питань молоді та внесення змін до деяких актів Кабінету Міністрів України: Постанова Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2022 р. № 1011.
- 80.Про затвердження програми «Молодіжна робота»: наказ від 19.02.2024 № 25-24.
- 81.Про затвердження типових положень про молодіжні консультативно-дорадчі органи: Постанова Кабінету Міністрів України від 18.12.2018 № 1198.
- 82.Про затвердження типових положень про молодіжний центр та про експертну раду при молодіжному центрі: Постанова Кабінету Міністрів України від 20 грудня 2017 р. № 1014.
- 83.Про регіональну цільову соціальну програму «Молодь Дніпропетровщини» на 2022–2026 роки: рішення Дніпропетровської обласної ради, № 154-9/VIII, м. Дніпро, 03.12.2021
- 84.Програма «Молодь Чернігівщини на 2021–2025 роки»: рішення Чернігівської обласної ради, № 2-8/VIII, 22.12.2021.
- 85.Про схвалення Державної цільової соціальної програми «Молодь України: покоління стійкості – 2030»: Постанова Кабінету Міністрів України URL: <https://mms.gov.ua/news/uriad-zatverdyyv-derzhavnu-tsilovu-sotsialnu-prohramu-molod-ukrayiny-pokolinnia-stiikosti-2030>
- 86.Програма розвитку ООН в Україні. Альманах до 10-річчя програми «Молодіжний працівник» в Україні (2014–2024). Київ, 2024. 56 с. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/publications/dekada-rozvytku-molodizhnyy-pratsivnyk-v-ukrayini>
- 87.Прохоренко Є. Я. Молодь як суб'єкт політичних відносин. Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права): у 2 т.: матеріали Міжнар.наук.-практ.

- конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) Одеса: Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 1. с. 281-285.
88. Рада Європи. Словник термінів, які використовує Рада Європи у сферах молодіжної політики, прав людини та неформальної освіти. Страсбург: Council of Europe Publishing, 2021. 53 с. URL: <https://rm.coe.int/ukr-eng-dictionary-of-terminology-used-by-the-council-of-europe-in-the/1680a1b388>
89. Результати онлайн-опитування щодо потреб у вищій освіті за освітньою програмою «Молодіжний працівник». URL: <https://www.youth-worker.org.ua/news/rezultaty-onlayn-opytuvannia-shchodopotreb-u-vyshchiiy-osviti-za-osvitnoiu-prohramoiu-molodizhnyy-pratsivnyk/>
90. Реформування молодіжної політики відповідно до сучасних запитів молоді та держави: Щорічна доповідь Президентів України, Верховній Раді України та Кабінету Міністрів України про становище молоді в Україні (за підсумками 2012–2021 років). Київ: Міністерство молоді та спорту України, 2022. 115 с.
91. Смокова Г. Державна молодіжна політика в Україні: поняття та сутність. Європейський політичний та правовий дискурс. вип.6, 2019. с. 137-142
92. Соціологічна група «Рейтинг». Опитування виборців у день місцевих виборів 25 жовтня 2020 року. Київ, 2020.
93. Ступак О. Ю. Молодь як соціально-демографічна група в контексті соціальної роботи. Ольвійський форум – 2020: стратегії країн Причорноморського регіону в геополітичному просторі: збірник матеріалів Всеукраїнської науковопрактичної конференції (4 червня 2020 р., м. Миколаїв). Миколаїв: Чорном. нац. ун-т ім. Петра Могили, 2020. с. 107-110.
94. Соціологічне дослідження U-Report: думка молоді щодо громадських ініціатив та участі у прийнятті рішень: у партнерстві з Українською асоціацією молодіжних рад. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/1313/>
95. Танчин І. З. Соціологія: навч. посіб. 3-є вид., перероб. і доп. К.: Знання, 2008. 351 с.

96. Український інститут майбутнього. Стиль життя та соціально-політичні настрої молоді України: соціологічне дослідження (21–28 листопада 2023). Київ, 2023.
97. Участь молоді у прийнятті рішень в Україні. U-Report Україна, 2023. URL: <https://ukraine.ureport.in/story/1313>
98. Указ Президента України № 381/2005 «Про Міністерство України у справах молоді та спорту». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/3812005-2287>
99. Указ Президента України № 1176/2005 «Про Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/11762005-2956>
100. Указ Президента України № 410/2011 «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4102011-1255>
101. Указ Президента України № 96/2013 «Про деякі заходи з оптимізації системи центральних органів виконавчої влади». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/962013-1524>
102. Указ Президента України № 94/2021 Про Національну молодіжну стратегію до 2030 року: офіц. веб-портал Президента України. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/942021-37337>
103. Указ Президента України № 532/2013 Про Стратегію розвитку державної молодіжної політики на період до 2020 року від 27 вересня 2013 року
104. Український молодіжний фонд. Стратегія діяльності Українського молодіжного фонду. Київ, 2023.
105. Український молодіжний фонд. Результати онлайн-опитування щодо потреб у вищій освіті за освітньою програмою «Молодіжний працівник». Київ, 2023. URL: <https://youth-worker.org.ua/news/rezultaty-onlayn-opytuvannia-shchodo-potreb-u-vyshchiiy-osviti-za-osvitnoiu-prohramoiu-molodizhnyy-pratsivnyk>

106. Харламов М. І. Соціальна робота: курс лекцій. Харків: НУЦЗУ, 2013. 97 с.
107. Центр аналізу та соціологічних досліджень (CISR) Міжнародного республіканського інституту (MPI). Українська молодь сьогодні. 2024. The Ukrainian Youth Opinion Survey. 2024. CISR, IRI. Київ: USAID UNITY, 2024.
108. Цібін С. Г. Витоки та еволюція ідеологічних засад молодіжної політики в сучасній Україні: дис. канд. політ. Наук. Київ: Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2012. 168 с.
109. Чернова Л. І. Учнівське самоврядування як інструмент розвитку громадянських компетентностей: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. «Досвід роботи сучасного вчителя: практичні розробки та теоретичні надбання», 07 квіт. 2020, м. Полтава
110. Шевель І. Світогляд сучасної української молоді. Український інформаційний простір, 1 (1). 2013. с. 192–198
111. Шляхтун П. П. Політологія (Теорія та історія політичної думки). Навчальний посібник. К.: Либідь. 2005. с. 576
112. Almond, G. A., & Verba, S. The civic culture: Political attitudes and democracy in five nations. Princeton University Press. 1963. 574 p.
113. Barber, T., & Serban, A. Insights into youth policy governance. Council of Europe & European Commission. 2018. 34 p.
114. Cohen, C. J. Democracy remixed: Black youth and the future of American politics. Oxford University Press. 2010. 304 p.
115. Council of Europe. Access of young people from disadvantaged neighbourhoods to social rights (Recommendation CM/Rec(2015)). 2015. 29 p.
116. Council of Europe. CM/Res(2020)2: Resolution on the Council of Europe youth sector strategy 2030. 2020. 4 p. URL: <https://rm.coe.int/09000001680998935>
117. Council of Europe. Code of good practice for civil participation in the decision-making process. 2019. URL: <https://www.coe.int/en/web/ingo/civil-participation>

118. Council of Europe. COMPAS — Manual on human rights education with young people (2nd ed., 494 pages). Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2017. 494 p.
119. Council of Europe. Revised European Charter on the Participation of Young People in Local and Regional Life. 2003. 37 p.
120. Council of Europe. Strengthening youth councils: The research results of the needs were discussed. 2010. URL: <https://www.coe.int/en/web/kyiv/-/strengthening-youth-councils-the-research-results-of-the-needs-were-discussed>
121. Davies, B. Youth work in a changing policy landscape: The view from England. Youth & Policy. 2010. p. 6–19.
122. Denstad, F. Y. Youth policy manual: How to develop a national youth strategy. Strasbourg: Council of Europe Publishing. 2009. 94 p.
123. Dibou, T. Studies of Changing Societies: Youth Under Global Perspective (Vol. 1(5). 2012. 15–36 p.
124. Democracy and Human Rights Platform. Youth councils in Ukraine: Challenges and perspectives. 2017. 143 p.
125. Haran, O., & Yakovlyev, M. (Eds.). Constructing a political nation: Changes in the attitudes of Ukrainians during the war in the Donbas (J. Hawrylyshyn & O. Nikolska, Trans.). Kyiv: Stylos Publishing. 2017. 239 p.
126. Eisenstadt, S. N. From generation to generation: Age groups and social structure. Juventa. 1966. 334 p.
127. European Commission. EU youth report 2022. 2022. 18 p. URL: <https://youth.europa.eu/sites/default/files/inlinefiles/Communication%20on%20the%20European%20Year%20of%20Youth%202022.pdf>
128. European Commission. Report on the implementation of the EU Youth Strategy (2022–2024). 2025. 19 p.
129. Inglehart, R. The Silent Revolution: Changing Values and Political Styles Among Western Publics. 1977. 496 p.
130. Report from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions on

- the implementation of the EU Youth Strategy (2022–2024). European Commission, 24 Mar. 2025, 16 p.
131. European Education and Culture Executive Agency. Youth mainstreaming, youth impact assessment and youth checks: A comparative overview. Publications Office of the European Union. 2024. 36 p.
 132. European Union. The European Union Youth Strategy 2019–2027. Brussels: European Union. 2018. URL: https://youth.europa.eu/strategy_en
 133. Frith, S. The sociology of youth. Open University Press. 1984. 411 p.
 134. Head, B. W. Evidence-based policy: Principles and practice. Routledge. 2016. p. 472-484
 135. Henze, V. On the concept of youth: Some reflections on theory. In Youth, revolt, recognition – The young generation during and after the Arab Spring. 2015. 15 p.
 136. Kovalenko, O., & Shevchenko, M. Youth engagement in civil society development in Ukraine: Problems and solutions. ResearchGate. 2023. p. 157-176.
 137. Lasswell, H. D. Politics: Who Gets What, When, How. New York: Whittlesey House. 1936. 137 p.
 138. Lauritzen, P. 11 indicators of a national youth policy. European Youth Forum. 2002. 19 p.
 139. Lithuanian Youth Council. Youth participation in decision-making in Lithuania: Annual report 2020. 2020. 175 p.
 140. Mannheim, K. Diagnosis of our time. London: Routledge. 1943. 198 p.
 141. O'Reilly, J., et al. Youth labor in transition: Inequalities, mobility, and policies in Europe. Oxford University Press. 2019. 752 p.
 142. Siurala, L. A European framework for youth policy. Council of Europe Publishing. 2007. 17 p.
 143. Solomos, J. Black youth, racism and the state: The politics of ideology and reform. Cambridge University Press. 1988. 284 p.

144. Spence, J. Concepts of youth. In R. Harrison & C. Wise (Eds.), *Working with young people*. London: Routledge. 2005. 46-56 p.
145. United Nations. *Convention on the Rights of the Child*. 1989.
146. UNDP Ukraine. *Youth participation in volunteering activities*. 2024.
147. UNESCO. *Empowering youth through national policies*. 2004. 40 p.
148. UNESCO. *Operational Strategy on Youth 2014-2021*. 2014. 21 p.
149. United Nations General Assembly. *Resolution 70/1: Transforming our world: The 2030 Agenda for Sustainable Development*. 2015.
150. USAID. *Youth in development policy: 2022*. Washington, DC: United States Agency for International Development. 2022. 71 p.
151. United Nations. *Youth 2030: The United Nations youth strategy*. 2020. 16 p.
152. Williamson, H. *Youth work and the changing policy environment for young people*. National Youth Agency. 2006. 17 p.
153. Williamson, H., Fras, M., & Lavchyan, Z. *About time! A reference manual for youth policy from a European perspective*. Council of Europe. 2021. 176 p.
154. Yevtushenko, O. *Digitalization: A tool for modernization of public administration in Ukraine*. *Public Administration and Regional Development*, 26. 2024. p. 158–176.